Високо в небі, за хмарами, живуть

чудесні птахи хомі, що ніколи не

сідають на землю. Навіть їхні яйця

не досягають землі. Пташенята ви-

луплюються під час падіння яєць

і, відчувши простір, летять угору,

в ту небесну сферу, куди веде їх

інстинкт.

Індійська казка

ПРОЛОГ

ДИТЯ БУРІ

Довге життя прожила Анура. Та не пам'ятає вона такої бурі, як нині. Здригається халупа від страхітливих ударів, і жінці здається, що сама богиня бурі Тіанака гамселить кулаками по бідному притулку.

— Не гнівайся, богине,— шепоче зів'ялими вустами Анура, закутуючи зі страху голову старим ганчір'ям.— Не гнівайся, справедлива. Я не завинила перед тобою. І муж мій Діавара — в чому він винен? Ловить рибу лише для прожитку, не грабує морське добро, живе мирно з сусідами, зустрічає сонце молитвою праці... Благословенна Тіанако! За що ж гніваєшся?

Анура вмовкає. Прислухається тривожно. Буря лютує ще сильніше. Незримі руки її шарпають убогу хатину рибалки, ось-ось зірвуть благеньку покрівлю й понесуть у безвість.

Серце жінки схвильовано тріпоче. Якусь мить вона сторожко очікує, потім рішуче відкидає діряве покривало, сплетене з сухих водоростей, підходить до віконця.

Тонкими тремтячими руками виймає Анура зеленкуваті шиби з гірської слюди. До отвору вривається гуркіт прибою. В темряві метаються тіні духів океану й бурі, холодне сяйво місяця з-за кошлатих хмар пливе, переливається на завихреному, туманному вбранні грізної богині.

Анура оглядається. В кутку халупи, на купі сіток, спить Діавара. Чути неспокійний подих, глухе бурмотіння. Де бродить нині дух мужа? Невже не чує він, як лячно Анурі, як демони відчаю роздирають її душу?

— Тіанако! За що ти прогнівалася на нашу вбогу сім'ю? Сім'ю... А де вона — сім'я? Вже двадцять весен і літ минуло над островом, двадцять разів вітри приносили білі сніги з далеких північних країв, двадцять разів ясне сонце випивало їх весняними днями, а й досі Анура та Діавара самотні. Не чути в халупі дитячого крику і плачу, не чути щебетання, не сяють ясні очі... Богине! Може, за це гніваєшся? Та хіба я винна? Чи не виплакала очі свої темними ночами? Чи не сняться мені щоночі тонкі дитячі рученята й жадібні вуста, що припадають до грудей моїх?

Богине! Змилуйся! Знаю, що великий гріх — не залишити сім'я свого на землі! Благаю тебе, благословенна, не дай пропасти неплідним коренем! Принеси з бездонного лона, Тіанако,— з лона небес — одну зірочку для нас! Зроби це, Тіанако! Знаю, що зорі, які ти мечеш вечорами на землю,— то душі новонароджених. Кинь мені такий вогняний дарунок, богине! Буду вічною рабою тобі на землі і в царстві предків...

Свариться несамовита буря. Стогне уві сні Діавара. Примарою стоїть біля віконця Анура. Прислухається.

І здається їй, що здалека лине тонесенький голосок. Пронизливий дитячий голос. Анура здригається. Тіло прошиває блискавиця. Що це, богине? Чи то здається, чи насправді?

Голос лунає знову, настирливо, відчайдушно.

— Тіанако! Може, то демони омани потішаються наді мною? Що маю діяти?

У покрівлю щось загупало. Почувся могутній голос:

— Зустрічай долю свою, Ануро!

Загорілося серце жінки, тисячі жал пронизали тіло. Вона метнулася до мужа, схопила за руку, шарпнула. Він лячно кинувся зі сну, зірвався на ноги.

— Що сталося?

— Голос Тіанаки, Діаваро! її голос! — урочисто-нажахано каже Анура.

— Який голос? — заспокійливо перепитує муж, пригортаючи жінку до широких волохатих грудей.— Тобі наснилося. Ляж біля мене, вспокійся!

— Не наснилося,— тривожиться Анура.— Я чула дитячий крик. Я молилася богині. А потім — голос...

Мову Анури знову перебив сильний удар в стіну. І гучно пролунав голос:

— Не спокушайте долі, Ануро й Діаваро! Богиня лише один раз відкриває обличчя щастя!

— Чуєш? — затремтіла від радості Анура.— Муже мій, ходімо!

Діавара, ще не отямившись від подиву, ступив до виходу, відхилив скрипучі двері. Анура вийшла за ним.

Височенна хвиля вдарила в скелю, метнула хмару бризок на Діавару. Він захлинувся, закашлявся. Збентежено прислухався, вдивляючись у моторошну пітьму.

— Куди йти? Що шукати, Ануро?

— Звідти кричить,— благально сказала жінка, вказуючи в пітьму.— Біля затоки. Чуєш? Чуєш!..

У грізному ревищі бурі справді пролунав дитячий крик.

Тоді Діавара не задумуючись кинувся до берега. Біг легко, як двадцять літ тому, коли ловив прудку Ануру на прибережному піску. Як у ті дні, коли милував її шкарубкими руками, відчуваючи пружне, палаюче тіло своїм тілом. Як у ті роки, коли сповнював серце своє чеканням дитини. Так багато сумних днів і ночей минуло відтоді. Сподівань і зневіри! Невже змилосердилась доля?

Діавара біг, затуляючись руками од бурі. Намагався розгледіти тіні, прислухався до стогону хвиль.

Ось і затока. Невелика смуга, захищена від океану високими скелями. Тут спочивають човни Діавари. Тут тихше, сюди не досягають руки демонів бурі.

— Діаваро! Діаваро! — кричить Анура.— Я бачу чужий човен. Наших два, а тут чийсь третій!

Та Діавара вже й сам побачив. Він метнувся до третього човна, схилився над ним. У глибині щось біліло. Діавара переступив через борт. Човен гойднувся. Під ногами рибалки щось заворушилося, зарепетувало дитячим голосом.

— Птахом метнулася до човна Анура, схопила білий згорток, підняла.

— Дитина,— плачучи озвалася жінка.— Небо послало нам дитину!

— До халупи мерщій! — отямившись, хрипко сказав Діавара.— Її треба зігріти!

Вони побігли назад. Анура задихалася від щастя й тривоги. Вона нічого не розуміла і не хотіла думати над тим, що сталося. Дитина! В неї буде дитина! Дякую тобі, Тіанако! Раба твоя довіку! Довіку! Тільки збережи, не обмани, не відбери назад! Хай це не буде сном!

Вони внесли згорток до халупи. Анура поклала немовля на сіті. Діавара заходився роздмухувати вогонь у пічурці. Загорілося галуззя, спалахнуло полум'я, осяяло сіру хатину.

— Неси сюди.

Анура підбіжцем наблизилась до мужа. Вони розгорнули сповиток, в який була замотана дитина. Рожево-біле личко її зморщилося, розплющилися очиці, заплямкав беззубий ротик.

Анура провела тремтячими пальцями по животику дитяти, ніби хотіла переконатися, що воно живе.

— Син! — прошепотіла жінка, любовно пестячи тонкі рученята.— Син, Діаваро!

— Він білий,— теж пошепки сказав Діавара, чомусь оглянувшись.

— А що мені? — розгнівалася жінка.— Що мені до того? Тіанака послала нам сина! Він мій — білий чи чорний!

— Але ж, Ануро,— несміливо мовив рибалка, розгублено чухаючи груди.— Ми чорні... і належимо Чорному Володарю... Ти ж знаєш, як не люблять білих наші володарі! їх роблять рабами...

— Не всіх,— рішуче заявила жінка.— У Чорного Володаря є легіони білих вояків. І мудреці є білі. Не гніви богині, Діаваро! А то забере від нас знову сина!

Дитя всміхнулося, простигло рученята до полум'я, задриґало ніжками.

— Радіє, радіє! — аж захлинулася Анура від щастя.— Неси козяче молоко, Діаваро! Неси хутчіш...

Рибалка метнувся до дверей, вийшов. Незабаром він повернувся з великою глиняною сулією. Відлив трохи густого молока в шапличок. Жінка піднесла посудину до вуст хлопчика. Краплі впали на язичок. Дитина заплямкала, вимогливо закричала.

— Хоче, хоче! — крізь сльози промовила Анура, притискаючи сина до висхлих грудей.— Діаваро! Подякуймо Тіанаці!

Вони стали на коліна, поклали дитину на сіті перед собою і зашепотіли гарячі молитви вдячності...

ЖРЕЦЬ

Настав ранок. Затихла буря. Розійшлися тучі. Тільки легкокрилі хмаринки рожевіли-золотилися на сході. Фіолетово-багряні встали скелі над морем. Над ними ширяли гострокрилі білі чайки.

Діавара підняв сіті, згромадив їх на могутні плечі. Ступивши крок до халупи, відхилив двері.

— Ануро, пливу...

— Тіанака хай береже тебе, Діаваро,— розчулено озвалася жінка.

Вона стояла на порозі вбогої хатини. Діавара вражено дивився на дружину. Як давно він не помічав у неї такого щасливого виразу! Хіба що тоді, коли вони були молоді...

— Чому так дивно глядиш на мене, муже? — ласкаво запитала жінка.

— Бо ти...— Діавара одразу не міг знайти слова,— бо ти нині дуже гарна, Ануро... Ти ніби вдруге стала дівчиною...

Анура спалахнула від щастя. Вона ніжно притисла теплий клубочок до грудей, засміялася стиха. Великі очі жінки заблищали таємним вогнем, бузкові губи здригнулися ласкаво, на чорних щоках заграли цнотливі ямки.

— Так, так, Діаваро,— ледь чутно прошелестіла відповідь.— Ми знову з тобою молоді. Нам є для чого жити...

Жінка задумливо примружилась, ніби дивилася вдалину і, колишучи дитину, протяжно заспівала старовинну пісню матерів Атлантіса, яку давно мріяла заспівати.

Зіронька впала з неба.

На землі народився синок,

На сумній, непривітній землі.

Рушить буря хатини,

Вириває дерева з корінням,

Палить блискавка ліс,

Поглинає рибалок вода,

Забирає невидима смерть вояків

На сумній, непривітній землі...

Терпнуть руки в тяжкому труді,

Ломить спину від болю,

Серце плаче від страху

Перед грізним вогнем з небес.

Та немає страху для матері,

Бо упала з неба радість,

Небесна, яскрава зоря.

На землі народився синок,

На сумній непривітній землі..

Ти радій, виростай.

Ясне сонце стрічай,

Підеш в зоряний край

По сумній, непривітній землі...

Щоб засяяти знову зорею

У молочній дорозі небес...

Діавара так і завмер з тягарем сіток на плечах, слухаючи пісню. Коли Анура кінчила співати, він сяйнув блискучим разком зубів, крекнув задоволено, хитнув головою.

— Бережи його, Ануро. Тепер тобі працювати менше треба. Я справлюся за двох...

— Ні, ні,— захвилювалася Анура.— Я впораюся сама. Ти й так тяжко трудишся у морі. Пливи! Лови нині на трьох. Тільки одне непокоїть мене... Треба освятити ім'ям сонця дитину...

— Будемо ждати жерця,— зітхнув Діавара.

— Хтозна, коли він завітає,— забідкалася жінка.— Негоже дитині щити без імені...

— Назвемо поки що самі,— вирішив Діавара.— А потім, як освятимо, матиме син інше ім'я. Назвемо його Уратана...

— Дарунок бурі,— всміхнулася Анура.— Хай буде...

Рибалка прощально кивнув і рушив до моря. Він зупинився на скелі біля затоки, усміхнувся сонцю, що сходило багровим кружалом над морем, ніжній синяві, теплому вітру. Легко збіг донизу, кинув сіті в човен. Хотів подивитися ще раз на чужого човна, в якому лежала вночі дитина, але його вже не було.

Діавара здивувався. Хто б міг забрати? А втім, що він питає. Буря дала сина, буря й забрала човен. Чи не забагато він хоче дарунків?

Рибалка сів у свій човен, взяв до рук широке весло.

Відштовхнувся од берега, швидко проскочив затоку і спрямував човен у відкритий океан...

Раз! Раз! Ритмічно перекачуються тугі м'язи під шкірою на чорних дужих руках, мовби витесаних з базальту. Стрілою летить човен, залишаючи бурунистий слід над прозорою глибінню вод.

Діавара всміхається, знову хмурніє. Наче хмаринки пробігають по його суворому обличчю. Тривожиться серце. Чому? Невідомо звідки підкрадаються сумніви, передчуття недоброго.

Радість! Хай буде радість! Бо народився син бурі! Білий, як морський пісок, гарний, як ранкове сонце, сильний, як океан. Прийди, прийди, богине долі Калауро, захисти мале дитя від привидів жаху!

Діавара перестав гребти, поклав весло в човен. Тиша прослалася над океаном. Сонце велично виглянуло з-за оранжевих хмар. Попливло небом на золотому човні, роняючи гарячі краплі в прозору глибінь.

Діавара простяг руки до ясного кружала, глибоко зітхнув і зашепотів палко, жагуче, в пружному ритмі:

Сонце предивне,

Човен великого рибалки,

Сонце всесильне,

Риба вогняного моря,

Прошу тебе, прошу...

Око своє зверни до мене,

Вухо своє схили до мене,

Прохання прийми моє...

В сіті земні потрапила риба,

Ще мала, слабка, беззахисна риба.

Згляньсь, сонце,

Дай свою силу,

Дай ясну долю.

А коли за ним іде

Ненависна доля —

Оберни свій пломінь на мене!

Рибалка замовк. Прислухався. Полегшено зітхнув.

Ну от і гаразд! Тепер син під захистом. Все зле впаде на нього, на Діавару. А йому що? Вже досить пожив, надивився світа, натрудився. Можна вирушати до предків. Там краще ловити рибу. Ого! Там ще ширший океан! Де ви, духи зла і печалі? Не боюся вас!

Діавара поглянув у воду. Його човен стояв над темно-зеленою заглибиною. В тій смарагдовій чаші сріблом виблискують зграї веселих риб. Поважно пливуть товсті, ситі клаотли — риби-свині, як звуть їх рибалки; велично, ледь похитуючи плавниками, прямують кудись гостроносі, струнки, костисті руали. То найсмачніша риба! Сьогодні було б до речі спіймати кілька таких. Пригостити рибалок з нагоди народження сина....

Діавара прив'язав один кінець сіті до човна. Тихенько гребучи однією рукою, другою став викидати у воду сіть...

А ввечері, коли сонце сіло за обрій, коли темно-фіо-летові тіні огорнули долини, ліси, скелі, коли прохолодний вітер дихнув із заходу, хвилюючи океан, біля халупи Діавари, на широкому скелястому майданчику, запалали багаття.

Багатий улов привіз Діавара. Весело клекоче вода в бронзових казанах, біліють очі у велетенських риб, дражливо-солодкий запах смачної страви пливе над островом. Рибалки, їхні жінки та діти оточили дружно вогнище, чекають, співають старовинні пісні.

Протяжно лине мелодія, вплітається в тихий шум океану, пливе поважно, як зоряний небосхил.

Діавара дає знак. Кілька старих рибалок кописткаами вибирають рибу з казанів, кладуть кожному в кам'яну миску його частку.

Замовкає пісня. Починається вечеря. Смачно плямкають губи, горять очі в дітей та підлітків. Лише старі островитяни їдять поважно, ніби знехотя. Так велить звичай.

Анура з халупи поглядає на гостей, радіє. Діавара приніс їй у шапличку трохи юшки, і вона поїть нею дитину. Уратана облизується, сміється. Смакує? Значить, буде рибалкою, радіє батько.

Гості присуваються до казанів, сьорбають густу юшку. Животи в дітей пооддувалися, лиця блищать од жиру, але дуже смачна вечеря, щоб кидати її недоїденою. Хтозна, чи скоро повториться такий вечір?

Та ось порожніють казани. Гості знову збираються в коло на майданчику. Лунають схвальні голоси. Люди вимагають, щоб їм показали немовля. Треба подякувати йому й батькам.

Анура несміливо йде до гостей, притискаючи свій скарб до грудей. Вона мовчазно перезирається з Діаварою. Обличчя мужа спокійне. В блискучих, розширених очах упевненість. Він ледве помітно киває.

Анура розмотує сповиток. Показує сина. І враз тиша спадає над майданчиком. Гості мовчать. І тривожно мовчить Анура.

Уратана простягає рученята до гостей, владно кричить:

— Уа! Уа! Ао! Ао!

Дивний гомін поплив навколо. З місця встав найстарший рибалка Клаотлана. Він простягнув кістлявий довгий палець до дитини й хрипко запитав:

— Біла дитина, Діаваро?

— Ну то й що? — суворо відповів Діавара.

— Звідки у вас біла дитина? Ви обоє чорні...

— Це дарунок бурі! — продзвенів голос Анури.— Благословенна Тіанака принесла нам радість цієї ночі!

— То дарунок демонів,— заперечив Клаотлана.

— Демонів,— зітхнула юрба вслід за ним.

— Поява білої дитини віщує нам нещастя,— вів далі старий рибалка. — Навіщо ти взяв її, Діаваро?

— Як я міг не взяти? — скрикнув Діавара, і темне обличчя його налилося прихованим вогнем.

— Дитя кликало нас, воно з неба зорею впало до нас! Що ти кажеш, Клаотлано, що ви мовите, люди моря? Як можна кидати дитину серед бурі?

Довго мовчали рибалки. Невмолимо загрозливо дивився на дитину Клаотлана. Анура, тремтячи, загортала Уратану в покривало.

Найстарший рибалка, звертаючись до юрби, повагом сказав:

— Білі племена не в милості у Чорного Володаря. Коли воїни Володаря побачать дитину на острові — буде біда! Не треба заради однієї дитини накликати біду на всіх!

— Не треба,— похмуро бурмотіли люди.

— Віддамо дитину туди, звідки вона прийшла,— грізно сказав Клаотлана.— Віддамо її океану.

— Ні!!! — страшно закричала Анура.— Ні! Не смієте! Разом зі мною! Тільки зі мною! Зі мною!

Діавара підійшов до жінки, затулив її широкою спиною. Обличчя в нього посіріло від гніву.

— Люди,— грізно сказав він.— Оце так ви дякуєте за гостинність? Клаотлано! По-твоєму не буде!

— Буде!—суворо заперечив старий рибалка.— А коли опиратиметесь, то скинемо зі скелі не лише дитину, а й вас із нею!

Юрба зімкнулася навколо Клаотлани, підступила стіною до Діавари. Чаділи в сутінках багаття, наливалися прозорими жаринами зорі в небі, випливав над океаном веселий місяць.

Діавара відступав до халупи, прикриваючи собою жінку з дитям. Неухильно за ними повзла юрба. Так вони мовчки дійшли до скелі. Внизу хлюпала хвиля, граючи фосфоричними іскрами, на плесі океану мерехтіла срібна дорога.

Діавара у відчаї підняв руки до зірок, гнівно закричав:

— Еге-гей, небо! Еге-гей, сили бурі й помсти! Еге-гей, духи справедливості! Кличу я вас!

— Безумець! — заревів Клаотлана.— На кого викликаєш сили помсти?

— Смерть йому! — підхопила юрба, ще тісніше обступаючи приречених.

Та в цю мить всіх вразив, ніби громом, лунький окрик:

— Зупиніться! Ім'ям священного Сонця, зупиніться!

Юрба змішалася. Всі оглянулись. Тривожний шепіт покотився між людьми:

— Жрець! Жрець Сонця! Жрець Вогню...

— Дивись, дивись, Діаваро! — вражено промовила Анура.— Тіанака почула мою молитву. Це служитель Сонця!

Справді, до юрби наближався жрець. Він виник несподівано з пітьми, ввійшов у коло вогнів і зупинився, грізно оглядаючи людей.

Очі його палали, мов блискавиці, густі чорні брови хмарами зійшлися на переніссі, високе чоло порізали зморшки, довга сива борода спадала на могутні груди. Плечі його покривала шкіра мускусного бика — знак жерців Сонця. Люди, вражені, завмерли, схилилися в поклоні покори. Клаотлана щось хотів пояснити, але жрець, піднявши владно руку, обірвав його мову:

— Все чув! Ви готувалися здійснити злочинну справу. Дитина присвячена Вогню! Вона посланець Сонця! Бережіться прогнівити Великого Батька, який поси лає вам рятунок. Діаваро, Ануро! Завтра, на світанку, присвячу дитину Сонцю!

ВАЙВАСВАТА

На другий день, рано-вранці, жрець знову з'явився біля притулку Діавари. Він невідомо де ночував, не знати що їв. Од сніданку відмовився, нічого не говорив, тільки жестом показав на дитину.

Анура, схвильована й тремтяча, винесла сина з хатини. За нею йшли Діавара і жрець. Рибалки мовчазним гуртом стояли осторонь і здивовано-тривожно дивилися на жерця. Хто він? Звідки з'явився? Як переплив на острів?

На обрії купчилися хмари. Океан блищав, мов сіра, холодна шкіра змії. Дихав колючий вітер.

Анура поглянула на небо, зіщулилась од холоду, прошепотіла:

— Не видно сонця. Недобрий знак...

Жрець мовчки глянув на неї. Одвернувся. Склавши руки на грудях, довго дивився на схід. Вуста його були міцно стиснуті, довга сива борода колихалася на вітрі.

Діаварі здавалося, ніби жрець напружився назустріч сходу. Якась могутня сила промінилася з його постаті.

Вітер дихнув сильніше. Океан задвигтів, гойднувся. Хмари зібралися в густе плетиво, звихрилися, потемніли. Вдалині загриміло.

З неба до моря потяглася темна цівка, скажено закрутилася, торкнулась хвиль, помчала до острова.

— Смерч! — дихнуло жахом між рибалками.

А жрець навіть бровою не повів. Він незмигно дивився туди, де за хмарами мало зійти сонце.

Ще народилося кілька смерчів. Хмари заметалися у шаленому танці. Помчали, як осіннє листя, над океаном.

Золотими списами майнули в просторі промені сонця. Оранжево-багрові спалахи замайоріли на хмарах. По голубій галявині небес переможно попливло веселе світило.

Жрець ворухнувся, владно показав на дитину. Анура піднесла Уратану до нього. Він обережно взяв дитину на руки, підняв угору на сильних долонях, повернув до сонця. Уратана закричав, задриґав ніжками.

Діавара й Анура готувалися почути дивні закляття, якими жерці звичайно супроводжували посвяту, але суворий служитель Сонця говорив зрозуміло, просто:

— Ім'я дитині буде Вайвасвата,

— Вайвасвата,— прошепотіли мати й батько.

— Це означає Посланець Світла,— вів далі жрець.— Сонцю ясному, животворному духу, нашому Батькові присвячую Вайвасвату.

Зворушено слухали Діавара з Анурою. Дивувалися заворожені рибалки. Замовк син на руках жерця, всміхнувся назустріч сонцю.

А жрець, помовчавши, ніжно сказав, звертаючись до Вайвасвати:

Сонце — твій батько,

Земля — мати твоя.

Будь, як вони,

Всюди, завжди...

Ясним, як сонце, будь,

Щирим, як земля, будь,

Мужнім, як лев, будь,

Мудрим драконом будь,

Зло спопеляй,

Тьму розганяй,

Відважним воїном будь!

Діавара дивувався. Зовсім не схожий на інших жерців цей служитель Сонця. І мова його звичайна, зрозуміла. Не страшний, не чужий він, а близький і рідний. Здається, що Вайвасвата для нього дорога й кохана істота. Чому? Чому так здається Діаварі?

А жрець лагідно промовляв далі, піднімаючи хлопця назустріч животворним променям:

Вайвасвато, новий воїне,

Вайвасвато, вічний воїне!

Уподобся Сонцю — Вогняному Володарю!

Все віддай іншим і нічого собі!

Блискавицею, громовицею

Пронижи мару життя!

У болоті не зупинись,

Принадою владності не захопись!

Вайвасвато, Вайвасвато!

Жрець замовк. Важко зітхнув, поцілував дитину в чоло, передав Анурі. Довго дивився затуманеним поглядом на неї, на сина. Потім сказав:

— Важкі часи прийдуть для людей Атлантіса. Мужніми будьте, Ануро й Діаваро. Бережіть Вайвасвату. Йому належить багато здійснити. Дуже багато... для блага

людей...

Жрець одвернувся й рушив до берега. Потім різко зупинився, сказав:

— Дивна доля чекає його. Коли виросте — передайте: хай не боїться страждань! Хай зневажає смерть! Хай іде, як стріла в польоті!

— Куди? — тривожно запитав Діавара.— Куди йому йти?— Хай шукає,— суворо промовив жрець.— Зерно проростає в урочий час. Ніщо не перетворить зерно евкаліпта в зерно ліани. Хай зрощує зерно мужності в своєму серці!..

Більше нічого не сказав жрець. Твердими кроками рушив він до моря і зник за скелями.

Через якусь мить дітлахи сипонули до берега. За ними потяглися дорослі. Всім кортіло побачити ще раз доброго й суворого служителя Сонця.

Та берег був безлюдний. Океан також. Не видно було ні жерця, ні човна, на якому він міг би поплисти до інших островів. Служитель Сонця зник...

БУРЯ

Покотилися над островом дні й літа. Грозами стоголосими, що супроводжували бурхливі тропічні зливи. Ураганами страхітливими, які забирали в морі рибалок, топлячи їх в незміряних глибинах. Чарівними прозорими днями, коли пухнасті хмаринки, граючись, пливли над розніженою землею, а дерева гнулися під тягарем жовтих, червоних, оранжевих плодів. Сніговими завірюхами, що котилися з далекої півночі, несучи людям холод і хвороби.

Все минало. І зле й добре. І приємне й огидне. Після холодів приходила спека. Після голоду достаток. Після смерті народжувались нові люди.

Все минало. Текло, струмилося розмаїтим живим потоком. І в тому потоці виростав, наливався силою, входив у життя Вайвасвата.

Він плавав з батьком на великому човні, помагав йому лагодити сіті, закидати їх у море, витягати з багатим уловом. Матері він приносив з берега блискучі камінці, нанизував на тонкі нитки і, радісно сміючись, дарував. Анура не могла натішитися сином. Він виростав слухняний, сильний, мужній. І все ж не такий, як всі.

Їхнє життя замикалося в тісних межах невеликого острова. На заході бовваніли гори, на півдні зеленіли ліси. А ще далі, на обрії, інколи можна було побачити синю смугу іншого острова. То був Рута, острів Чорного

Володаря, а на ньому легендарне місто Золотих Воріт. Вайвасвату не задовольняло одноманітне життя батьків. Він не говорив про це ніколи, але в синіх очах сина Анура часто помічала тугу й тривожні іскри прихованих бажань.

— Мамо,— запитував вечорами Вайвасвата,— куди сонце ховається після дня?

— В лоно божества, синку.

— Божества,— повторював Вайвасвата, нахмуривши русі брови.— Лоно божества... А що це таке, мамо?

— Гріх питати про цс, синку,— строго відказувала Анура.

— Що означає гріх?

— Недозволене, сину. Те, за що божество карає...

— Божество,— задумливо й протяжно говорив хлопець.— Воно сильне, мамо?

— Найсильніше за все, сину. Навіть сонце служить йому!

— Навіть сонце?! — дивувався Вайвасвата.— От бач! А сонце нікого не карає. Воно світить всім. То як же божество може бути гіршим за сонце?

Мати розгублено розводила руками, замовкала. Діавара, слухаючи сина, задоволено всміхався, але чомусь потім важко зітхав, похитуючи кудлатою чорно-сивою головою.

Минали дні. І знову Вайвасвата питав:

— А куди понесли вчора старого Ототала?

— Закопувати,— пояснювала мати.— Його спочатку спалять, а потім закопають.

— Навіщо? — дивувався син.— Хіба він вже не хоче жити?

— Прийшла смерть,— терпляче казала мати.— Ототала постарів, втратив силу...

— І так усі люди? — допитувався Вайвасвата.— Всі вмирають?

— Всі, сину... І я вмру. І ти...

— І все? Більше нас не буде?

— Мудрі люди кажуть, що ми будемо. Тільки не тут, а в країні блаженних предків...

— Де вона, мамо? — тривожився Вайвасвата.— Я хочу туди. Там, мабуть, цікаво!

Мати гладила сина по русявій голівці, втішала:

— Ще прийде час, сину. Ти знатимеш все. Що я відаю — стара, темна жінка? Жрець, який присвятив тебе сонцю, казав: жде Вайвасвату дивна доля! Чекай долі-своєї, Вайвасвато!..

Хлопець ішов на берег моря, сідав на камені, слухав гуркіт прибою, дивився на плин зеленавих хвиль. Він вдивлявся в обрій, вслухався у звуки простору, стежив за блискавичним польотом крикливих птахів, ніби хотів у сплетіннях мінливої природи знайти розгадки таємниць, що тривожили його юний розум.

Не знати що приносили роздуми Вайвасваті, але мати бачила, що син повертався з берега вспокоєний, прояснений...

І знову котилися літа.

Ріс, мужнів Вайвасвата. Став він прекрасним юнаком. Сильним, як лев, струнким, як бамбук, яснооким, як сокіл. Чорношкірі дівчата острова плакали від жаги вечорами, ховаючись од сторонніх очей поза деревами, проводили закоханим поглядом юного велетня.

— Бог! Бог Сонця! — шепотіли вони, заламуючи руки над головою.

Бронзова шкіра юнака золотаво блищала під променями вечірнього сонця, густі кучері розсипалися темно-русим водоспадом по крутих плечах, очі горіли блакитним вогнем під густими бровами.

Він ішов на скелю, на своє звичне місце, завмирав. Груди здималися від неясного хвилювання, від прихованої тривоги. Вайвасвата ніби чув якийсь поклик. Куди? Хто його кликав? Для чого? Ніхто не міг відповісти йому.

Та одного весняного ранку дивна доля, пророкована жерцем Сонця, знайшла-таки Вайвасвату...

До острова наближалися три великі кораблі. Вони мали чорний, зловісний колір. Над ними, на щоглах, маяли жовті полотнища з криваво-червоними образами Пір'ястого Змія, що пазурами роздирав серце лебедя. Вітрил кораблі не мали, не видно було й гребців, але щось рухало їх по воді. Кораблі повільно наближалися до берега, за ними вирувала хвиляста бурунистa доріжка.

Островитяни скупчилися на скелястому березі, дивилися на непроханих пришельців, мовчали, тривожно перезиралися.

Вайвасвата зацікавлено спитав:

— Батьку! Чому вони пливуть сюди? Які дивні великі човни... Вітрил немає,.. Нема весел... Що ж їх штовхає?

— Чаклунство,— знехотя відказав Діавара.— Не інакше, як чаклунство. Це кораблі Чорного Володаря. Я бачив такі ще в юності. Серце віщує лихо... Ой, недобрі це гості!

Кораблі вже близько. На них заворушилися постаті в чорному. Почали стрибати просто на мілину. Лаштувалися рядами, мовчки брели до берега, виблискуючи бронзовими панцирами.

Обличчя вояків закриті чорними машкарами. В прорізах блищать холодні очі. Не розібрати, що в них — злоба чи байдужість.

Велетень у білому шоломі з чорним пір'ям на верхівці витяг меч, щось крикнув. Вояки теж оголили короткі мечі. Тоді велетень сказав, звертаючись до островитян:

— Великий Чорний Володар Рути й Даїтьї Ранатака, повелитель сонця, дух земного круга, вічний король незримих і видимих сил, збирає нове військо для славних походів. Я — рука Володаря Ранатаки. Я — його слово. Я — його воля. Всі юнаки, здатні носити зброю, мають вступити до війська Володаря.

Юрба зацiпеніла. Заголосили жінки. Спалахнули страхом і ненавистю очі чоловіків. А воїни по знаку велетня вже оточували широким кільцем островитян.

— О,— скрикнув радісно велетень.— Білий силач! Чудесна знахідка! Гей ти! Радій! Моє око відзначило тебе! Будеш вождем загону в легіонах Володаря! До мене руш!

Слова велетня були звернені до Вайвасвати. Юнак розгубився, ступив крок назад. Анура схопила його за руки. Тіло її тіпала лихоманка. Вона благально поглянула на Діавару, заголосила:

— Мужу, що ж це? Навіки синочка віддати на чужину? Діаваро! Вайвасвато!..

Велетень рішуче наблизився до Вайвасвати, схопив його за руку, смикнув до себе. Хлопець подався назад. Велетень похитнувся.

— Ого-го! — радісно-злобно скрикнув він.— Добра сила! Ану, не протився!

Він спрямував вістря меча на юнака, а другою рукою вказав на кораблі.

— Руш до берега і жди! Інакше — смерть!

Мене! Мене краще! — ридала Анура, затуливши собою Вайвасвату.— Сина не руште!

Ти, покидьку нікчемний! — Ударом ноги велетень відкинув Ануру.— Який він син тобі — білий хлопець? Він раб Чорного Володаря!

Вайвасвата спалахнув від образи за матір, схопив великий камінь і швиргонув його в напасника. Велетень, зойкнувши, захитався, впав. Чорні воїни коршунами накинулися на Вайвасвату, обплутали руки й ноги ремінням, повалили на землю. Він ворушився під ними, як ведмідь, ричав од люті. Але годі було щось зробити! Кільце блискучих мечів одділило Вайвасвату та інших юнаків острова від батьків, матерів, сестер і братів.

Над островом лунав розпачливий лемент. Захолола, заклякла Анура, витираючи кров з вуст, затуманеним поглядом дивилася, як її сина підвели з землі й повели у воду.

— Мамо!—кричав Вайвасвата.— Мамо, жди мене! Жди, батьку! Я повернуся!

— Ніколи! — зловісно обірвав його велетень.— Ніколи не повернешся, рабе поганий! Не схотів бути воїном, будеш довічним рабом Чорного Володаря! Довічним рабом! Ха-ха-ха!

Страшно регочучи, велетень дав знак вести полонених.

Юнаків вивели на борт кораблів. Ледве видно білу постать Вайвасвати. Ось уже зник він, єдиний, світлоокий, радість серця Анури, посланець сонця, дитя бурі! О Калауре, богине долі! О Тіанако! За що караєте так тяжко? Чим завинила Анура?

Відчай і гнів ширяє чорним птахом над островом. Вирує вода за кораблями. Невидима сила жене їх геть, до обрію. Буряна доля веде Вайвасвату до нових берегів, до нових звершень, у невідомі таємничі світи...

ЧАСТИНА ПЕРША

ЧОРНИЙ ВОЛОДАР

Я — їздець. Візок — тіло. Візник,

що керує ним,— інтелект. Могутні

коні — почуття. Віжки, якими їх

стримують,— розум. Візок цей мчить

по шляху випробувань.

Катха — Упанішад

МАРУІРА

Маруіра зупинилася перед люстром. Великий полірований диск відбив її струнку постать, закутану в малиновий плащ з важкої парчі, бронзово-темне обличчя.

Дівчина всміхнулася. Блиснули радісно великі чорні очі, на щоках з'явилися лукаві ямки. Вона підняла руки до грудей, замилувалася витонченістю пальців, граціозністю довгої шиї, переливами чорно-синього волосся, що важкою хвилею спадало донизу.

Та враз, дівчина спохмурніла, важко зітхнула. Відвернулася од люстра. Що їй краса? Що їй привабливість? Для кого? Ходити днями й роками в батькових палацах, серед німих та покірних слуг, відчуваючи на собі важкі, жагучі погляди воєвод і чаклунів, які таємно роздягають її в своїх розбещених душах і ґвалтують в незримих тайниках сердець. О сором! Навіщо їй таке нелюбе, жалюгідне життя? Навіщо? Вся могутність батька Ранатаки, Володаря Рути й Даїтьї, до її послуг, незміряні сили дивовижних утворів чаклунства готові підкоритися їй! А що їй до того? Куди подітії ту силу?

Маруіра зупиняється перед великим овальним вікном. За прозорими шибами видно гірське пасмо. Біліють снігові вершини. Спокійні, незворушні. В них більше мудрості й чистоти, ніж у всьому знанні, яке здобула Маруіра. Заплутані, химерні істини, дивні ідеали, жорстокі прагнення. Возвеличення сили, влади. Невже в цьому смисл? Чи вона не розуміє чого-небудь? Так де ж міра справедливості й смислу?

За вікном, в саду, гойдаються дерева. Поміж ними — ніжні розмаїті квіти. Вони переливаються тонкими барвами під сонячним промінням, усміхаються світові, природі, людям.

Маруіра довго з ласкою дивиться на них. Квіти, певно, щось знають. Вони знають таке, що закрито від людей. Ні, не можна так більше! Жадоба знання і любов сповнюють її серце. Куди подіти ці почуття, куди спрямувати?

Батько... Його запитати? Чи скаже він — суворий, мовчазний і деспотичний? Завжди в самотині, завжди в якійсь таємній роботі або в далеких походах. А в чому смисл і мета його життя?

Маруіра рішуче рушила до дверей. Двері тихо відчинилися. Далі, далі! Розсовуються важкі килими, рухаються вгору східці. Грає невидима музика. Чари. Всюди чари!

Дівчина осудливо хитає головою. Так можна вмерти від суму. Ще трохи, і її, мабуть, годуватимуть незримі механічні помічники. Як вони остогидли!

Ось високі стрілчасті двері. Вони не відчиняються. Маруіра несміливо торкається ручки. Зайти чи ні? Чи не розсердиться батько?

— Заходь, Маруіро,— чується владний голос. Дівчина здригається. Входить до невеликого залу.

Обабіч дверей непорушно стоять дві постаті. Блищать у присмерку червоні очі. Хто це — люди чи механізми? Невідомо. В руках мечі й довгі вогнедишні трубки. Певно, сторожа!

— Йди сюди, дочко,— промовляє здалека батько. Він сидить у глибокому кріслі посередині залу. Сюди

не проникає сонячне проміння. Тільки сферична покрівля сріблиться фосфоричним сяйвом та невеликі прозорі кулі над столом випромінюють мертвотне світло.

Маруіра наближається, несмілива й розгублена. Вона вже жалкує, що прийшла. Та пізно! На неї пильно дивляться страшні, пронизливі очі. Довге, сухе обличчя Ранатаки ніби висічене з чорного дуба, зморшки закам'яніли на чолі, на щоках; здається, наче він неживий, і лише полум'яні іскри погляду свідчать про напружену роботу свідомості.

— Що тобі, дочко?

Якусь мить Маруіра мовчить, потім наважується і рішуче говорить:

— Мій Володарю і батьку! Кожна сила повинна вступити в дію. Зерно зрощує з себе квітку чи дерево, вітер гонить кораблі по морю, навіть нерозумні тварини знають смисл свого життя... А я...

— А ти,— іронічно підхопив Ранатака,— не маєш такого смислу? Так?

— Так, батьку,— щиро призналася дівчина.— Я мучуся...

— У тебе тисячі рукописів,— з подивом сказав батько.— У тебе незліченні багатства й можливості. У тебе право повелівати слугами. Чого ти ще бажаєш?

— Я хочу знати й діяти! —— рішуче сказала Маруіра.

— Знати — що? Діяти — що?

— Знати істину! Діяти добро!

Чоло Ранатаки напружилося під сіткою зморщок, очі, здавалося, потемніли ще більше.

— Істина... Добро... Що за цими словами? Ти розумієш? Що вкладає в них та чи інша істота? Нерозумна дитино! Кожне слово — це символ певної форми. А суть вкладає людина. В одну й ту ж форму можна налити різні рідини...

Він помовчав. Потім відкрив тайник у масивній стіні. Дістав звідти маленький прямокутний ящичок. Подав його дочці.

— Що це? — здивувалася вона.

— Мій дарунок тобі. Слухай, що скажу. Викинь химери з голови. Забудь шукання. То породження флюїдів свідомості, які не мають реального змісту. Слухайся почуттів плоті. Ти молода й здорова. Ти — донька Володаря. Я жду від тебе міцного й сильного потомства. Попереду — великі битви. Будь спокійна й сильна. Знайду тобі достойного мужа, і всі привиди роздумів зникнуть. Не шукати смислу буття, а творити його необхідно! Збагнула?

— Не знаю,— прошепотіла Маруіра.— Не знаю, батьку. Тоскно мені!

— А щоб не було тоскно,— сказав Ранатака,— прийми дарунок.— Це — Всевидюче Око.

— Всевидюче Око?

— Воно. Цей дарунок допоможе тобі мандрувати по землі, бачити все, що захочеш. Сумувати не буде коли! Ну як — задоволена?

Маруіра схилилася до руки батька, поцілувала і мовчки метнулася до дверей. Біля виходу ще раз вклонилася й зникла.

Ранатака довго дивився вслід їй, важко мовчав, роздумуючи. Потім, глибоко зітхнувши, знову взявся змішувати різнобарвні рідини в прозорих посудинах.

ВСЕВИДЮЧЕ ОКО

Племена Атлантіса й далеких заморських земель, народи таємничої Еллади і жовті степові воїни далеко на сході — всі розповідають легенди про нього. Всевидюче Око мають герої в казках, про нього співають в старовинних піснях, про нього мріють вчені Атлантіса. А тепер воно в руках Маруіри! Так просто?

Як потрапило воно до батька? Звідки?

Дівчина згадує все прочитане нею. В древніх манускриптах є туманні, символічні натяки на Всевидюче Око. Воно створене на інших планетах. Його принесено мільйони літ тому на землю з далеких небес жителями вищих сфер. Хто вони, творці чудесного дарунка?

Маруіра не може розібратися в строкатому потоці знань, що пливли до її свідомості з книгосховищ. Старший учитель Нгала, якому доручено було виховання й освіта дівчини,— добрий, сумирний дід — тихо всміхався, коли учениця доскіпувалася до незбагненних таємниць, хитав сивою головою, дивився на неї прозорими очима і говорив:

— Пташко моя! Що я скажу тобі? Ти й сама можеш прочитати в книгах. Я стверджу що-небудь, і це стане для тебе істиною! А істина безмежна. Як можу я — смертна людина — стверджувати абсолютне! Ти збагнула, Маруіро? Я хочу, щоб ти думала, мучилася, шукала. Страждання — великий учитель. Так говорять древні пришельці...

— Пришельці? — перепитує Маруіра.— Ти сказав — пришельці? Я багато чула про них. Звідки прийшли вони?

Учитель замовк. В очах його з'явився холодок, тінь задуми витає над темно-коричневим високим чолом.

Маруіра дивується.

— Ти мовчиш? Я питаю недозволене? Батько якось казав мені, що ніяких пришельців не було. Що то легенда, складена людьми, які розхитують владу земних володарів і жерців. Що скажеш ти?

Учитель зітхнув, поворушив тонкими вустами, промовив:

— Показали Мудрецю зображення людини з далекої країни. На долонях і ступнях було видно відкриті очі. Запитали Мудреця: "Чи не забобон це? Хіба можна бачити ногою чи рукою?"

"Справді, навчаємось бачити руками й ногами,— сказав Мудрець.— Як здобудемо досвід, коли не прикладемо рук до праці? Дух наш переноситься по землі ногами.

Мудрі люди дали це зображення, — додав Мудрець,— щоб нагадати про суть речей. А ще — чи не схожі ці очі на відкриті рани? Правду кажу вам, через рани здобуваєте Світло Знання..."

Більше нічого не сказав старий учитель. Тільки сумно й тривожно подивився на юну ученицю. А потім пішов до своєї обсерваторії, на покрівлю бібліотеки. Вже на порозі додав:

— Важко буде тобі, дитя моє. Думай і очищай серце. Дівчині й так нестерпно тяжко. Чого їй, здавалося, не вистачало? Все є, навіть більше ніж треба! Але ж болить серце, ятриться розум неясною тривогою, незримий дух кличе до дії, до шукання. Як перенести неясні поривання в реальне життя?

Маруіра в себе вдома. Невелика затишна кімната, вся завішана шовковими килимами. По бузковому тлі пливе усміхнене сонце. Від нього струмляться хвилясті промені. Летять барвисті птахи, несучи в дзьобах квіти. Маруіра сіла до круглого столика біля віконця, нетерпляче відкрила скриньку.

На чорному оксамиті блиснув фіолетовий кристал. Він закутий у сіру металеву оправу. Що там, у глибині,— невідомо. Як діяти, як користуватися Всевидючим Оком?

Маруіра схилилася над кристалом.

Добре було б вирватися з похмурого палацу на волю, оглянути світ з висоти орлиного польоту!

О диво! Кристал спалахнув голубим сяйвом. Маруіра побачила в ньому небо й далекий океан, а внизу — город Золотих Воріт. За ним пасмо білих гір, поряд — палац Володаря, її батька.

Отже, правда! Всевидюче Око несе її, куди вона бажає!

Маруіра метнулася в простір. Нижче, нижче. Ось у кристалі видно концентричні смуги города Золотих Воріт. Розкішні палаци жерців і воєвод. Бані обсерваторій і храмів. Широкі блакитні канали, розкішні пальми над ними. І юрба, розмаїта весела юрба на берегах каналів і по вулицях.

Жовті, чорні, оранжеві, білі люди! Велетні моряки з грубезними руками й широкими грудьми, раби з високими корзинами на головах, вертляві дівчата в білих платтях а розрізами на стегнах. Високо в небо порскають водограї, під потоками прохолодних струменів весело регочеться дітвора.

Ех, як хочеться Маруірі туди, до них! О, чому вона народилася в палаці Володаря!

Далі, далі! Берег океану. Скелі й високі пінясті хвилі! Б'є прибій. Хитаються на хвилях кораблі, гордо біліють вітрила.

А там, поза городом Золотих Воріт, вздовж берега простяглася широка пустеля. Маруіра бачить її згори. Там теж є люди. Вони метушаться на плантаціях, щось

роблять.

По вузеньких каналах тече вода. Звідки? Адже тут нема ріки. Ага, воду добувають з глибоких колодязів. Високі журавлі схиляють довгі шиї з важенними дерев'яними відрами до води, яка ледь-ледь поблискує сірим кружальцем унизу, повертаються назад, виносячи в дзьобах дорогоцінну вологу.

Як механізми, згинаються й розгинаються біля колодязів раби. Вони блищать від поту, що рясно вкриває тіло. Напружені в нелюдському зусиллі м'язи, спотворені від муки лиця.

Маруіра жахається. Чому так мучаться люди? За віщо? Невже нема у Володаря механічних помічників? Паморочиться голова в дівчини. Вона бачить жахливі картини мовби крізь туман.

Повільно посувається далі й далі над зловісним простором пустелі. Без дум, без розуміння, з одним лише відчуттям тупого болю й незбагненності...

Перед зором її виникає могутня білошкіра постать. Темно-золоті кучері впали на змучене прекрасне обличчя. Прямо в душу Маруірі поглянули великі, пронизливі блакитні очі.

Вона здригнулася. Тихо скрикнула від несподіванки. Що таке? Чому так схвилював її білий раб?

РАБ

Інколи Вайвасваті здавалося, що він бачить страшний сон.

Не було нічого! Ні чорних кораблів, ні жорстоких вояків, ні острова Рута, ні палаючої пустелі. Це йому сниться... І безмежна камениста площина, і вузенькі канали, і журавлі над глибокими колодязями, і сотні рабів, які добувають воду з-під землі, щоб поливати неосяжні плантації.

Вдень і вночі скрипить гігантське било журавля, німіють руки від натуги, палить вогнем спину, широко розкритий рот хапає розпечене повітря... Так, так! Цього нема! Ще трохи, ще небагато — і він прокинеться, і все зникне... Знову буде біля нього ласкава Анура, мовчазний батько, глухий грім прибою, який гупає в скелю біля їхнього житла...

Ні, Вайвасвата не прокидався. Минали дні. Минали ночі. І хлопець з жахом збагнув, що щасливе юнацьке життя щезло, випарувалося, як біла хмаринка в гарячому літньому небі.

Велетень воєвода дотримав слова. Він оддав Вайвасвату господарям маїсових плантацій, які постачали зерном город Золотих Воріт. Сотні рабів з різних країв — білих, чорних, жовтих — щоранку виходили з кам'яних в'язниць під наглядом чорних вояків і простували до колодязів. їх приковували до цямрини товстими ланцюгами. Від колодязя неможливо відступити й на два кроки. Важенну баддю треба було заглибити на півсотні ліктів униз, зачерпнути води і потім витягти назад. Ні зупинитись, ні передихнути, ні випустити з рук било. Вгорі, біля журавля, був хитрий механізм, який загрожував смертю тому рабу, що кидав баддю напризволяще

Вона піднімалась угору, вдаряла важіль, згори падав камінь і розчавлював неслухняного.

Вайвасвата знав про це. Він бачив кілька таких випадків. На ного очах не витримували нелюдської напруги молоді раби, випускали з рук било і, заплющивши очі, покірно ждали неминучого...

Розчавлені криваві трупи розкладали перед кам'яницею, щоб раби увечері, йдучи на нічліг, бачили, до чого призводить неслухняність. Після такого видовища Вайвасвата не спав до світанку, жахливі примари витали перед його очима, тіло тіпала лихоманка.

А на світанку знову треба було йти до праці. Наглядачі лаючись роздавали рабам маїсові коржі й по мисочці густої теплої бурди. А потім вели їх до колодязів. Вайвасвату рятувала його величезна сила. В перший день він досить легко закінчив свою роботу, але потім всю ніч плакав нишком од пекучого болю, якого завдавали обдерті долоні.

Порятував його старий раб Соат, який лежав поряд з юнаком. Він почув стогін Вайвасвати, зрозумів його біду. Діставши з-під узголів'я пук зелених маїсових кіс, Соат приклав їх до ран, замотавши ганчіркою. Біль потроху вщухав. Вайвасвата з вдячністю усміхнувся старому. А той, жалісно дивлячись на нового раба, шепотів:

— Бідна дитино! Чого тебе доля занесла сюди? Пропадеш нізащо!

Вайвасвата мовчав, бо не знав, що відповісти. Занадто страшним, несподіваним було все, що сталося.

— Не поспішай,— радив юнакові Соат.— Не надривайся. Знаю, що сили багато маєш, та тут її легко викинути на вітер. Вдячності від господаря не матимеш, тож бережи себе. А раптом усміхнеться тобі доля... Хто знає?

Вайвасвата потроху втягнувся в роботу. Зажили, зашкарубли долоні, потемніло під сонячними променями тіло, могутня сітка жил і м'язів обплутувала руки й груди.

Наглядачі дивилися на атлетичну постать юнака, лютували. Комусь із них здалося, що занадто легка ця робота для білого раба. Як пір'їнку, тягає він баддю туди й назад! Ніякого страху, ніякої муки! А який то раб без муки?

І вони замінили баддю в колодязі Вайвасвати на вдвічі тяжчу. Хотів протестувати юнак, та наглядач так вдарив його ременем, що шкіра тріснула на спині. Вайвасвата прикусив язика, хоч у думці ладен був розтерзати мучителя.

Тепер робота виснажувала юнака більше, ніж інших. Навіть його молодих сил не вистачало, щоб зносити жахливий тягар. Він почав худнути. Соат помічав це, віддавав йому частину своєї пайки. І ще підтримувала Вайвасвату незмінна весела посмішка старого раба. То була посмішка не вимучена, не штучна, ні! Юнак бачив, що Соат ніби осяяний зсередини незримим вогнем. Він був схожий на злиденну пошарпану негодою халупу. Зовні вона оббита, облуплена, в драній покрівлі свистить буря, а за похиленими стінами горить затишний вогник, живуть добрі люди, які завжди готові прийняти до себе змученого мандрівника, нагодувати його, покласти спати...

Дивувався Вайвасвата, звідки це в Соата? Як він в такій біді зберіг веселощі й навіть радість? Проте запитати Соата одразу не насмілювався. Лише знав, що старий раб приховує в душі якусь таємницю. Без таємниці, напевне, не можна так діяти й жити.

Особливо відчував Вайвасвата дивний потяг до Соата вечорами, коли наглядачі замикали рабів до широкої овальної кам'яниці. Тут можна було походити, розім'яти закляклі ноги, полежати на кам'яних плитах, заросліх бур'янами. Товариші, розбиті цілоденною працею,

замертво падали на солом'яні підстилки. А Вайвасвата разом з Соатом сідали осторонь і довго мовчки дивилися, як над ними велично котило хвилі небесне море, сповнене зоряною рибою.

— Соате,— сказав Вайвасвата сумно.— Старий Соате! Мені тяжко на душі, коли я дивлюся на зорі. Здається, що я втратив щось. Щось прекрасне, недосяжне, велике...

Старий раб запитливо дивився на юнака, всміхався, мовчав. Потім тихенько заспівав дивну, тривожну пісню — протяжну і мелодійну.

Коли риба пливе в океані,

Хіба риба сумує від того,

Що оточує її водяна стихія, рідна стихія?

Ні, не сумує риба від того...

Б'ється риба на гарячому піску,

Задихається на кам'яному березі,

Бажає пірнути в зелену глибінь,

Що породила її!

Коли сокіл ширяє у небі,

Хіба соколу важко від того,

Що вітри його в небо здіймають,

У блакитне, чудове небо?

Ні, не важко йому від того!

А в клітці сумує сокіл,

У сільці тріпочеться сокіл,

Коли зв'язані крила широкі,

Коли небо закрите від зору,

О прекрасне, величне небо!

Пісня хвилювала Вайвасвату, але він не розумів її глибини, її прихованого змісту. І юнак ще жагучіше добивався в Соата:

— Ти завжди веселий, Соате. Чому ти радієш?

— Життю! — просто відповів Соат.

— Життю,— гірко повторив юнак.— Де ти бачиш життя, в чому? В стражданні? Соате! Ти смієшся наді мною!

— Не сміюся,—серйозно відказав старий раб. Його сухе жовте обличчя розгладилося, прозорі очі сяяли, вдивляючись задумливо в глибини неба.— Не сміюся, Вайвасвато. Ти ще юний, ти нічого не знаєш. А я пожив досить... Був і вільним, був і рабом! Знаю ціну свободі й рабству. Часто люди радіють лихові і печаляться, коли щастя підступає до них. Хто скаже, де вона — радість? І де нещастя?

— Не розумію,— сумував Вайвасвата.

— Уяви собі,— ніжно шепотів Соат,— що ти повертаєшся до рідного дому...

— Мовчи, не говори цього,— скрипів зубами юнак.— Не буде цього, не буде...

— Е, не перебивай,— сміявся старий раб.— Повертаєшся ти до рідної матері. Навколо пітьма, гроза, багнюка. Ти мокрий, обірваний, холодний і голодний. Чи будеш бідкатися, що ти нещасний?

— Не буду,— похмуро сказав Вайвасвата.— Бо незабаром знайду притулок від бурі!

— Збагнув,— ласкаво зауважив Соат.— У мене є попереду такий притулок, рідний притулок...

— Де він? — недовірливо спитав Вайвасвата.

— Над нами, дивись,— мовив Соат, простягаючи вн-схлі руки до зірок.— Юначе мій любий! Пам'ятай, що все минає і все сплітається в дивному потоці життя. Впадаючи в рабство, ми готуємо собі дорогу до слави. Захоплюючись багатством і величчю, ми наближаємось до падіння! Я радію, бо плачу старі борги. Колись же треба розплатитися?

— Все'дно не збагну,— похмуро заперечив Вайвасвата.— Чорний Володар має неосяжну владу. Ти лише черв'як під його чоботом. Він господар свого щастя й нещастя. А ти? А я? Ми залежимо від одного його слова...

Старий Соат тихенько засміявся, обняв Вайвасвату за могутні плечі, притис до себе.

— То обмаи. То мара розуму, який не бачить глибин буття, Вайвасвато. Він — Чорний Володар — справжній раб. А ми вільні!

Зачекай. Я поясню. Та тільки мої пояснення нічого не допоможуть, коли ти сам не збагнеш. Скажи відверто — чого ти найбільше хочеш?

— Волі! — скрикнув Вайвасвата.— Більше нічого. Ні палаців, ні рабів, ні човнів, ні золота. Волі!

— Чудово,— засяяв Соат.— Мій друже, прекрасно! Тобі й мені не треба нічого. А Чорному Володарю і його воєводам потрібно багато чого! І раби, і палаци, і храми, і поля, і кораблі. їм потрібна влада над людьми, над світом. Як же ти не збагнеш, що вони ніколи не матимуть свободи? Вони раби всього того, без чого не можуть обійтися. Вільний лише той, хто відмовився од усього. Навіть од себе!

— Від себе? Як це?

— Цього не можна пояснити,— сказав Соат.— Це приходить у таку мить, на яку не можна вказати. Як розквітає квітка...

— Ти мудрий, Соате,— гаряче мовив Вайвасвата.— Ти мудрий і добрий. Та я не все розумію. І я не хотів би відмовлятися від себе! Ні! Я хотів би стати вільним і сильним!

— Для чого?

— Щоб зруйнувати, сваволю й рабство! — гнівно відповів Вайвасвата.— Щоб усі люди могли вільно дихати й жити! І щоб були самі собі господарями!

— А що ти бажаєш собі за це, юначе? — спитав старші раб.— За те, що звільниш рабів?

— Нічого,— здивовано сказав Вайвасвата.— А навіщо собі? Коли іншим буде добре, то радісно буде й мені…

Соат засміявся вдоволено.

— Тоді ти теж відмовився од себе, друже мій. Тільки розум твій ще тугий і неповороткий, а серце, як алмаз. Бережи серце, Вайвасвато! Воно приведе тебе до правди...

Юнак болісно роздумував над словами Соата, намагався збагнути їх. Та годі було. Ще мало мозок закарбував знань, ще мало досвіду влилося до чаші душі, щоб зрозуміти таємничі думки старого раба.

Так минали дні й ночі. Вайвасвата метався серед загорожі, як лев по кам'яниці, шукав виходу. Кидався до Соата, палко шепотів:

— Не витримаю, старий Соате! Не витримаю! Треба втікати! Поможи мені!

— Куди втечеш?—сумував Соат.—Ти такий примітний. Одразу спіймають... Одначе треба щось придумати. Шкіру можна пофарбувати. У мене є сік, прихований уже давно... А волосся пострижемо. Ну-ну, леопард! Задушиш! Тихше, а то хтось почує! Бути біді!

Вони знайшли місце в кутку кам'яниці, де ніхто не спав. Почали потроху піддовбувати землю, викидали в стічну яму. Але радість їхня й надія були недовгими. Хтось помітив ті готування і повідомив наглядачів.

Соата і Вайвасвату спіймали на гарячому. На світанку їх люто били ремінням перед юрбою рабів. Наливалися кров'ю багрові смуги на спинах, похнюпившись, стояли раби, і, як завжди, ласкаво сміялося сонце, підіймаючись над океаном.

Повернувшись з роботи, Вайвасвата бився головою об каміння, стогнав від безсилля, рвав на собі волосся.

— О Соате! Що діяти? Тепер кінець! Ми раби назавжди. А ти казав: ми вільні! Ти казав, що вони — раби! Ха-ха! Соате! Що ж тепер твоя мудрість скаже? Що?!

— Нерозумна дитино! — жалісно прошепотів старий раб.— Тебе бунтує біль і спрага помсти. Не думай про себе. Вспокійся! І будь радісний! Я не сміюсь, не креши очима на мене! Бо ж горе, коли воно навіть прийшло, не дає ні втіхи, ні помочі! Радій у горі, Вайвасвато! Радість — то велика сила! То наше звільнення, юначе!

— Ти в безодні рабства вважаєш себе вільним? Соате! Я божеволію! Я не можу зрозуміти тебе...

— Зрозумієш,— заплющив очі Соат.— Незабаром... Чорний Володар гадає, що володіє мною? Дурниці! Він володіє, і то тимчасово, лише тілом... А що тіло? Мара... Ти бачиш, яке воно нікчемне, як легко його знищити... Всі гинуть, всі гниють у землі... Один раніше, інший пізніше... То навіщо ж дрижати за тим, що все одно зникне... Чим же володіє Чорний Володар, Вайвасвато? Гноєм... А душа моя непідвладна йому... І нікому! Нікому, чуєш? Воля моя, дух мій зі мною. Я втечу з в'язниці тіла, коли захочу. Ніякі володарі не втримають мене... Вони страхають мене смертю. Але ж смерть — то свобода. Свобода, Вайвасвато...

Старий раб забувся в маренні. Він щось бурмотів, загортаючись у ганчір'я, але Вайвасвата вже не міг нічого розібрати. Він просидів цілу ніч біля нього, спустошений і похмурий. А коли вранці наглядачі виганяли рабів на роботу, Соат, як завжди, всміхався.

Старший наглядач розлютився, побачивши той усміх.

— Гей ти, рабе поганий! Ти смієш насміхатися? Після того, що одержав учора? Ану, дайте йому більше відро! Чуєте? Хай тепер посміється!

Та на обличчі Соата не змінилося нічого. Він лише з жалем поглянув на наглядача і, розлучаючись з Вайвасватою, сказав:

— Пора мені, юначе. Пора додому...

— Куди? — не зрозумів Вайвасвата.

— До батька,— всміхнувся Соат. — Спочивати... Вже не можу тримати тягар. Прийдуть інші... А ти — терпи. Терпи, Вайвасвато! І пам'ятай про радість!

Вайвасвата занурював баддю в колодязь, витягав, виливав воду в корито і ніяк не міг відігнати тривожних думок про Соата. Що він надумав? Куди він хоче втекти?

Коли сонце піднялося в зеніт, на плантаціях пролунали люті крики. Вайвасвата бачив метушню, чув лайку наглядачів, але не знав, що трапилося.

Тільки ввечері, коли рабів заводили до кам'яниці, Вайвасвата не помітив у юрбі Соата. Серце юнака затріпотіло болісно й тяжко. А біля входу на траві лежало розчавлене тіло. По барвистих ганчірках, якими Соат обмотував ноги, юнак пізнав старого раба. Раба? Тепер уже Соат не був рабом. Він звільнився від рабства. Він був вільний!

Вайвасвата збагнув, про яку свободу говорив старий товариш. Як просто, як легко! Одна мить — і рушиться темниця! Зникає все — небо, кам'яниця, Чорний Володар! Пустити било, впаде камінь — і кінець! Мабуть, так зробив і Соат.

Того вечора Вайвасвата сидів у кам'яниці на звичному місці самотньо. Раби здалека поглядали на вбитого горем юнака, але не підходили, бо знали, що не можна зараз його ні втішити, ні розважити.

Вайвасвата дивився у темно-синє небо, зорі помагали тамувати нестерпний біль душі. Не було дум, не було мрій... Пусто в серці! Лише в просторі відлунювали тихі слова:

Коли сокіл ширяє у небі,

Хіба соколу важко від того,

Що вітри його в небо здіймають,

У блакитне, чудове небо?..

ЗВІЛЬНЕННЯ

Маруіра не могла дати ради своєму серцю, не могла заспокоїти свідомість. Що їй білий раб, побачений в кристалі Всевидючого Ока? Що він їй — невідомий і чужий? Дні й ночі вона спостерігає за ним, думає про нього й мучиться за його долю. Дивні блакитні очі. Магнетичне лице, яке мариться їй у снах. Чому?

Дівчина хотіла поговорити зі старим учителем, але потім вирішила — не треба! Хтозна, як подивиться учитель на її почуття, що подумає. Бо й сама вона ще не розібралася в собі.

І ось вона йде до батька. Володар покликав її. Навіщо? Може, тому, що їй сповнилося п'ятнадцять літ? Коли мати була жива, їй щороку дарували в цей день іграшки, барвисті вбрання, смачні плоди з далеких заморських країн. Може й нині батько згадав про це і вирішив відновити той звичай? Чи потрібно їй це? Нема матері, нема її тихого чарівного сміху, її ласкавих карих очей. Які веселощі без неї?

Маруіра проходить вузькими, високими коридорами. В нішах стоять скульптури Ранатаки, витесані з чорного граніту. Обличчя батька грізне, щільно зімкнуті вуста, руки складені на грудях. Біля підніжжя кожної

скульптури горить нічний світильник. Щоранку жерці служать біля цих ідолів, курять ароматні олії, моляться. А Маруірі смішно й ніяково! Навіщо так багато образів однієї людини? І навіщо їй молитися? Кажуть, Ранатака — бог! Який же він бог? Людина, як і всі. То чому ж називають богом Володаря Рути й Даїтьї? Правда, не лише він має свої зображення. Багато знатних людей —воєвод, чаклунів і маєтних служителів — спорудили в храмах власні каплиці й утримують жерців для молитов і жертв. Дивні люди!

Маруіра входить до батька. Він сьогодні усміхнений, задоволений. Менше зморщок на чолі, очі примружені, й погляд їх вологий, м'який.

— Підійди ближче, дочко,— лунає голос Ранатаки. Він кладе руки їй на плечі, дивиться в очі. Сумно зітхає.

— Я не годен дати тобі такої радості, як мати, Маруіро. Та що в моїй силі — зроблю. Тобі сьогодні п'ятнадцять літ. Ти вже велика. Скоро будеш жінкою. Проси, що бажаєш. Все, що хоче серце твоє. Слово Володаря — закон.

Зненацька свідомість Маруіри пронизала блискавиця. Ось воно! Тепер або ніколи! І, опустивши очі, вона сказала:

— Мій Володарю і батьку! Я дякую тобі за Всевидюче Око. Я більше бачу, я маю змогу мандрувати по твоєму царству...

— По нашому царству,— м'яко додав батько.

— Твоє царство прекрасне,— вдячно всміхнулася дівчина.— Особливо мені сподобалися казкові квітучі сади. Я б хотіла розвести такі квіти в палаці. Щоб щодня милуватися ними, щоб вдихати їхні пахощі...

— То я пришлю рабів, вони одразу перевезуть.

— Ні,— рішуче скрикнула Маруіра.— Не треба так просто. Мені не цікаво одразу мати сад. Я хочу, щоб він ріс поступово, щоб я бачила все — від народження квітки до зрілого плоду. І щоб могла сама вирощувати їх. Батьку, дай мені одного доброго й сильного раба, щоб він допомагав мені...

— Які дрібниці! — невдоволено сказав Ранатака — Ти б могла попрохати щось значніше! Бери собі якого хочеш у палаці.

— Не хочу в палаці,—зітхнула дівчина.— Вони нікчемні й ледачі. І підступні. Нишпорять всюди, підглядають... Я не люблю їх!

— Це правда,— засміявся Ранатака.— Тоді треба вибрати на плантаціях. Там раби звичні до роботи. Слухняні й сильні. Гм! Що ж ми зробимо? Так і бути! Трохи часу присвячу тобі, дочко! Збирайся, летимо за місто!

Маруіра прожогом кинулася до свого покою. Вона ледве стримувалася, щоб не викрити себе, свого щастя.

Вийшло, вийшло! Добрий дух покійної матері помагає їй. Але тихо, тихо. Ранатака — чаклун, він уміє читати думки! Тихо, ні слова!

Дівчина одягла темно-синій плащ, спустила на обличчя прозору чорну сітку. Хутко зійшла по спіральних східцях на покрівлю палацу, мимо непорушних вартових-велетів, мимо бібліотеки. Тут, біля глибокої ніші, вже чекав на неї батько. Могутню постать його облягала золотиста кольчуга з дрібної металевої луски, плечі покривала чорна накидка, голову вінчав шолом з образом Пір'ястого Змія. Ранатака вказав на легкий напівпрозорий човен, що стояв у ніші.

— Сідай!

Маруіра хвилюючись сіла на пружне сидіння. Батько навпроти. Вартовий — жовтолиций кремезний велетень — запитливо поглянув на Володаря. Той недбало кивнув.

— Залишайся тут. Я сам...

Ранатака відкрив посередині човна невеликий срібний ящичок. Пересунув маленький важелець. Маруіра відчула запах свіжого зерна пшениці. Почулося дзижчання. Човен гойднувся. Навколо бортів його виникло туманне тремтливе коло. Воно темніло, насичувалось, ущільнювалось.

Човен піднявся в повітря. Проплив над сферою обсерваторії, попрямував до гір. Дихнув теплий вологий вітер, насичений запахом моря. Маруіра захоплено оглянула величну панораму города Золотих Воріт, вдихнула на повні груди ароматне повітря, повернулася до батька.

— Батьку мій і Володарю! Чому б усім людям не дати летючих човнів? Яка то радість!

— О дурна дівчино! — нахмурився Ранатака, скоса поглядаючи на вулиці города Золотих Воріт.— Що ж буде, коли вся ота нечистота людська підніметься в небо? О боги! Я не хочу дожити до такого дня!

Маруіра прикусила язик. Вона розчулилася й забула, що батько зовсім інакше дивився на світ, ніж вона. Хіба не сварив він її багато разів, коли вона виявляла чулість і м'якість до людей? Тихо, тихо, не слід будити в ньому ніяких підозрінь!

Насуваються крижані шапки гір. Дихає холодом від них. Маруіра закутується в теплу накидку. Ранатака кладе руку на срібний ящичок, і човен знижується, плавно похитуючись, до густих садів, розкиданих у гірських ущелинах.

Наглядачі помітили летючий човен Ранатаки. Вони падають на коліна, б'ючи лобами об кам'янистий грунт, мовчазно дивляться в обличчя повелителя, очікуючи наказів.

Ранатака мовчить. Потім скупо каже Маруірі:

— Пройдімось по саду. Дивись і вибирай до смаку. Маруіра знає, що тут їй ніхто не підійде. Але треба йти. Треба грати свою роль.

Здивовані раби дивляться на грізного Чорного Володаря, на тендітну жіночу постать у темній накидці. Схиляються в покірних поклонах.

Пливуть мимо Маруіри смуги виноградників, зарості пишних троянд, білих лілей, басейни з лотосами. Тонкі аромати забивають дух, п'янять.

Чорні, жовті, білі раби. Зігнуті постаті, покірні лиця. Ранатака допитливо дивиться на дочку.

— Ну? Вибрала кого-небудь?

— Ні,— нерішуче каже Маруіра.— Вони всі якісь кволі і... дуже покірливі. Я б хотіла не таких...

— Тоді летімо на маїсові плантації,— знизавши плечима, каже батько.— Там найсильніші раби!

Маруіра торжествує. Серце її співає. Вона опускає вії і покірно зітхає.

— Гаразд, батьку. Слухаю тебе...

Наглядачі проводжають захопленими поглядами човен Чорного Володаря. Переглядаються, похитуючи головами. Недарма складають про Ранатаку страшні легенди й казки. Навіть небо підвладне йому!

А Володар з дочкою вже наближаються до маїсових плантацій. Вдалині синіє океан. Тягнуться через піски зеленаво-жовті смуги маїсу, блакитними стьожками струмиться в каналах вода.

Маруіра, затамувавши біль, дивиться згори на дрібні постаті рабів, прикутих до колодязів.

— Батьку... Чому ці люди так мучаться? У тебе є потужні машини. У тебе є штучні раби. Вони могли б добувати воду...

Ранатака довго й суворо дивиться на дочку. Тонкі вуста недобре ворушаться. Потім розціплюються. Чуються сухі слова:

— Ти ще дитина. І не знаєш світу. Не знаєш життя. Замінити людину механізмом — означає дати людині волю. Дати їй час думати про себе. А тим, хто матиме машини, треба дати знання. Знання дає силу й владу. І насолоду. Безліч людей захоче мати насолоду. І багатство. І владу. Всім же не вистачить! І почнеться страшна боротьба. Знову падіння донизу. Знову все спочатку. Ні, хай працюють раби. Хай пожинають плоди їхньої праці й плоди розуму мудреців обрані! Ми! Не думай про це, Маруіро. То справа старших і мудріших!

Човен тихо сідає біля високої круглої кам'яниці. До Володаря збігаються наглядачі. Вони запопадливо ведуть його вздовж каналів, мимо колодязів.

Маруіра тремтить, намагається стримати нервову лихоманку, зціплює зуби. Ось він, нарешті!

Вона зупиняється. Зупиняється й Ранатака. Чути скрипучий голос чорношкірого наглядача:

— Неслухняний раб. Збирався втікати. Але сильний...

— Він мені подобається,— ледве чутно каже Маруіра.— Цього я беру...

Батько недбало дивиться на білого раба, киває.

— Бачу, що сильний. А чи вміє він доглядати квіти?

— Я запитаю,— каже Маруіра.

Вона ступає кілька кроків до колодязя. З жалем і жахом дивиться на напружені руки раба, на покрите рясним потом тіло. Раб помічає біля себе людей, рухи його сповільнюються. Він дивиться на дивну тоненьку постать, що наближається до нього, важко дихає. Чого бажають від нього чужинці? Може, вигадали нові муки?

З-за прозорої запони чується тихий мелодійний голос:

— Я донька Володаря. Хочу взяти тебе до саду. Чи вмієш ти вирощувати квіти?

Раб мовчить. Груди його високо здіймаються. Ранатака дивиться на наглядача.

— Що він — німий? — незадоволено запитує Володар.

— Говорить,— жовчно відповідає наглядач.— Певне, язик ковтнув зі страху.

Ранатака схвально всміхається.

— Гей ти, рабе! — гучно каже він. — Тебе забирає донька моя до палацу. Тебе розкують. Маєш віддано й вірно служити їй все життя. За те дарую тобі волю!

Вайвасвата похитнувся. Випустив било з рук. Загуркотіла баддя, помчала вгору.

— Камінь!— скрикнув наглядач.

— Маруіро, назад! — розпачливо гукнув Ранатака.

Вайвасвата миттю отямився, збагнув смертельну небезпеку. Загинути так нікчемно, коли воля всміхається йому! О Соате, великий друже, прийди на поміч з країни предків, з ясного неба!

У нелюдському зусиллі він зібрав усю юнацьку могуть і сахнувся геть від колодязя. Загримів ланцюг, тріснула цямрина, полетіли друзки дерева в усі боки. Вайвасвата впав біля ніг Маруіри.

А в наступну мить величезний камінь гепнувся на те місце, де тільки що стояв раб. Маруіра, затуливши долонями личко, тремтіла від жаху. Мовчали наглядачі, з подивом дивлячись на Вайвасвату. Мовчав і Ранатака, вражений силою білого раба.

Грізна зморшка прорізала чоло Володаря, тяжка дума залягла в глибині свідомості. Він передчував щось неприємне для себе у події з білим рабом, у його дивному звільненні. Адже не він, Ранатака, звільнив раба від ланцюга. А той сам під загрозою смерті розірвав кільце неволі! Це й не подобалося Володареві.

Довго тривала мовчанка. Похитуючись, звівся на ноги Вайвасвата, ще не розуміючи, що з ним, де він. Маруіра благально поглянула на батька, тихо промовила:

— Мій Володарю і батьку! Я хочу додому. Мені треба відпочити! Його приведуть потім. Адже ти обіцяв?

— Гаразд,— важко сказав Ранатака. І, не оглядаючись на Вайвасвату, пішов до летючого човна...

НОВІ ДЖЕРЕЛА

Вайвасвата живе у невеликому кам'яному будиночку серед дерев. Пальми шумлять широким листям над покрівлею. На світанку дзвінко співають птахи. Журливо бринить потічок, впадаючи до каналу.

Юнак вже не прикутий ланцюгом. Поряд нема наглядачів, рабів. Він вільно ходить по саду, серед квітів. Може навіть вийти за межі палацу, в город Золотих Воріт.

Інколи Вайвасвата бачить серед квітів здалека високу постать доньки Володаря. Тієї, що приходила на плантації, що захотіла взяти його до себе в сад. Отже, він її раб. І вона може зробити з ним, що схоче. Вбити, закатувати, повісити, четвертувати, кинути у прірву! Все, що схоче!

Але ж вона тиха й мовчазна. Вона ще не підходила до нього, не кричала, не лаяла. Йому нема чого нарікати на долю. Треба ждати...

Якось Вайвасвата підрізував ножем зів'ялі квіти на великому трояндовому кущі. Він працював машинально, а в свідомості пробігали яскраві спогади дитинства, марились далекі морські простори, високі зеленаві хвилі, чорні, міцні руки батька Діавари. Серце юнака щеміло, на душі було тоскно й сумно.

Ніг Вайвасвати торкнулася тінь. Він здригнувся. Підвів голову і злякано завмер.

Поряд з ним стояла донька Чорного Володаря. Вона дивилася на Вайвасвату тривожно й пильно. Чорні очі випромінювали ласку. Юнак зітхнув, сумирно схилив голову.

— Вітаю тебе, Вайвасвато,— сказала дівчина.

— Господиня вітає раба? — здивувався юнак.— Господиня насміхається?..

— Ти не раб,— тихо промовила дівчина.— Ти вільна людина. Раб той, хто хоче бути рабом. А ти ж не хочеш?

Вайвасвата завмер. Хто говорив йому це саме? І таким же сердечним голосом? Соат. Ну, звичайно, Соат, коханий старий друг, який пішов од нього в країну предків...

Юнак помовчав, несміливо глянув на прегарне обличчя доньки Володаря, прошепотів:

— Наглядачі прозивали мене брудною гієною. Господиня дуже добра, називаючи мене людиною...

Дівчина спалахнула. В погляді її зажевріли іскри гніву. І так же раптово згасли. Привітно подивилась вона на могутню постать Вайвасвати, на його мужнє обличчя і ясні очі, сказала:

— Людина високої душі не назве поганим словом навіть раба. Ті, що кликали тебе так, самі нікчемні. Ніхто більше не назве тебе так, Вайвасвато!

— Я відданий слуга твій, господине,— поклонився Вайвасвата.— Ти повертаєш мені надію...

— На що надію, Вайвасвато?

— На волю...

— Але ж ти вільний,— гаряче зітхнула дівчина. — Я переказувала тобі, що ти можеш виходити в город Золотих Воріт. Я вірю тобі...

— Так, так,— сумно підхопив Вайвасвата.— Ти віриш мені. І я не зраджу твоєї віри. Я повернуся. Та я б не хотів будь-якого рабства — ні з ланцюгом, ні без ланцюга. Твоє рабство, господине, ніжніше, але воно все'дно рабство...

— Вайвасвато, ти збагнеш згодом, що це не так. Ти можеш хоч зараз бути зовсім, зовсім вільним. Я можу зробити це. Я навіть дам тобі знак Володаря, з яким тебе ніхто не торкне пальцем. Ти зможеш повернутися додому, на свій острів...

— Правда? — загорівся Вайвасвата. — Господиня не обманює мене?

— Ні, Вайвасвато,— сумно зітхнула дівчина.— Але не зви мене господинею. Ім'я моє Маруіра...

— Не смію,— похнюпився Вайвасвата. — Я знаю своє місце. Ти високого роду, вчена, прегарна й вільна. А я — темний раб, який не знає нічого...

— Не знає нічого,— прошепотіла Маруіра. Вона всміхнулася якійсь своїй думці. І раптом запитала: — Вайвасвато, а ти любиш квіти?

Юнак здивувався нежданому запитанню, трохи помовчав, потім знизав плечима.

— Я дивуюся їм...

— Чому?

— Не збагну. Як вони тут?

— Де тут, Вайвасвато?

— На землі, господине... Де так страшно й тяжко, де ллється кров і стогнуть люди. Вони ніжні й прекрасні. І завжди веселі. Кожної весни виростають знову в красі й величі. Хоч навколо, як і раніше, смерть і тортури...

— Дивно говориш, Вайвасвато...

— Не знаю. Я так мислю.

— Я думала про щось подібне,— сказала Маруіра.— І читала в старих рукописах.

— Читала,— протяжно сказав Вайвасвата.— Мені навіть слово це незнайоме...

— Читати — означає розбирати знаки, записані на папірусі. Ті знаки передають слова, якими ми обмінюємось. В словах записується древня мудрість. Минуле земного круга, битви, знання про людей, рослин і тварин, про зірки й сонце, про місяць і небеса...

— Я ніколи не знатиму того,— похилив голову юнак.

— Чому?

— Хто ж навчить мене?

— Я,— блиснула очима Маруіра.

— Ти, господине?

— Так. Тільки хай ніхто не знає про це. Згода? Я передам тобі все знання, яке зможу. У палаці велика бібліотека. Я не прочитала навіть десятої частки. Тобі буде цікаво й радісно. А потім, коли ти станеш розумним і мудрим, тоді підеш, куди схочеш, Вайвасвато...

Вайвасвата дивився на схвильоване личко Маруіри, і серце його билося часто й тривожно. Звідки ця дивна ніжність у господині? За що йому негадана радість?

— Я вечорами приходитиму до тебе, Вайвасвато. І приноситиму рукописи знання. Жди мене. Але ні слова нікому...

Маруіра всміхнулася ласкаво й швидко пішла геть. Вайвасвата дивився їй услід, ще не вірячи, що тендітна постать у чорній оксамитовій сукні не привиділася йому...

ПРОМІНЬ У ПІТЬМІ

Надвечір Вайвасвата облишив роботу в саду, склав біля свого житла мотики, ножі, драбини. Вмився холодною прозорою водою з потічка. Потім вирішив помити голову. Намилював волосся блідо-зеленою травичкою, що нею так часто вмивала його Анура в дитинстві. Трава пінилася, щипала очі. Вода, стікаючи з голови юнака, ставала все чистішою. Покінчивши з вмиванням, Вайвасвата розчесав буйне волосся дерев'яним гребенем. Подумавши, дістав з вузлика білу чисту туніку, яку придбав недавно у палацових рабів, перевдягся.

Схилившись над потоком, він заглянув у дзеркальну воду і злякався. Для кого він так готується? Донька Чорного Володаря обіцяла прийти. Обіцяла... Кому? Нікчемному, безправному рабу. Щоб вчити його. Що це? Глузування? їй сумно, їй хочеться розваги! От вона й вибрала його потішитись. А потім прийде сюди разом з вояками... І накаже схопити його! Яка ганьба!

Вайвасвата кинувся до свого притулка, хотів зірвати з себе туніку. Потім отямився. Охопивши долонями обличчя, сів на свою нужденну постіль, тяжко задумався. Не може бути! Така зрада неможлива від таких ясних очей! Що з того, що вона донька Володаря? Адже врятувала вона його від смерті, від тяжкого поневіряння!

Вайвасвата схопився з постелі, вийшов надвір. Смеркало. Чорним громаддям нависав палац Володаря над садом. У небі мерехтіли перші зірки. Багровим кружалом над далекими горами сходив місяць. З міста долинали протяжні крики, пісні.

Зашелестіли кущі. Вайвасвата кинувся, причаївся біля своєї хатини.

— Хто там?

— Я, Вайвасвато...

Ось вона, Маруіра. Гнучка, як ящірка. В темному плащі. Очі сяють таємничим вогнем, тривожний подих злітає з вуст.

— Ходімо в притулок.

— Господине, навіщо?

— Ходімо...

Він вже не заперечує. Відчиняє двері, впускає казкову гостю. Підпирає двері важкою мотикою. Хутко завішує маленьке віконце плащем. Потім розгрібає попіл у пічурці, роздуває жарину. Спалахує смолиста трісочка. Вайвасвата запалює світильник. Жовтавий вогник освітлює Маруіру. Вона оглядає тісне житло, слабо всміхається.

— Мені подобається тут, Вайвасвато...

— Жартуєш, господине?

— Ні, не жартую.

— Господине, я думав, ти не прийдеш... Я думав, ти глузувала.

— Я знала, що ти так думаєш.

— Чому ж тоді...

— Вайвасвато, почнемо навчання.

— То ти справді?

— Вайвасвато, я принесла папірус для вивчення знаків письма.

— Господине, я боюся за тебе. Кинуться, дізнаються, що тебе нема. Буде лихо...

— Ти боїшся за себе?

— Ні,— спалахнув Вайвасвата.— За себе — ні! Але ти...

— Тоді все гаразд! За мене не бійся. Я знатиму, коли хтось захоче мене бачити.

— Як, господине?

— Не питай. Згодом будеш знати багато. Почнемо...

Вайвасвата замовкає. Почуття довір'я й ніжності заливає серце юнака. Хай що буде! Йому радісно, йому приємно. Дивитися в гарне обличчя, слухати співучий голос, любий голос... Чого ще треба?

— Де можна сісти, Вайвасвато?

Юнак кинувся до постелі, згорнув її, підсунув до Маруіри.

— Якщо господиня дозволить... У мене більш нічого нема...

— Мені буде добре, Вайвасвато.

Маруіра сіла на постіль, дістала з-під плаща згорнутий в трубку папірус. Розгорнула. Вайвасвата, тамуючи хвилювання, дивився на її поважні рухи. На листку з'явилися чорні знаки. Маруіра показала на перший.

— Що бачиш, Вайвасвато?

— Схоже... на рибу,— несміливо прошепотів юнак, присівши навпочіпки біля дівчини.

— Риба і є,— сказала Маруіра.— Отже, це й значить "риба".

— Так просто? — здивувався Вайвасвата.

— Не просто,— похитала головою дівчина.— Дивися далі. Що бачиш?

— Риб'яча голова...

Маруіра тоненько засміялася. Вона так розвеселилася, що навіть сльози виступили на очах. Вайвасвата винувато дивився на неї.

— Хіба не так, господине?

— Ой, Вайвасвато... як ти розсмішив мене... Риб'яча голова. Ха-ха-ха... А. це? Це що таке?

— Риб'ячий хвіст...

Маруіра засміялася ще дужче. Юнак зовсім розгубився.

— Так схоже ж, господине!

— Ні, ні, я нічого... Я тобі все поясню, Вайвасвато. Справді, це голова, а це хвіст. Але читається воно не так...

— А як же, господине?

— Ось так. Голова — означає першу частину слова "риба". Як ми тоді читаємо?

— "Ри"? — несміливо запитав Вайвасвата.

— Хвалю,— засяяла Маруіра.— Ти кмітливий учень. А як же буде хвіст риби... ну-ну, я не сміюся! Це означає другу половину слова...

— "Ба",— сказав Вайвасвата.

— Чудово,— похвалила Маруіра.— Коли так навчатимешся, то за два місяці читатимеш рукописи...

— Я збагнув, господине... Малюються не всі предмети, а лише деякі... Розділяються на частки... З тих часток складаються інші слова...

— Не так просто, Вайвасвато. Дещо так, а багато чого не так... Ось дивись. Що бачиш?

— Знову риба. Тільки з крилами... Летюча риба? Так?

— От бачиш! Зовсім не так! Це означає "душа"!

— Душа? — здивувався Вайвасвата.— Чому душа?

— Так говорить древня мудрість, що душа — це небесна риба, яка мандрує в зоряному океані небес. Тому в неї крила. Запам'ятав? Це — душа. А це що?

— Зубці...

Маруіра знову засміялася.

— Не зубці, а хвиля...

— Хвиля,— повторив Вайвасвата.— Схоже. Справді, хвиля...

— І вода.— сказала Маруіра.— Бо ж хвиля на воді. І море. І мати...

— А чому мати? — не збагнув юнак.

— Мудрість говорить, що все вийшло з води. Вода — правічна мати. І Всесвіт теж зветься Небесним Океаном. А зорі рибами. Отже, цей знак читається — вода, хвиля, море, мати. І ще багато чого.

— О духи моря! — скрикнув Вайвасвата.— То як же розібратися в цьому?

— Розберемося,— заспокоїла Маруіра.— Спочатку здається складним, а потім — просто. Дивися сюди. Оці знаки вгорі дають різницю...

Над Атлантісом котилася ніч, блідли зірки. А біля світильника в притулку раба схилялися над папірусом дві постаті...

Захоплений Вайвасвата забув, де він, що з ним. Нові поняття, хвилюючі й бажані, плинули до свідомості, карбувалися вогняними знаками. Темна пелена нерозуміння танула, зникала, сповнювалася променем пізнання.

ПІСНІ МАРУІРИ

— Минали дні. Маруіра вся віддалася навчанню Вайвасвати. Не могла не думати про нього, не ходити до нього. Непереможна сила — незрима, незбагненна — кликала її, звала, вимагала. Йди! Навчай!

Дівчина поверталася па світанку до палацу, таємним вузеньким ходом піднімалася до своїх покоїв, похапцем роздягаючись, кидалася в ліжко і довго не могла заснути, згадуючи сяючі очі юнака, його схвильований голос, дитячу радість пізнання.

Ніби сильний потік поніс Маруіру кудись. А куди — вона не хотіла думати! Бо знала, що прояснення бути не може! Знала, що поряд прірва. А вона... а вони з Вайвасватою на тоненькій ниточці над тією прірвою...

Засинала знеможена, щасливо всміхалася уві сні. А вранці приходила Горосата — метка жовтошкіра служниця. Вона косувала хитренькими чорними очицями на господиню, яка розчісувалася біля, люстра, лукаво скоромовкою казала:

— Раніше господиня вставала на світанку. Нині сонце високо в небі. Може, хвороба яка? Може, господині допомоги треба?

Маруіра незадоволено дивилася на Горосату, недбало знизувала плечима.

— Нічого не потрібно, Горосато. Не втручайся не в свої справи.

— Не буду, не буду,— торохтіла служниця, підмітаючи мармурову підлогу.— Та коли господиня дозволить, я скажу слово господині...

— Кажи, Горосато...

— В саду є новий раб Вайвасвата,— промовила служниця.— Чи знає його господиня?

Маруіра здригнулася. Завмерла. Намагалася не видати себе, не показати, що її хвилює щось. Затамувавши подих, недбало відповіла:

— Знаю. А хіба що?

Горосата зупинилася за спиною Маруіри, несміливо прошепотіла:

— Він дуже гарний, господине...

— То й що? — різко запитала Маруіра.

— Він подобається мені... І я б хотіла, щоб господиня допомогла... Може, він погляне на мене прихильно... Він раб... і я рабиня...

Мовби стріла вп'ялася в серце Маруіри. О боги! Який жахливий удар! Від кого? Від служниці. Раб? Про нього мріє ця нікчемна лисичка! Ця палацова брехуха, що нишпорить по всіх усюдах. Добре, що вона нічого не довідалася! Але яка ганьба! Тоді, коли Маруіра піднімала так високо Вайвасвату в своїх думках, коли вона витала попід небо з ним у мріях, Горосата так просто, так огидно бажає мати його для себе...

Маруіра ледве не застогнала від тяжкої душевної образи. А Горосата, не діждавшись відповіді, зітхнула, почала прибирати далі. Сумно сказала:

— Господині нема діла до бідної служниці. Горосаті теж хочеться кохання і щастя... Господиня пробачить мені... Я більше не буду...

— Ти говориш дурниці, Горосато,— байдужим тоном сказала Маруіра.— Ти хочеш кохання? То йди до нього... скажи...

— Мені соромно,— хихикнула Горосата.

— Тоді не йди,— знизала плечима Маруіра.

— Так хочеться побачити,— знову замріяно мовила Горосата.— Такий красунчик. Якби пригорнув до себе— вмерла б! Ой леле! Що це я кажу?

В голові Маруірі запаморочилось. Вона стиснула вуста, прикрила долонею очі. Слабо сказала:

— Іди геть, Горосато. Займайся своїми справами. Я хочу побути сама...

— Як хоче ласкава господиня. Як хоче... Затихли кроки Горосати. Маруіра сама. Ніби прірва

розверзлася в душі дівчини. І падає в ту прірву її надія, її химерна віра. Буря шматує серце, рве його нещадно, люто. Маруіра встає з-за столика, у відчаї ходить по кімнаті. Що діяти? Хто дасть пораду? Мамо, де ти? Де ти, моя ніжна матусю? Чому пішла так рано з цього світу? Прийди, прийди до мене, навчи!..

Маруіра зупинилася, замислилася. Може, справді, викликати маму? Запитати! Вона скаже, вона розвіє примари душі...

Дівчина кинулася до ніші, вибрала старовинне сріблясте плаття. По тілу прокотився холодок. Дівчина понишпорила в заповітній скриньці,

розгорнула кілька вузликів, висипала з них дві пучки порошку — жовтого й чорного. Змішала в срібній чаші. Принесла чашу до столика, поставила перед люстром. Потім закрила непрозорою запоною вікна. Стало темно. Маруіра лапнула рукою по стіні. Смикнула за ниточку запальнички. Блиснула іскра, загорівся багровий вогник. Дівчина запалила від нього свічку, поставила біля люстра. В дзеркальній поверхні відбилося схвильоване темно-бронзове обличчя, сповнені муки очі. Маруіра зібрала волосся важким вузлом, зав'язала ззаду, накрила темною прозорою сіткою голову. Потім вкинула до чаші крихітку смоли столітнього кедра. Під чашею поставила свічку. Затамувавшії подих, ждала.

Закурився димок над сумішшю, поплив у повітрі. Тонко лоскотав ніздрі дівчині. Вона вдихнула його. Спокій розлився в свідомості. Хвиля занепокоєння відкотилася в далеч, зникла. Стало легко, ясно, просто...

Дим погустішав, став жовтим і непрозорим. Маруіра глибоко зітхнула. Їй здалося, що свідомість відділяється від неї, витає десь збоку. Створилося враження, ніби вона розділилася. Одна Маруіра сидить біля люстра, друга витає в просторі. Легко, чудово, незбагненно!

А вуста дівчини шепотіли древні магічні закляття:

— Духи повітря й вод, сили землі й вогню, я не турбую вашого спокою! Залишайтеся в сферах своїх! Священним поясом Незримої Матері відгороджую вас! Спіть в лонах своїх! Абеон! Амеон! Вам жертва мого серця! Прийдіть, допоможіть!

У люстрі зникає зображення Маруіри. Там порожньо, темно. Відкрилася безодня, переливається клубами диму, розмаїтими іскрами, юрбами привидів.

Паморочиться в голові Маруіри, вона ледь-ледь утримується на грані свідомості, шепоче палко:

— Мати, матусю! Донька твоя Маруіра тривожить дух твій! Прийди, прийди, прийди!

Сіра мла насувається на дзеркало, набирає тремтливих форм. З'являються туманні руки, наливаються фарбами, виникає з імли обличчя. Рідне, миле обличчя матері. Вона всміхається, сумно дивиться на доньку.

— Чого тобі, Маруіро? Чим збентежений дух твій? — ніжним шелестом лине запитання.

— Тяжко мені, матусю,— стогне донька, тремтячи від напруження.— Серце моє не належить мені. Я розриваюсь на двоє. Навколо мара, сон... Мене не вабить життя. І лише він... він... світоч для мене! Але він раб... Ой матусю, тяжко мені!

— Ти сама сказала — мара,— прошепотіла мати.— Ти сама сказала — світоч. Мара зникає перед світочем. Світло не втримаєш у папірусному посуді! Вір і сподівайся! Вір і сподівайся, Маруіро!..

Постать матері зникла. Маруіра слабо скрикнула й знепритомніла...

— Отямившись, вона швидко прибрала на столику, переодяглася в своє легке вбрання. Підійшла до вікна.

Дивилася на гори, думала. І думи її були спокійні, впевнені.

Геть нікчемні турботи розуму! Серце знає правду. Мати ствердила це. Хай твориться воля серця...

У сутінках Маруіра знову пробралася між кущами троянд і лілей до притулку Вайвасвати. Він зустрів її, як і щовечора, тривожний і радісний, всадовив на м'яке сидіння, яке зробив з дерева й морських водоростів, мовчазно й вдячно чекав.

Цього разу Маруіра дістала з-під накидки не папірус, а п'ятиструнну зулу, під звуки якої мандрівні піснярі співали на дорогах і майданах Атлантіса. Вайвасвата здивовано поглянув на дівчину.

— Зула,— пояснила вона.— Я хочу заграти...

— Мені? — вражено запитав юнак.

— Тобі. Мене навчила мати. Ще коли вона була жива. Сьогодні ми не будемо вивчати знаки письма. Сьогодні слухай пісню. Вона теж таїть у собі мудрість віків. Велику мудрість. Її розуміє той, у кого серце відкрите...

— Тоді співай, господине,— прошепотів Вайвасвата. Він сів навпроти неї на низенький пеньок кедра, сперся підборіддям на долоні, ждав. Маруіра торкнулася пальцями струн. Ледь чутне зітхання полинуло в просторі. Звуки наростали, рокотали, переплiталися в тривожному поєднанні, хвилювали. І дівчина в такт їм заспівала низьким голосом:

З таємничого Краю,

Залетіло Зерно Золоте в Океан Предковічний.

Залетіло тремтливе Зерно Життя.

І пустило коріння у простір широкий,

І розкинуло віти у неосяжність.

Виростало, міцніло неповторне Древо Життя

А на ньому визрівала дивовижна квітка,

Єдина у цілому Всесвіті.

Квітка Серця й Любові.

Та раптово підкрався підступний Дракон,

І захотів він проковтнути палаюче серце,

Щоб володіти ним лише йому!

Щоб у Хаосі все потопити, як колись, до появи Зерна.

Серце вибухло полум'ям і розсипалось в неосяжнім

просторі небес,

Незліченними іскрами розлетілось в Океані Життя.

Так порушилась Єдність...

Плинуть іскри в серцях, і шукають дороги до рідного

дому.

Та дорога — Любов.

Де виникає вона — древній заповіт воскресає:

Скласти з іскор палаюче Серце,

Повернути його — променисто-чудове —

У єдине лоно Життя.

Маруіра замовкла... Поклала зулу на коліна. Дивилася на Вайвасвату.

— Мене стривожила пісня,— сказав юнак.— Я ще не збагнув усього. Я буду думати, господине...

— Думай, Вайвасвато,— суворо мовила Маруіра.— В цій пісні велика таємниця...

Дівчина підвелася з сидіння, загорнулася в накидку.

— Я піду. На сьогодні досить. Ми продовжимо навчання в наступні ночі...

Вона ступила до дверей, різко повернулася, глухо прошепотіла:

— Пам'ятай, Вайвасвато... Цієї пісні не знає навіть батько мій — Володар. Ти перший почув її з моїх вуст...

ПОТІК МУДРОСТІ

Вайвасвата не міг раніше навіть помислити, яку радість принесе йому знання письма. Ніби блискавиця вдарила в душу, осяяла темні обрії, розсунула видимий світ до безміру.

Працюючи в саду, копаючи землю, поливаючи яблуні й пальми, прочищаючи доріжки, він неодступно думав про вечір, благословенний вечір, коли знову засяють зірки на небі, коли почується шелест легких кроків, пролунає тихий голос, поллються в душу вогняні струмки мудрості.

Юнак працює за десятьох. Надвечір складає свої речі, вмивається, поспішає до хатини.

Дістає з-під сидіння скручений папірус, обережно розгортає, підступає до віконця, при багровому світлі заходу розбирає таємничі знаки. Ворушачи губами, читає їх, визначає зміст написаного. Дивні поняття пливуть до свідомості, ніби муруючи з незримих каменів новий храм його душі.

"Лише знання розсіює нерозуміння,— шепоче Вайвасвата,— як світло розсіює пітьму".

— Дивно й гарно,— хитає головою юнак.— Знання розсіює нерозуміння. Справді так. Небагато пізнав він, а як далеко бачить тепер. І розуміє незрівняно більше, ніж там, на далекому рибальському острові... Тільки чому ж... чому Чорний Володар не навчає всіх своїх людей?

Чому люди Рути та Даїтьї темні й неписьменні? Навіщо це йому?

"Мужність, самозречення, відданість, відсутність заздрощів, душевна чистота, влада над почуттями, свідомий розум, духовний розвиток, віра, незлобивість — такі десять відзнак всякого істинного вчення".

Вайвасвата зітхнув. Задумався.

Хто проповідує мужність нині? В чому вона? Хіба що в тому, щоб напасти на безоружних рибалок, як тоді, коли забрали його від батьків? Самозречення... Незлобивість... Таємничі поняття, прекрасні, чисті... Тільки де ж шукати їх? Хто написав чудові папіруси? Як могли вони потрапити до бібліотеки Володаря? Невже він читає їх? А якщо читає, то чому сам не такий?

Ось тут далі сказано: "Прислухайся навіть до слів маленьких дітей, вибирай з них істину, що промовляє до твого серця. Відкидай все, що не сприймається твоїм серцем, як істина. І коли навіть Верховний Бог говоритиме з тобою, не приймай його слів, коли їх не сприймає серце твоє, як істину". Тривожні, страшні слова! Якби хтось сказав таке серед людей, слуги Чорного Володаря миттю схопили б його й ув'язнили. Навіть знищили б! Бо з малих літ жителям Атлантіса вбивається в голову думка про те, що жерці не помиляються, що Чорний Володар думає за всіх, що він один може знати волю божества, що треба з трепетом слухати наказів воєвод, чаклунів та жерців Пір'ястого Змія! Дивно, дивно! Хто ж тоді писав це? Коли? І чому Маруіра читає такі страшні папіруси? Чому приносить йому? Невже вона думає інакше? Хіба вона не донька свого батька? Серце моє, дай мені відповідь, приведи мене до берега правди!..

За дверима чуються легкі кроки. Вайвасвата здригається. Хто це? Невже вона? Не може бути! Ще видно надворі!

Він похапцем засовує папірус за пазуху. Скриплять двері, на порозі виникає жіноча постать. Це молода дівчина — тонка, гнучка. Косуваті очі її всміхаються збентежено й зухвало, на жовтих щоках рум'янець.

— Хто ти? — дивується він.

— Я Горосата,— бринить дзвінкий голос дівчини.— Служниця господині Маруіри...

Вайвасвата завмирає. Щось трапилося? Може, вона послала до нього, щоб попередити? Як бути? А може, пастка? Обережно! Обережно...

— Чого бажає Горосата? — запитує Вайвасвата. Дівчина мовчить, потупивши очі. Потім, не дивлячись

в обличчя хлопцеві, наближається до нього, глибоко зітхає. І знову мовчить.

Юнак тривожно дивиться на неї. Дивна якась. Може, хвора? Так ні, не схоже.

— Що тобі, Горосато? — занепокоєно каже він, трохи одступаючи від неї.

Горосата палко поглянула на нього, захихотіла. Торкнулася гарячою долонею його грудей. Відсмикнула руку, ніби обпеклася.

— Вайвасвато,— прошепотіла вона.— Ти самотній... серед чужих людей... Я теж самотня... Я хочу любові... Я хочу, щоб мене обнімав такий юнак, як ти! Сильний, сміливий, прекрасний! Вайвасвато! Я вже давно помітила тебе! І покохала! Пригорни мене, притисни до себе! Вірною рабинею буду!

Вона притулилася до нього тремтливими грудьми, дихнула жагуче. Вайвасвата похитнувся, замружив очі. Свідомість затьмарилася від несподіваного почуття, по тілу прокотилася таємнича хвиля.

— Подивися на мене,— спокусливо шепотіла Горосата.— Яка я міцна! Яка я пружна! І ще зовсім мало обцілована. Я хочу належати тобі. Радість, яка радість! Ти мій бог!

Вайвасвата розплющив очі. Поглянув на дівчину. Вона, втративши глузд від жаги, пестила могутні плечі юнака тремтливими, шукаючими пальцями.

Вайвасвата одігнав страшним зусиллям волі мару почуття, стрепенувся, скинув гарячі руки Горосати з своїх плечей. Дівчина поточилася, з жахом і нерозумінням поглянула на зблідлого велетня.

— Що ти? Що ти...

— Іди... їди, Горосато,— глухо сказав Вайвасвата.— Як можеш ти? Ти не любиш мене... І я не люблю тебе... Я вперше бачу тебе... Як можеш ти? Геть!

— Нікчема! —.заскреготала зубами ображена Горосата. Вона метнулася до дверей, різко зупинилася, схлипнула від люті й невдоволеної жаги, прошипіла: — Нікчемний раб! Нехлюй! Ганчірка! Ненавиджу! Я тобі не забуду образи!

Двері гримнули. Пролопотіли кроки. Тиша. За вікном котилася пітьма. Вайвасвата понуро стояв біля стіни, безмовний, непорушний, спустошений.

За вікном з'явилася тінь. Маруіра! О радість! Все забути, все викинути з серця, крім неї.

Вона зайшла безшумно, як завжди. Сіла на своє місце. Знову горить світильник, запнуте вікно. Нема світу, нема рабства, нема доньки Володаря. Є лише ясні очі, тихий голос, який промовляє словами таємничої істини.

— Сьогодні ми будемо говорити про земний круг, про минуле Атлантіса, про загибель великої землі Ру, про далекі планетні круги...

— Ти кажеш — круг, господине? Хіба земля кругла?

— Кругла, Вайвасвато. Як твоя голова...

— Чому ж чаклуни й жерці говорять зовсім інше? Ніби земля плоска. Що вона плаває в океані...

— Правда, вона плаває в океані. Але той океан — небо. І в тому океані пливе не тільки земля. Там пливуть інші планетні круги, сонце, зірки...

— Чому ж земний круг пливе? Чому він не падає, господине? Хто його підтримує?

— А хіба хто підтримує камінь, який ти кидаєш пращею? Він летить без підтримки, доки його штовхає сила, надана тобою...

— Хто ж штовхає планетні круги?

— Сили стихій, Вайвасвато. Вони вічні. Вони, в постійному русі.

— То чому ж мовчать про це жерці й чаклуни? Чому вони приховують знання від людей?

— Бо хочуть володіти ним. Люди з ясним розумом не слухатимуть жерців. Ти збагнув?

— Я збагнув, господине... Це страшно. Отже, Чорний Володар...

— Досить, Вайвасвато. Тихо. Не треба. Ми ще мало з тобою вивчили мудрості. Ти мусиш знати все, що я зможу дати тобі. Мені серце моє велить це зробити. Я прошу тебе, Вайвасвато, будь обережний, не говори поки що про це...

— Не буду, господине... Я слухаю тебе.

— Ти почуєш сьогодні про долю великої землі Ру, про далекі землі на сході, про чарівну Елладу, про таємничу Швета-Двипа, де живуть безсмертні...

— Мати розповідала мені казку про Швета-Двипа, господине.

— В кожній казці, Вайвасвато, велика правда. Слухай же, слухай...

ДРЕВНІ ПАПІРУСИ

"Учню, коли навіть Сонце світить з неба, запали ще один світильник, щоб не пропустити Істину, якщо вона з'явиться на твоєму шляху.

Учню, коли очі й слух твій говоритимуть тобі очевидне, не вір їм, бо очевидність — то мати обману й мари.

Читаючи ці знаки, вникаючи в розуміння написаного, пробивай шкаралупу символу, щоб добути живе ядро думки. І навіть коли збагнеш прихований смисл її, пам'ятай, що Істина неосяжна. Вона являє себе в такому розмірі, який визначений розумом шукача..."

Вайвасвата слухав Маруіру, напружуючи свідомість, намагаючись вловити суть складного плетива древньої символіки. Але запас його знань був ще замалий, щоб досягти ясності. Він зітхнув, легким жестом попрохав зачекати.

Маруіра замовкла, поглянула на юнака.

— Ти не збагнеш чого-небудь?

— Так, господине. Мій розум радіє, що руйнуються межі світу, про який я раніше мало знав, та все ж хочеться збагнути ясніше, що і чому? Хто запалює вогняні факели сонця в просторі? Хто зганяє вогняний туман у кільце? Чому круг починає обертатися? Чия сила штовхає його? Сила богів, демонів? Чи скажеш ти мені про це?

Маруіра по-дитячому розгублено розвела руками. Закліпала повіками.

— Вайвасвато, я знаю багато, але сама не можу розібратися в тих знаннях. Мій учитель казав не один раз, що богів нема, що стихії діють самостійно. А в храмах стверджують, що боги й демони — творці неба та землі. Я раніше була розгублена, така роздвоєність доводила мене до відчаю. Та вчитель пояснив мені, що благо, Атлантіса вимагає різних знань для різних людей. Те, що збагне мудрець, не збагне раб...

— Раб,— спалахнув Вайвасвата.— Ти сказала — раб. Отже, я не здатний збагнути...

— Так сказала не я,— м'яко й сумно заперечила дівчина.— Ти бачиш, що я так не думаю, Вайвасвато. Облиш образу. Мене гнітить те, що відчуває моє серце. Я не збагну ще розумом, але передчуваю: насувається катастрофа, велика біда для Атлантіса. Ти помітив кілька місяців тому, як сильио тряслася земля?.. Учитель казав, що так буває завжди перед бідою. Так було, коли загинула земля Ру. Так було, коли велика частина Атлантіса пропала у водах океану. Ти прочитаєш про це в папірусах, Вайвасвато...

— Я пам'ятаю,— сказав юнак.— Я тоді був прикутий до колодязя. Струс так сильно колихнув землю, що я ледве не випустив баддю. Двох рабів тоді вбило камінням...

— Не треба,— прошепотіла Маруіра.— Не згадуй...

— Там ще тисячі таких, як я,— похмуро відповів Вайвасвата.— Як мені не згадувати?..

— Що подієш, Вайвасвато, відчай не до лиця воїнові...

Вайвасвата з подивом поглянув на дівчину. Що вона говорить? Воїн... Вона називає його воїном! Що означає це?

Маруіра ніби прочитала його думки. Вона встала, скрутила папірус трубкою, поклала на сидіння.

— Я давно відчула в тобі душу орла, Вайвасвато,— палко сказала дівчина.— Тільки мало мати таку душу. Чуєш? Треба навчитись літати. Мало бути мужнім. Треба володіти мечем!

— Господине, серце моє вириває ться з грудей... Навіщо так мучити мене? Хто я тобі? Поясни...

— Вайвасвато! Не потрібно слів. Хай життя скаже про все, що має статися. Я вірю в тебе...

— Господине...

— Мовчи. Іди в город Золотих Воріт. Там побачиш життя. І знання того, що гряде, розквітне в час урочий, як квітка. Хай береже тебе велика доля, Вайвасвато...

РІКА ЖИТТЯ

Одного дня Вайвасвата вирішив вийти в місто Золотих Воріт, скориставшись дозволом Маруіри і знаком, який вона подарувала йому в останній вечір. Він позрізував зів'ялі квіти на кущах, полив зелені трави, спрямовуючи на них потужний струмінь води з водограю. Потім, склавши свої робочі речі біля хатини, хутко вмився, надів чисту сорочку, на неї білу туніку, підперезався барвистим широким поясом. З тривогою рушив до палацової стіни.

Вузькою стежиною, поміж гігантів дерев, добрався до великих похмурих воріт, окованих масивними бронзовими плитами,

облямованими темним золотом. На обох половинках Пір'ястий Змій пожирав серце Лебедя. Вайвасвата задивився на зловісне зображення. Що означає воно? Чому Чорний Володар взяв собі такий страшний символ?

— Хто і куди? — прозвучав скрипучий металевий голос.

Вайвасвата здригнувся. На нього дивилися байдужі холодні очі вартового. Бліде обличчя не мало зморщок, жодного почуття не відбивалося на ньому.

Юнак простяг руку. На пальці в нього було кільце із знаком. Той самий Пір'ястий Змій. Погляд вартового на хвильку зупинився на кільці. В зіницях блиснули червоні вогники. І знову пролупав байдужий голос:

— Ім'ям Володаря Ранатаки — проходь. Заскреготали велетенські двері, поволі розчинилися.

Вайвасвата подивився на вартового. Той байдуже одвернувся. Юнак хутко минув ворота. Опинився на березі широкого й глибокого каналу. Похмурий палац лишився позаду, а перед ним, за смугами пальм і кедрів, глухо шумів город Золотих Воріт. У жаркому голубому мареві бовваніли шпилі високих будівель, виблискували золотом сферичні бані храмів.

Вайвасвата глибоко зітхнув, оглянувся. Нема людей, нема наглядачів. Ніхто не пішов за ним. На пальці — знак Володаря. Можна пройти до моря, надибати човен. А потім — в океан! Додому, до Анури, до Діавари! Боги, як чудово! Знову випливати з батьком на морський простір, ловити рибу, слухати древні мудрі перекази, дивитися ввечері на грайливе багаття. Забути про те, що сталося! Забути муки... То був сон...

Сон? Вайвасвата застогнав од душевного болю. Ні, не сон! Не привиділось йому жахливе рабство, кривава праця, смерть Соата. Не привиділась ніжна Маруіра... Не почулися уві сні таємничі легенди про минуле Землі, про планетні круги, про нестримний потік народів до невидимої мети. Треба змусити себе прийняти новий шлях! Треба стримати бажання серця! Пізнати до глибин життя, сприйняти мудрість минулого. Мати передавала дивовижні слова служителя Сонця, що присвятив його, Вайвасвату, вогню: "Хай не боїться смерті! Хай не боїться нічого! Хай іде, як стріла в польоті!"

Як стріла в польоті! Вайвасвата радісно напружився. Чому так сказано? Дивно й просто. Хто був той жрець? Звідки він знав майбуття Вайвасвати?

Треба шукати! Шукати... Тільки хто поведе його? Маруіра? Донька Володаря? Таємнича й хвилююча. Вона сама ще дитина. І потім — хто він для неї? Якою силою можна з'єднати їх, таких різних і далеких?

Зненацька роздуми Вайвасвати перервало дивне відчуття. Йому здалося, що потужний вогняний струмінь пронизав його з голови до ніг. Затріпотіли груди, схвильовано забилося серце. Юнак остовпів. Дивився в небо, нічого не розуміючи, не в силі зрушити з місця. Тільки десь в глибині єства пульсувала, вирувала радість. Гаряча хвиля прокотилася, щезла, і почулися йому слова — чи то в серці, чи то в просторі:

— Народжений вогнем — служи вогню. У серці — правда. Знак тобі — блискавиця.

Вайвасвата, ще не в змозі отямитися, оглянувся. Хто це сказав? Нема нікого. Безлюдна дорога, спокійно плине зеленкувата вода в каналі, шелестять дерева. Чари! Чари...

"Народжений вогнем — служи вогню..." Що це означає? Він любить вогонь, його чистоту. Може, бути чистим, гарячим? Вайвасвата приймає

такий заповіт незримого друга. "У серці — правда!" Невже так просто? І справді, серце наше завжди знає, що добре й що погано! "Знак тобі — блискавиця!" Незрозуміло. Треба ждати! Ждати й терпляче йти далі й далі в життя. "Я вдячний тобі, невидимий друже, хто б ти не був!"

Прояснений, радісний, Вайвасвата рушив далі, вздовж каналу. Незабаром він опинився біля широкого мосту, змурованого з чорних скель, що вів на той бік каналу. Біля нього стояло ще два вартових у чорних кольчугах, з тяжкими мечами й довгими списами. Вони, на відміну від попереднього вартового, з цікавістю оглянули могутню постать Вайвасвати, Один з них запитав:

— Знак є?

— Є,— сказав Вайвасвата, показуючи кільце.

— Щось я вперше тебе бачу.

— Працюю в саду господині...

— Пощастило ж тобі,— всміхнувся вартовий.— Спочивай досхочу. Дерева самі ростуть...

— Не заздри чужому щастю,— похмуро озвався другий вартовий.— А то й своє, куце, втратиш!

— І то правда,—позіхнув перший.—Проходь, хлопче...

Вайвасвата пішов по широкій кам'янистій дорозі, зацікавлено оглядаючись навколо. Все було дивно, незвично, хвилююче. І прохолодні канали з кришталево-зеленою глибінню, і дороги, викладені старезними плитами, і чорні вартові, грізно озброєні, але такі добродушні зблизька. Чим вони відрізняються від того вартового, що випускав його з палацу? Певне, живим поглядом, простим словом, чимось людським... Хто ж тоді

той, перший вартовий? Чому такий байдужий погляд в нього, дивні вогні в зіницях, непорушне обличчя? Все навкруги сповнене таємниць.

Вайвасвата минув ще один канал, перейшов крутий міст, що дугою навис над водами. Посилився шум, чути крики людей, рев корів, іржання коней. Широким шляхом плине юрба. Діти, жінки, чоловіки, вояки, вершники, піші, на важких колимагах. Незліченний потік розмаїтих облич. Чорні, білі, жовті, червоні люди! Як багато їх! Які вони різні! Боги, він і не знав, що на землі так багато людей! Куди вони прямують, чого бажають, що шукають?

Юрба вливається до широченної площі, вихриться, розсипається. Вайвасвата змішався з нею, прислухається, придивляється. Чути незрозумілий говір, лайку, регіт, високі пронизливі крики жебраків.

— Залишайте, залишайте золото й срібло мені! Полегшіть свій земний шлях! Ви матимете подвійну радість: допоможете бідному і скинете зайвий вантаж, щоб легко перейти до країни предків! Залишайте, залишайте грішний тягар!

— Допоможіть безногому моряку! Зупиніться на хвильку! Можу розповісти про далекі плавання на край світа! Можу дати чарівні трави з казкової Еллади для лікування від злого ока! Зупиніться, згляньтеся на безногого моряка!

— Гей, мужчини! Невже ви сліпі? Погляньте на мене! Дарую неземні любощі! Дарую нечувану втіху! Не тікай, хлопчику! Йди сюди! Недорого коштує! Один золотий, два срібних!

— Продаю коня! Небесний змій, а не кінь! Продаю, бо відпливаю в далекі землі! Купуйте, не пожалкуєте!

В голові Вайвасвати наморочиться від незвички, неосяжна юрба своїми криками і гамом б'є по його свідомості, ніби молотом, заколисує,

несе в прірву. Маєво різнобарвних вбраннів, очей, шапок, рук сплітається в страхітливу, многоруку істоту, яка розкинулася на широких грудях міста і повзе не знати куди, поїдає сама себе, вирує в несвідомому бажанні виявити свою упирську суть.

Скоріше, скоріше звідси! Вайвасвата пробирається між високими двоколісними повозками, між рядами коней. Тварини похропують, лякливо косять очима, легко вдаряють юнака по обличчю цупкими довгими хвостами. Хтось доганяє його, обнімає за плечі. Вайвасвата оглядається. Чорношкіра тонка дівчина благально дивиться на нього, великі бузкові губи її тремтять, туманні фіолетові очі волого блищать.

— Ходімо, красунчику, зі мною,— шепоче вона.— Навіть плати не треба! З тобою — задарма! Ходімо!

Вайвасвата спалахує. Знову! Знову йому пропонують себе, своє тіло, свою любов! Боги! Чому так низько падають жінки? Такі божественні, такі прекрасні й ніжні! Навіщо самі летять на вогонь, як нічні комахи?

— Підеш, красунчику? Підеш, божественний?

— Ні! — м'яко каже Вайвасвата, відводячи руки дівчини.— Ні, не треба. Мені жаль тебе. Ти гарна, дівчино... Ти не повинна діяти так...

Він швидко йде геть, а дівчина сторопіло дивиться йому вслід, ще простягаючії руки.

Вайвасвата вибирається з величезного базару, знову переходить канал. Наближається до широко розчинених дверей високого храму. Звідти чується басовитий голос, струмляться тонкі пахощі евкаліпту. Юнак на мить зупиняється. Зайти чи ні? Тут моляться богам, тут знають тайни неба й землі. Так кажуть жерці... Треба зайти, подивитися.

Вайвасвата ступає під величне склепіння храму. Минає товсті чорні колони. В просторі пливе синюватий димок. У центрі храму тісною лавою зімкнулася юрба. Дехто з людей стоїть, дехто впав на коліна. На куполі — золоте кружало з хвилястими лініями, що розходяться вінцем. Певно, сонце. Внизу, на підвищенні, стоїть жрець у чорній туніці й чорній накидці, облямованій золотом. Біля нього на колінах зв'язаний жовтошкірий раб. Він голий. Тіло його здригається, очі з жахом дивляться на юрбу.

Два помічники жерця намазують раба якоюсь рідиною. У повітрі пливе густий запах евкаліпту. Головний жрець підняв руки вгору, погляд його непорушний, страшний, з сухих вуст зриваються незрозумілі слова, Їхній ритм, напруга, таємничість потрясають юрбу, колихають її в дружному пориві, як єдину істоту. Вайвасвата відчуває, що чужа воля обплутує його свідомість незримою павутиною. Геть, маро, стій! Не підступай!

Заворожена юрба жадібно чекає. Служителі храму в глибокі червоні чаші сиплють срібний порошок. Клуби бурого диму пливуть над людьми. Гіркий запах дурману проникає в ніздрі юнака. А жрець владно показує на зв'язаного раба. Помічники піднімають його. Блискавичним рухом жрець ударяє ножем йому в груди. Чути пронизливий жалісний крик. Водограєм бризнула кров. Юрба радісно закричала. Жрець підставив невелику чашу під рану, наповнив її багровою рідиною, хлюпнув у великі чаші, де курився дим. Потім розпанахав груди мертвого, вирізав серце, підняв у закривавленій руці. Серце ще пульсувало, здригалося, парувало.

Вайвасвата закляк, доки діялася кривава жертва. Руки й ноги не рухалися, серце завмерло, до горла підступила нудотна хвиля. Йому здавалося, що в багровому тумані виникли потворні чудиська з огидними, вискаленими мордами, з довгими щупальцями. Вони тягнулися до тремтячого серця, впиналися в нього, висмоктували трепетну, згасаючу силу.

Вайвасвата застогнав, сахнувся назад. Хитаючись, вибіг з храму, кинувся до потоку, змочив голову прохолодною водою. Отямившись трохи, підняв обличчя до неба, до ясного сонця. Світило променисте! Що ж це діється в ім'я твоє? Навіщо допускаєш такі страхіття? Чому терпиш криваву мару на грудях землі?

Сонце сміялося. Тихо дзюрчала вода. Байдуже плинула по дорозі юрба. З храму зловісно звучали заклинання жерця.

Вайвасвата судорожно вдихнув чисте повітря, провів долонями по обличчю. Ніхто не дасть йому розгадки! Ніхто! Але й спокою він не знатиме, не матиме щастя, доки не розгадає таємницю.

І знову Вайвасвата почув дивний голос не знати звідки:

— Багато штормів попереду. Та Зірка — шлях покаже!

ПІЗНАННЯ

Минали дні. Вайвасвата все глибше й глибше поринав у гущу життя. Вже не дивувався ні кривавим жертвам у храмах, ні жебрацтву, ні розпусті, ні рабству, ні багатству жерців та чаклунів, ні бідності простих трударів Атлантіса. Намагався пізнати причини того, що бачив, пізнати таємне, приховане, знайти свій шлях у хащах життя.

Ні в кого було запитати, ні з ким порадитись. Маруіра сумно дивилася на юнака, жалісно шепотіла:

— Я не знаю нічого, Вайвасвато! Я сподіваюсь на тебе! Іди, дивись!

І він пішов. Знову й знову невтомно вбирав у своє серце, в свідомість страхітливий потік буття. Лише інколи йому звучали чарівні слова поради, що супроводжувались теплою хвилею радості й заспокоєння.

Навіть Маруірі Вайвасвата не говорив про дивні явища. Ніс їх у серці, як найдорожчий скарб, як заповітне, священне.

В городі Золотих Воріт ширилася тривога. По торговельному майдані передавали з вуст в уста чутки про вибухи вулканів на заході острова Рута. Інколи коливалася земля. Розколювалися будівлі в секторі бідноти — там житла споруджувалися неохайно, наспіх, ніби справді в чеканні лиха. Шепталися люди про наступні війни, які затівав Чорний Володар, про неминучу загибель Атлантіса. Ходили по шляхах і майданах обідрані, худі пророки. Вони згадували далекі часи, коли Атлантіс пишався в славі й величі, коли він сягав своєю силою до неба, і пиха та зухвалість правителів привели його народи до страшної смерті у водах океану.

— Опам'ятайтесь! — закликали пророки.— Зупиніться, доки не пізно! Припиніть криваві жертви, не гнівіть ясноликого бога Сонця!

Пророків хапали, кидали до в'язниць. Деяких приносили в жертву. І серця провісників лиха тріпотіли в закривавлених руках служителів храмів перед вівтарями богів. Знавісніла юрба, зачарована, сп'яніла від крові, вимагала нових і нових жертв, видовищ, оргій.

Інколи з палацу Чорного Володаря виходили вояки. Вони вивозили десятки здоровенних дерев'яних кадовбів, повних п'янкого вина, розпалювали на майданах багаття, вбивали сотні коней і биків, яких потім варили у величезних казанах. Збігалися юрби, сотні рук простягалися за червоною рідиною. Радісні крики лунали над городом Золотих Воріт, цілими ночами гриміли вулиці під ногами збуджених, буйних жителів.

— Слава Володарю Ранатаці! — ревіли п'яні, добуваючи з казанів паруючі шматки м'яса.

— Слава щедротам Чорного Володаря!—вторили вуличні жінки, нишпорячи поміж натовпом.

Багаття палахкотіли, кидаючи в небо хмари іскор, на байдужих обличчях палацової варти грали багрові полиски.

Вайвасвата мучився думами. Чому Ранатака мовчить, не зупинить жахливого потоку подій? Невже він не розуміє, що Атлантіс гине? Невже не бачить розпусти й падіння, рабства й бідності? Чому знання жерців не йдуть на добрі діла? Чому летючі човни й кораблі приховані в храмах, а вантажі перевозяться важкими колимагами по скелястих дорогах? Чому штучні люди, створені чаклунами,— сильні й невтомні — вартують у палаці Володаря, а не замінять рабів на плантаціях у пустелі? Навіщо взагалі Чорному Володарю раби? Хіба не краще вільні трударі? Вайвасвата пам'ятає рідний острів, батька Діавару... Як хороше їм було випливати на світанку в океан. Ніхто не змушував їх до праці, бо праця була радісною піснею їхнього серця... Так би мусило бути завжди й скрізь. Що ж цьому заважає, хто?

Вайвасвата звертався до пожовклих листків папірусів. Намагався знайти в символах, у знаках, в словах древніх мудреців розгадку буття, здобути відповідь на свої терзання. А знаки спліталися в дивні фрази, манили своєю незвичайністю, дратували відносністю.

"Найвища печаль — у надії. У відсутності надії — найвище блаженство".

— Як це може бути? — не розумів Вайвасвата.— Лише надією ми живемо. Лише в надії черпаємо сили долати рабство і розпач. Не збагну такої мудрості. Не прийму...

"Все, що розквітає, повинно зав'янути,— запевняли папіруси,— все, що зустрічається, повинно розлучитися — такий закон цього світу".

— Для чого ж тоді віра в майбуття? — розгублювався Вайвасвата.— Навіщо боріння? Навіщо зустрічі й любов? Аби завдати ще сильнішого болю? Тоді що ж — закритися від людей, піти в гори, в ліси, одірватися від світу і вмерти, не шкодуючи ні за чим? А в чому ж смисл народження? І чи варто сидіти в самотині, знаючи, що ти можеш чим-небудь допомогти людям? Адже йдуть по шляхах Атлантіса пророки, провіщаючи загибель, хоч і знають, що їх знищать слуги Чорного Володаря. Що кличе їх до дії, яка сила?

"Тому, хто не завойовує свободи, розриваючи кайдани власним розумом, годі чекати звільнення від кого-небудь іншого".

Вайвасвата згоден з древнім мудрецем! Істинно, сила розуму кипить і вимагає дії! Треба лише нагострити ту силу, знайти правильні стежки серед мороку!

"Божество зрячого — вогонь. Божество безмовного — серце його. Жалюгідні уми знаходять своє божество в ідолах. Істинно зрячий бачить божество всюди. Його божество — Всесвіт".

"Як огонь, не підтриманий паливом, гасне, так щезає джерело всякої думки, коли воно не живиться мінливим життям".

— Приймаю! І мужньо піду у вир життя. Там все — і горе, і пізнання, і суд, і нагорода. Не зможу розгадати ні свого покликання, ні мети, коли не прийму в серце біль усього світу...

І знову трепетні струмені невидимої енергії пронизують тіло Вайвасвати, потрясаючи все його єство. На урочистій хвилі ніжного, радісного єднання плинуть нечутні слова:

— Птах у польоті не зімкне крил.

— Не зімкну,— шепоче Вайвасвата.— Не забуду. Не заспокоюсь ні на мить...

Того вечора в притулок Вайвасвати, як завжди, прийшла Маруіра. Застережливо підняла руку, щоб він не наближався. Глухо сказала:

— Надійшли грізні часи, Вайвасвато. Серце віщує біду...

— Я можу в чомусь допомогти, господине? — тривожно запитав юнак.

— Не знаю,— прошепотіла дівчина.— Я ще нічого не знаю...

— Скажи мені все...

— Не можу. Ще не можу. Прошу лише відповіді: ти готовий до найстрашнішого?

— Готовий, господине,— твердо сказав Вайвасвата.— Тільки я мушу знати, в ім'я чого? Чому не скажеш мені?

— Бо й сама ще не знаю. Життя принесе відповідь. Тільки не забудь моїх слів, Вайвасвато. Готуйся до найстрашнішого...

ПЕТЛЯ

Маруіра недаремно тривожилася. Напередодні увечері вона мандрувала над Атлантісом з допомогою Всевидючого Ока. Чарівний пристрій переносив її над землею з города Золотих Воріт в рибальські села, з храмів до притулків бідноти, з буйних предковічних лісів до крижаних верхів'їв гір.

І раптом їй захотілося подивитися на батька, на Володаря Ранатаку... Спочатку холодок остраху прокотився поза спиною. Свідомість застерігала, що цього не слід робити, що за це може бути страшна кара... Та невідступне бажання перемогло. І Маруіра метнула свою свідомість в палац Володаря.

Кристал Всевидючого Ока тьмяно іскрився блакитними променями. Миготіли коридори, статуї в нішах. Двері. Механічні люди — вірні вартові Ранатаки. А ось і батько. Він не один. Біля нього стоїть якась постать. Хто ж це?

Маруіра придивляється. Ближче, ближче. Ба, та це ж головний чаклун Ган. Найближчий радник Володаря, старший жрець культу Пір'ястого Змія. Маруіра завжди боялася його і уникала навіть дивитися на Гана. Погляд чаклуна був холодний і жагучий, він роздягав дівчину, впивався в її свідомість, залишаючи почуття сорому й огиди. Що потрібно йому? Що він хоче від Володаря?

Дівчина прислухається. Розмова ведеться тихо, але слова Гана чітко карбуються в свідомості Маруіри.

— Дзеркало битви дало грізні знаки,— говорить Ган.— Кілька разів ми спіймали потік променя Швета-Двипа. Ти розумієш, Володарю, що це означає?

Ранатака мовчав. Грізна зморшка прорізала високе чоло. Очі горіли темним вогнем. Потім він, розтуливши сухі губи, повільно мовив:

— Посланець виріс. Ось що це означає, Гане. Вони готують його. Для чого? Що вони задумали?

Маруіра, завмерши від несподіванки, слухала. Намагалася збагнути, осмислити почуте. Про що вони мовлять? Яке дзеркало битви? Який

посланець? Вони згадують Швета-Двипа... Отже, не казка, не легенда... А батько запевняв її, що це вигадки! Невже він не довіряє навіть доньці?

— Ми зібрали всі пророцтва,— повільно цідив Ган,— всі попередження цих божевільних бродячих пророків, жерців Сонця. Ми не забули навіть сновидінь просто-людів...

— Нащо мені пророки! — роздратовано сказав Ранатака.— Я велів знайти шлях до Швета-Двипа! Я велів пробити прохід в їхньому захисті...

— Володарю,— спокійно заперечив Ган.— Ми зробили все, що могли! Панцир незримого захисту Швета-Двипа пробити неможливо. Ти знаєш, яка сила...

— Знаю, знаю,— невдоволено перебив Чорний Володар.— То що ж пророцтва? Коротше і ясніше...

— Пророкується твоє падіння. І загибель Атлантіса. Пророкується прихід нового вождя, який врятує народ...

— Віковічні образи! — зневажливо всміхнувся Ранатака.— Вони записані в книзі простору. Всякий нікчема, хоч трохи чутливий, спіймає їх у видінні чи уві сні. Загибель, новий вождь, золотий вік! Раби завжди мріють про золотий вік, про владу й багатство, не вміючи володіти навіть собою!

— Володарю,— заперечив Ган.— Кажу ще раз: ти даремно зневажаєш голос юрби. Вони відчули те, що наближається. Ми не змогли визначити місця — це неможливо, але ми бачили в дзеркалі битви появу променя Швета-Двипа. Ти сам сказав — посланець виріс! І треба його знайти...

— Знищити,— жовчно озвався Ранатака.

— Як?

— Треба думати! Навіщо ж ви всі носите вбрання чаклунів? Чим ви займаєтесь? Тим, що тривожите стихії, викликаючи бурі на морях і смерчі в пустелі? Немудре заняття для чаклуна. Гадаю, що маги Швета-Двипа не витрачають часу па подібні іграшки!

— Володарю...

— Зажди! Я досить слухав. Тепер слухай ти. Ранатака не буде чекати. Ранатака вдарить перший. Посланець Швета-Двипа повинен вмерти!

— Я не збагну твоєї думки!

— Я підкажу тобі. Єдиний острів Атлантіса, який не має культу Пір'ястого Змія,— Тот. Там поклоняються Сонцю. Там ганьблять мій рукотворний образ, не визнають моєї влади. Лише там треба шукати посланця...

— Їх багато, Володарю. Як серед них знайти посланця? Хто вкаже на нього?

— Ти не дорослий муж, Гане! Ти дитя! Ми знищимо весь острів Тот, і хай нам поможе благословенний Пір'ястий Змій!..

Маруіра ледве не скрикнула від жаху. Батько хоче знищити цілий острів, щоб вбитії посланця Швета-Двипа! Яке злочинство! Чим завинили люди? І чому Ранатака так боїться посланця? Хіба казковий острів Швета-Двипа, де живуть безсмертні, ворог Атлантіса, ворог його людей?

— Володарю, ти певен, що посланець там? — запитав Ган.

— Яке це має значення? — зневажливо відповів Ранатака.— Остання твердиня непокори впаде до моїх ніг! А потім — удар на Швета-Двипа!

Обличчя Гана спотворилось од жаху. Він якусь мить мовчав, ніби проковтнув язик. Потім прошепотів:

— Володарю... Ти знаєш, що Швета-Двипа має далекосяжні вуха...

— Герої,— зневажливо процідив Ранатака.— Чаклуни! Володарі ефіру! Ви здригаєтесь при одному слові "Швета-Двипа"! Я навчу вас сміливості! Пір'ястий Змій не приховує своєї ненависті! Це боротьба віковічна й невблаганна! Вони — пришельці! Ми — господарі планетного круга! І я покажу їм, хто господар!

Свідомість Маруіри наморочилась від навали неймовірних новин. Вона побачила свого батька зовсім іншим, не таким, як раніше. І хоч боялася повірити повністю в те, що чула, настільки воно було жахливе, але слова, що линули з Всевидячого Ока, стверджували догадки.

— Похід очолиш ти,— сказав Ранатака.— Я теж буду з військом. Хай на майданах міст палають багаття! Хай вивезуть вино для юрби! Хай всі храми принесуть Пір'ястому Змію жертву серця. Народ повинен забути пророцтва, забути про нового вождя! Хай славлять Ранатаку! Похід, похід, похід! Ти збагнув, Гане?

— Розумію, Володарю! І слухаю тебе. Та прийшов час відновити нашу розмову...

— Про що?

— Про Маруіру...

— Так... Пам'ятаю. Ти хочеш взяти її. Я теж думав про це. Вона визріла. Вона готова стати жінкою... Але...

— Що, Володарю?

— Доведи своє право на неї. Після походу одержиш її! Що? Ти невдоволений? Така моя воля. Вона теж буде зі мною в поході. На руїнах острова Тот я присвячу її тобі...

Вражена Маруіра відкинула Всевидюче Око, впала на постіль. Лежала якийсь час заклякла, холодна, без руху. О боги! Яка жахлива доля готується для неї? Що діяти, як втекти від кошмару, від страшної ганьби?

ЗАГИБЕЛЬ ОСТРОВА

— Господине! Невже ти допустиш таке злочинство?

— Вайвасвато! Що я можу зробити?

— Треба йти до Володаря, зупинити його. Хіба можна спокійно плисти туди, до острова? Дивитися, як будуть нищити людей, житла? Господине!

— Вайвасвато, не терзай мого серця... Володар навіть не вислухає мене. Він просто... вб'є мене...

— Тебе? Свою доньку?

— Що йому донька? — гірко прошепотіла Маруіра.— Влада для нього понад усе...

— Господине, звідки ти дізналася про лихо? Хто сказав тобі про похід?

Дівчина мовчала, опустивши голову. Вона не сміла сказати всього. І про Швета-Двипа, і про підступного Гана, і про свою страхітливу майбутню долю. Не можна, не можна перекладати свій тягар на Вайвасвату! Хто знає, як він стане діяти? Куди поведе його юнацька запальність? Не пора ще...

Вайвасвата важко зітхнув, одійшов до віконця. Чорні стовбури кедрів хиталися на тлі неба, зірки горіли холодним вогнем. Юнак повернувся до Маруіри, з тривогою глянув на її похилену постать.

— Господине... Може, піти до народу? Від селища до селища? Говорити, застерігати! Підняти людей! Не допустити насильства!.. Невже люди не збагнуть? Невже вони не бажають волі? Невже їм приємно віддавати свої сили й кров жерцям та чаклунам? Я жахаюсь, коли бачу таке життя!

Маруіра глянула на Вайвасвату, обличчя її було серйозне. Вона повільно встала, наблизилась до нього, поклала гарячу долоню на круте плече.

— Я всього не можу сказати тобі, Вайвасвато! Ти збагнеш потім. Готується страшніше, ніж ти почув. Те, що ти хочеш зробити,— нікчемна дія. Все одно, що водограй супроти океанської хвилі. Ти старший, Вайвасвато, але так мало знаєш. Ти бачив жертву у храмі? Бачив, як юрба скаженіла від крові? Що ж ти скажеш їм супроти жертви? Що даси їм? Володар викотить їм на Майдани вино і дасть м'ясо! А ти?

Вона зняла руку з його плеча, загорнулася в накидку.

— Треба знати все, щоб діяти напевне. Древні папіруси кажуть, що мудрий все зустрічає спокійно — і горе, й радість...

— Я ще не мудрий,— похмуро заперечив Вайвасвата.

— Стань ним. І тоді ти побачиш, що зупиняти потік стихії не слід. Він змете того, хто стає на перешкоді. Треба дати йому пройти, а потім діяти...

— Не розумію, господине... Не збагну... Тонкощі мудрості. Серце моє велить діяти, коли бачить зло!

— Вайвасвато, те, що готується, страшніше за смерть тисяч людей. А тепер — все. Я піду. Завтра ми відпливаємо...

— Господине... Ти теж? Навіщо?

— Така воля Володаря...

— А як же я?

М'який вологий блиск з'явився в очах Маруіри.

— Що ти... Вайвасвато?

— Так, так,— глухо пробурмотів юнак.— Я запитав дурницю. Не звертай уваги. Ти й так забагато віддала мені уваги, часу, знання... Раб Вайвасвата вдячний, господині за все...

Дівчина виструнчилася, ніби її вдарили.

— Ти жорстокий, Вайвасвато,— тремтячим голосом сказала вона.— Ти... грубий... Що я кажу? Не треба! Вайвасвато... Ти попливеш зі мною?

— Куди?

— В похід!

— Так, господине! — радісно скрикнув юнак.— Але як? Хто візьме мене?

— Ти нестимеш мене. Ти і ще один... полонений. Я так звелю. Тільки будь обережний. У Володаря багато вух і очей... Згода, Вайвасвато?

— Прости мене, господине...

— Майбутнє розкриє все,— загадково сказала дівчина.

Вона вийшла за двері, щезла в пітьмі.

Вайвасвата ступив слідом за нею, зупинився під стіною свого притулку, прислухався. Здалека ще чулися швидкі лункі кроки Маруіри. Юнак заплющив очі, похитав головою. Що з ним? Мара... Нічого нема... Дивний сон — довгий і важкий. Чим він скінчиться?

...На світанку Вайвасвата з високим жилавим рабом ніс Маруіру до моря. Вона сиділа на легких бамбукових носилках за оксамитовими запонами. По боках ішли, побризкуючи мечами, вартові. В ранковому тумані вирізьблялись гори, повітря було холодне, колюче. На обрії рожевіло.

Зупинилися біля широкого каналу, який сполучався з морем. На воді колихалися високі темні кораблі. По містках вояки вносили на них припаси, зброю, бочки з водою.

Носилки опустили на землю. До них підійшли дві постаті, закутані в чорні плащі. Вайвасвата в одній з них пізнав Чорного Володаря. Пронизливі очі вкололи юнака, перескочили на старого раба.

— Маруіро,— покликав Ранатака.

— Я, батьку,— озвалася дівчина.

— Тобі добре?

— Не турбуйся, мій Володарю...

— Тебе перенесуть на мій корабель. Чуєте, раби? Ідіть за мною...

Вайвасвата зціпив зуби, похилив голову. Ось воно! Він одвик у саду від такого звертання і забув, що нічого не змінилося!

Підхопив носилки, твердо ступав, сумно дивився на тремтливі оксамитові запони. Зійшли на поміст. Дошки заскрипіли під тягарем носіїв.

Позаду невдоволено пробурмотів супутник Чорного Володаря:

— Навіщо вона вибрала собі таких носіїв? Це носороги, а не раби...

— Чи не заздриш ти, Гане, рабам? — зневажливо кинув Ранатака.

— Володар жартує,— ображено сказав чаклун.— Моя сила не в м'язах, а в знанні!

— Маруіра вибирає рабів за своїм смаком. Поки що вона господиня собі...

— Поки що,— вдоволено згодився Ган. Вайвасвата чув уривок тієї дивної розмови. Невже мова йшла про Маруіру? Хто він — цей Ган? Може, Володар хоче віддати доньку йому? Так ось чому Маруіра така схвильована? Спокійно, серце, спокійно! Не проста петля заплутана... Треба розібратися...

Раби внесли носилки до просторої будови на кормі. З маленького віконця видно було море, пасма туману. Пролетіла чайка, різко скрикнула.

До мешкання зайшли Чорний Володар і Ган. Маруіра підвелася з носилок, визирнула з-за покривала.

— Раби, вийдіть,— наказав Ранатака. Чорношкірий раб і Вайвасвата мовчки рушили до виходу. Вже за дверима юнак почув голос Маруіри:

— Вайвасвато, ти будеш поряд з моїм житлом... Ранатака здивовано поглянув на доньку.

— Чому ти не взяла Горосату? Навіщо тобі цей білий раб? Адже він працював у саду?

— Сад зачекає,— спокійно сказала Маруіра.— Вайвасвата відданий і сильний. А Горосата не витримує бурі. її нудить. Невже мені ще прибирати за рабинями?

— Правда твоя,— засміявся Ранатака.— Хай буде так. Отже, ми відпливаємо, Маруіро, вирішується твоя доля.

— Не розумію, батьку...

— Зрозумієш, Маруіро, незабаром. Готуйся стати жінкою. І усміхнись Гану...

— Не розумію, мій Володарю,— вперто повторила дівчина, опускаючи погляд.

Ган скривив губи, хижий хрящуватий ніс його ворухнувся.

— Володарю, дамо спокій доньці Ранатаки. Вона подумає на самоті...

— Ходімо. Пора відпливати...

Над каналом пролунала команда. На щоглах кораблів засяяли примарні грозові вогні. В нутрі морських велетнів щось задвигтіло, загуло. Кораблі рушили. Завирувала вода. Скелясті стіни каналу віддалялися, легкий вітрець повіяв з океану.

Ось і вихід у море. Невисока хвиля лиже пісок. У сутінках бовваніють пальми, громаддя города Золотих Воріт тане в тумані.

Вайвасвата загорнувся в старенький плащ, притулився до старого раба. Вони сиділи в закутку на кормі й дивилися на безкрає море. Вітер посилювався.

— Як тебе звати? — запитав Вайвасвата.

Старий раб поглянув на юнака з подивом, сумна посмішка з'явилася на товстих пошерхлих губах.

— Хіба не все'дно?

— Як же кликати тебе? — здивувався Вайвасвата.

— Досі кликали — рабе поганий,— байдуже мовив старий раб.— Мати колись називала Лаотою... То було дуже давно. Може, уві сні...

— Уві сні,— повторив гнівно юнак,— Де ж країна твого сну?

— Далеко на сході. За морем. Там буйні ліси. Багато звірів. Є такі великі, як гори.

— А не обманюєш? — перепитав Вайвасвата.

— Ні, я сам бачив. У моєму племені тих тварин пускають в бої. Військо Володаря Атлантіса напало на наші міста й селища раптово. В небі з'явилися вімана — вогненні змії. Вони палили будівлі й людей. Бойові ху, тварини, про які я казав, оскаженіли від жару, топтали наших вояків. А потім з кораблів зійшли вояки Атлантіса і забрали малих дітей. Дорослих вбивали. Я виріс тут, у городі Золотих Воріт. Я забув свій край. Я забув усе... Хіба, може, ще згадую пісню...

— Яку пісню, Лаото?

— Пісню матері. Вона співала мені, як носила на руках...

— Заспівай ту пісню, Лаото... Заспівай мені...

— Спробую...— Лаота зачудовано дивився на Вайвасвату, хитав головою.— Дивний ти... Дуже дивний...

Потім заплющив очі, ніби прислухаючись до далекого, нечутного голосу. Шуміла хвиля океанська, тонко свистів вітер у щоглах, глухо двигтіли нутрощі корабля. В той ритм почала вплітатися тиха пісня Лаоти.

Пісні мої,-

Пісні матерів священні,

Заворожіть сина чарами стовічними,

Щоб не знав він напасті, ні хвороби лютої,

Ні стріли ворожої, ані долі рабської...

Лаота схлипнув судорожно, одвернувся. Глухо пробубонів:

— Все. Забув далі... Не вберегла мене мати... ні від неволі, ні від напасті... Виріс у рабстві... постарів у рабстві.

Вайвасвата мовчав. Затуливши обличчя долонями, палав на вогні чужого болю, додаючи ще й власного. Що міг він сказати Лаоті, чим зарадити?

Довго мовчали вони. Старіти раб задрімав під одноманітний шум хвиль. Вайвасвата дивився на холодну просторінь моря, думав. Все щезає, гине в безодні віків... І багаті, й жебраки, і володарі, й раби... Чому ж кипить битва? Навіщо? Хіба забирають земні воєводи до країни предків багатство й славу, рабів і золото? Все залишається тут. Для чого ж стільки мук і страждань?

На щоглах блідли грозові вогні, напиналися червоні вітрила. Кораблі пливли швидше. На морі з'явилися білі буруни.

— Лаото,— пошепки мовив Вайвасвата.— Що то за вогні над нами?

— Де? —пробурмотів старий, позіхаючи.— А, на щоглах! То грозова сила, то блискавиця в рабстві...

— Блискавиця? — здивувався Вайвасвата.— Як же її спіймали?

— Чаклуни Чорного Володаря вміють здобувати грозову силу,— сказав Лаота.— Із зерна. Із кристалів...

— Не збагну...

— Я теж знаю мало. То таємниця жерців і чаклунів. Грозова сила штовхає наші кораблі, підносить у небо вімана — летючих зміїв. Тут, на кораблі, є вімана. Я сам бачив...

— Я теж бачив. У палаці. Тільки не думав, щоб із зерна...

— В зерні велика міць — впевнено сказав Лаота.— Яке мале, а посади — виростає високе дерево! Еге, зерно — то таємниця богів...

— Ти віриш у богів, Лаото?

— Вірю,— оглянувшись, сказав старий раб.— Тільки не в тих, що стоять у храмах. Не в тих, яким приносять криваві жертви жерці...

— А в яких же, Лаото?

— Я бачив їх, Вайвасвато. То справжні боги...

— Де ти їх бачив? — схвильовано запитав юнак.

— Я тоді пас буйволів у горах. Це було давно, коли я мав стільки літ, як ось ти. Я сидів на березі потоку й співав пісню. Нікого навколо... Лише я, гори й мої буйволи. Аж тут з'явилися вімана...

— Летючі човни?

— Еге. Тільки не такі, як у Чорного Володаря. Вімана були великі, блискучі. Вони опустилися над потоком. З них вийшли боги. Тіла їх сяяли, як сонце, на лиця не можна було дивитися. Серце моє забилося, страх кинув мене на землю...

— Вони не зачепили тебе?

— Ні, Вайвасвато. Вони побачили мене. Один з них наблизився. Я ледве не вмер од страху. Я почув голос, гучний, як труба. "Не бійся, син Атлантіса,— сказав голос.— Посланці Швета-Двипа не зроблять злого".

— Швета-Двипа,— прошепотів Вайвасвата.— Ти теж кажеш про казковий край. То він справді є?

— А є,— зітхнув Лаота.— Острів сонця, острів світла. То наша надія, Вайвасвато. Може, колись володарі Швета-Двипа прийдуть сюди... Тоді не буде рабів...

— Чому ж вони не приходять, Лаото? Чому ждуть?

— Не знаю,— жалісно сказав старий раб.— Може, вони ждуть, щоб ми самі просвітили свій розум. Хто думає про Швета-Двипа, Вайвасвато? Хто? Лише діти...

— Це правда...

— Ото ж бо... Я знаю лише одне — я бачив богів. І вірю, що онуки наші житимуть у царстві Швета-Двипа... По палубі з гуркотом пройшла група вояків. Вони лаштували біля бортів якісь пристрої з довгими трубами, тривожно перемовлялися. Лаота штовхнув Вайвасвату в бік.

— Тихо,— прошепотів він.— Почують — кінець... Над обрієм сходило сонце. Воно хутко вигулькнуло з-за стіни туману, сипнуло променистими стрілами на вітрила, на хмари. Вітрила налилися кривавим багрянцем. Чітко визначився на них обрис Пір'ястого Змія, що тримає у кігтях Лебедя і терзає його серце. Вайвасвата поглянув на вітрила, перевів погляд на своє кільце. Знову Пір'ястий Змій...

Коли вояки відійшли, юнак нахилився до Лаоти.

— Скажи мені, що означає змій на вітрилах?

— То знак Чорного Володаря,— пошепки відповів Лаота.

— Сам знаю. Бачив його на воротах палацу. Навіть кільце таке маю...

— Кільце? Покажи...

— Ось воно...

Лаота схопив руку Вайвасвати, зачудовано дивився на кільце. Потім схвильовано сказав:

— З ним можна бути вільним. Ти знаєш?

— Знаю.

— Чому ж залишаєшся тут?

— Не пора ще...

Лаота відвернувся, замовк. Шепотів щось собі під ніс, кутаючись у ветху накидку.

Вайвасвата смикнув його за туніку.

— Ти забув розповісти про Пір'ястого Змія...

— Так, так,— пробурмотів Лаота, дивлячись невидющим поглядом на море.— Я розкажу. То стара казка. Мені розповідав її один чоловік.

— Подружилися Змій і Лебідь. Змій жив у своєму світі — серед трав і квітів, серед озер і густих лісів. Над його царством котилися тумани, тиша й сум панували над болотами й чагарями. А Лебідь літав у небі, дихав чистим повітрям, співав пісні радості, розмовляв з зірками. То

було його царство — безмежне небо. Інколи він пролітав над володіннями Змія. І Змій закликав його до себе:

"Спустися сюди, поглянь на квіти мої, на болото, на трави. Тут так приємно ніжитись і спати. Відпочинь, невже не набридло тобі літати?"

"Не набридне ніколи,—клекотів Лебідь.— Нема яснішої радості, ніж радість польоту".

"Дуже дивно,— сказав Змій.— Я ніколи не знав радості польоту. Хотілося б мені звідати її. Чи не даси мені ти крил своїх, щоб злетіти в небо?"

"Залюбки,— радо відповів Лебідь.— То друга радість вільних птахів — допомагати іншим".

Він спустився у царство Змія, скинув крила, сказав товаришеві: "Лети".

Оперився Змій, махнув крилами, піднявся в небо! Побачив він глибінь і неосяжність царства Лебедя. Власне царство здалося йому мізерним, воно губилося внизу серед хмаринок. І заздрощі зародилися в душі у Змія. Захотів він царство Лебедя собі забрати. Для цього треба було навіки залишити собі й крила лебедині. Літав, літав у небі Змій, а потім сильну втому відчув. І впав на землю. Спочивши трохи, знову піднявся. І знову впав. Злобою пломеніючи, приповз він до Змііхи-матері і все їй розповів.

"Щоб силу мати для польоту в небо,— сказала мати,— треба кров із серця Лебедя точити й пити щодня. Та кров тобі дасть силу".

Змій послухав ради матері, кинувся до Лебедя, що ждав його біля болота, і пазурами розірвав груди товаришеві. Заструмилася кров, Лебідь скрикнув жалібно:

"Що ти дієш, Змію? За добро моє так платиш?"

"Хто сильний, той законом сили діє, а не якимсь добром,— зневажливо сказав Змій, впинаючись у серце друга пазурами.—Тепер ти згниєш в болоті, а я у небі пануватиму й на землі".

Лебідь, розтерзаний, сказав:

"Підступний Змію, ти не вб'єш мене, бо я безсмертний. Тяжкі муки я витерплю за те, що Змію хитрому повірив і крила гадині віддав. Та прийде час, з небес далеких до мене прилетить матуся-Лебедиха і нові крила дасть мені. Тоді наступить твій кінець".

Лаота, розповідаючи легенду, весь загорівся. Чорні щоки його пашіли вогнем, очі блищали. Здавалося, ніби він сам переживав страшні муки Лебедя і ненавидів підлого зрадника.

— Тихо,— стримав його Вайвасвата.— Ти дуже кричиш. Он поглядає сюди один вояк. Бачиш, косує оком?

— Ет,— пробурмотів Лаота, знову загортаючись у лахміття.— Байдуже... Що з мене взяти?

— Лаото,— спитав згодом Вайвасвата.— Так чому ж Чорний Володар узяв собі такий знак? Хто він — Змій чи Лебідь?

— Ха,— насмішкувато озвався старий раб.— Знайшов Лебедя... Е, хлопче! Досить того, що я сказав. То казка стара й химерна. Може, хтось інший розгадає її тобі...

Обоє замовкли, думаючи про своє. Ритмічно гули механічні пристрої в нутрощах корабля, лопотіли вітрила. Погойдувались на хвилях, вилаштувавшись журавлиним ключем, інші кораблі. Все вище випливало сонце на небосхил. Поривами дув теплий вітер.

Ставало жарко. Вайвасвата скинув плащ, підійшов до борта корабля, вдихав морське вологе повітря. Груди роздималися від болісного бажання волі й дії. О боги! Коли, коли наступить жадана мить?

А ніжний подих вітру приніс ледве чутну відповідь:

— Пташеня, зростившії крила, до сонця підноситься. Так, так, ще не готові крила! Ще мало знає Вайвасвата. Терпіти, пізнавати й мужніти треба...

— Вайвасвато,— раптом покликав його Лаота. Юнак оглянувся.

— Чого тобі?

— Присядь знову до мене...

Вайвасвата ліг біля старого раба. Той важко дихав, товсті губи його тремтіли, на віях виступили сльози.

— Що з тобою, Лаото?

— Зажди, Вайвасвато... Я поясню... Я мріяв, розумієш... І так піднісся в тій мрії своїй, що боляче було відкинути її. Я мріяв, що зненацька став вільний... Що йду по дорозі куди хочу... Зупиняюсь де хочу. Розумієш, де хочу. І ніхто не прикує ланцюгом, ніхто не примусить до осоружної роботи, не обізве смердючим рабом! Боги, я готовий вмерти у рівчаку, аби лише на волі! Хоч перед смертю, на старості...

— Лаото... Як же ти...

— Вайвасвато... Скажи, мій синку... Ти правду мовив, що не хочеш скористатися нині своїм кільцем?

— Правду. А ти хотів би? Ти мріяв про...

— Тихо, Вайвасвато... Говори пошепки... До смерті й після смерті, всю вічність я дякував би тобі...

— Чому раніше не сказав, Лаото? — тривожно-розгублено спитав юнак.— Я з радістю! Бери! Отак. Та заховай... Тільки як же ти?

Лаота, закутавшись у лахміття, беззвучно ридав. Сухі, жилаві руки його тремтіли. Вайвасвата не знав, що й діяти. Та ось старий раб отямився від потрясіння, підвівся знову. Очі його пломеніли дитячою радістю. Погляд був занурений у незримий світ. Він бачив свою мрію, відчував свободу, оплакану, вимучену таким нелюдським, таким нескінченним стражданням.

— Синку,— шепотів Лаота.— Хай Велика Доля принесе тобі найкращі свої дари. Благословення всіх матерів земного круга хай буде з тобою...

— Лаото, не треба,— розгублено сказав юнак.— Я ж по щирості. Не треба. Я лише хочу знати... Може, ще чим-небудь допомогти?

— Більше нічого,— прошепотів Лаота.— Вночі — у воду. Я плаваю, як риба. Ми будемо пропливати мимо невеликих островів. Я доберусь. У мене є сухий свинячий міхур. Надму. Втомлюсь — підтримає. А кинуться вранці — скажи, що, мабуть, упав у воду, втонув. Повірять! Кому жаль старого пса? Вайвасвато, годі! Я хочу помовчати. Бо серце не витримає!

Минав день. Майоріли на обрії скелясті острови. Декілька разів до притулку Маруіри приходив Чорний Володар. Вона не виходила назовні, не відзивалася.

Із заходу купчилися хмари. Швидко котилася ніч. Хвилі люто розбивалися об корабель, бризки досягали палуби.

Вайвасвата з тривогою дивився па чорне небо, хитав головою.

— Лаото! Небезпечно пливти...

— Синку,— щасливо шепотів старий раб.— Що мені небезпека? Вдихнути волі! Го-го! Хай мене хвиля об скелі розтрощить, аби на волі!

Темрява вкрила кораблі. Лише грозові примарні вогні горіли над бурхливими стихіями. Вояки поховалися в затишках. Береги розтанули в мороці.

— Пора,— видихнув Лаота.— Благословляю тебе, мій друже, мій сину...

— Зажди,— вхопив старого за руку Вайвасвата.— Одне прохання...

— Кажи...

— Ти де будеш?

— Не знаю. Хіба знає птах, де зупиниться. Перед смертю хочу пройти весь Атлантіс. Хочу бачити людей, хочу дихати волею, хочу розповідати дітям казки, хочу сіяти маїс, хочу збирати плоди в садах!

— Лаото! Коли буде змога — побувай на острові Лопала. То мій рідний острів. На півночі Атлантіса... Там мої батьки. Якщо живі, скажи, що я здоровий, згадую їх. Може, колись побачимось.

— Знайду,— твердо мовив Лаота, стискаючи долоню Вайвасвати.

— Батько Діавара. Мати Анура. Не забудеш? Скажи, що нова доля веде мене. Скажи — як стріла в польоті! Мати знає...

— Скажу...

Темна постать Лаоти повзе до борту. Щезає. І ніби й не було старого раба. Гупає хвиля в корабель, хмарою сріблятся бризки в променях грозового сяйва, люто котиться ніч у просторі.

Довго дивився в пітьму Вайвасвата, усміхався сам собі, радів тому, що сталося. Втома поволі зморила юнака, і він заснув.

Прокинувся Вайвасвата від страшного грому. Йому снилося, що вогняний Пір'ястий Змій летить над світом і язиком розпеченим злизує дерева, квіти й зелені трави. А після нього залишається чорна смердюча стежина. Все ближче, ближче Змій, вже його язик торкається Вайвасвати! Юнак розплющив очі. І знову заплющив їх від багрових спалахів...

Кораблі чорними привидами оточували скелястий острів. "У воду сходили когорти вояків. На острові палали села, чулися крики, вибухи. Довгі металеві труби на кораблях вивергали синювате полум'я, пронизливий свист роздирав повітря, а на острові вгору злітали будівлі й люди.

Попід хмарами кружляли вімана — летючі кораблі Сліпучі фіолетові промені інколи спалахували на них, і тоді довгі багрові язики схоплювалися на землі.

Вайвасвата тремтів од гніву й страху. Він спочатку не міг осягнути того, що. бачив. Збагнувши, хотів кинутись у воду, щоб діяти, допомагати тим, хто гинув у вогні. Його кликало серце, воно не могло стерпіти такої жахливої наруги, такого злочинного вбивства людей.

І в ту мить осяйна блискавиця зупинила Вайвасвату. Він завмер. Болісно стислося серце, затріпотіло. Випливли в свідомості слова: "Знак тобі — блискавиця".

А потім внутрішній голос нечутно сказав:

— На лезі меча йдуть люди Атлантіса. Нові зерна ждуть нового поля. Сторожа вогню винесе з полум'я зерна нового посіву.

Вайвасвата кинувся на палубу, ламав руки собі, гірко плакав. Що з ним? Чи потішаються демони лиха, чи божевільний розум його знущається над власним господарем? Хто скаже, хто порадить?

А простір гримотів полум'ям, роздирався криками жертв, радістю й злобою переможних когорт Атлантіса. Вайвасвата, закутавши голову плащем, не дивився, не хотів бачити, думати, жити...

Його привів до тями доторк чиєїсь руки. Вайвасвата підвів голову. На нього дивилися страшні очі Чорного Володаря. Хрипкий голос насмішкувато сказав:

— Так ти пильнуєш господиню свою? Рабе поганий, ти проспав битву. Ради перемоги дарую тобі провину! Неси господиню на берег. Де другий раб?

— Не знаю,— озирнувшись, сказав юнак.— Уночі був... Моше, впав сонний у воду. Велика хвиля була...

— Пес нікчемний,— буркнув Ранатака.— Туди йому й дорога! Добра їжа буде рибам! Пошлю тобі іншого помічника...

Володар відійшов. Незабаром підбіг напівголий жовтошкірий раб. Разом з ним Вайвасвата зайшов до притулку Маруіри. Вона вже сиділа на носилках за оксамитними запонами. Поряд стояв Ган — радісний, усміхнений.

Він дав знак нести. Вайвасвата з рабом підняли носилки. Юнак ледве стримував себе, щоб не закричати від люті. Раб, раб, раб! Чи не

краще було б так, як зробив Лаота? Воля, простір, небо! Смерть — так смерть! Аби не ланцюг! Забув, забув він заповіт старого Соата!

Вайвасвата з товаришем стрибнули на мілину, понесли господиню до берега. За ними йшли Чорний Володар і Ган. Юрби чорних вояків нишпорили по острову. Димували руїни. На піску валялися гори трупів. Каркало в небі вороння, хмарами застилаючи ранкове сонце.

До носилок підійшов Чорний Володар. З-за запони вийшла Маруіра. Вона опустила очі, не дивилася ні на кого. Щоки в дівчини поблідли, пальці дрібно дрижали.

— Батьку,— прошепотіла вона.— Що ти наробив, батьку?

— Мовчи,— грізно гримнув Чорний Володар.— Воля Пір'ястого Змія — єдиний закон для всіх. Гане! Іди сюди!

Старший чаклун зупинився поряд з Володарем. Ранатака схопив Маруіру за руку. Метнув її до ніг чаклуна.

— Бери її. Вона — твоя!

РУКА ДОЛІ

Біснувались морські стихії. Хвилі, як гори, вставали перед кораблями. Стугоніли днища від тяжких ударів, потоки води перекочувалися через палубу. Вояки шепотіли заклятття демонам бурі, перемовлялися:

— Рука Великої Долі наближається. Білий Воєвода був великим чаклуном! Не треба було вбивати! Тепер його тінь витає над нами! Буде лихо!

А Вайвасвата, скулившись у кутку біля притулку Маруіри, похмуро мовчав. На душі було порожньо й байдуже. Звідкись накотилася хвиля безнадії. Хотілося забуття. Нащо йому життя? В ім'я чого? Адже й найкращі квіти серед людей отруєні! Вони лише на вигляд приємні, а нутрощі в них — гнилі... О Маруіро, навіщо ти завдала такого удару вірі моїй?

"Готуйся до найстрашнішого, Вайвасвато..." Насміхалась! Знала, що її віддадуть плюгавому нікчемі. Знала й хотіла, щоб Вайвасвата був свідком ганьби. Геть, геть! Він лише раб у цьому колі темряви! Чого ж він ще хотів від воєвод і володарів? Хто сказав йому, що від неї слід чекати іншого? Папіруси, легенди, пісні... Їй просто сумно було, їй хотілося забави... А нині — кінець! Кинутись у хвилю, плисти до берега, на волю! Або життя, або смерть! Лиш не завдячувати нікому, ніякій ласці нещирій!..

Він встав, тримаючись за вірьовки, рушив до борта. Зупинився. Високий вал налетів, сипонув водограєм бризок.

— Вайвасвато!

Хто це? Знову нечутний голос?

— Вайвасвато! Я жду...

Юнак різко обернувся. Двері в притулку відчинені. Маруіра кличе його. Він оглянувся. Нікого не видко. Вайвасвата кинувся до входу.

Вона зачинила двері. Схопила юнака за руку. Дивилася знизу вгору тривожними очима, сповненими муки. Він опустив погляд, мовчав.

— Що хоче господиня? —нарешті прошепотів понуро.

— Вайвасвато,— линули болісні слова.— Наступає час діяти! Ти бачив мою ганьбу? Невже допустиш? Невже ти й досі нічого не збагнув?

— Господине,—спалахнув Вайвасвата, стискуючи тонку руку дівчини,— то ти не хочеш бути з тим виродком? Тебе присилували? Ти не знала нічого?

— Знала, але не хочу,— твердо сказала Маруіра.— Вайвасвато! Треба щось діяти! Не віддавай мене. Краще я піду жебрачкою по дорогах. Краще я вмру десь у горах! Ой горе мені! Йти в обійми смердючого тхора? Нізащо!

В прозорих очах Вайвасвати запалахкотів переможний вогонь радості. Усмішкою осяялось обличчя.

— Я звільню тебе, господине! Ще не знаю як, але звільню! Я думав зле про тебе — прости мені!

— Тихо! — скрикнула Маруіра.— Хтось іде сюди! Вона метнулася до запони, зупинилася біля свого

ліжка. Двері рвучко розчинилися, грім бурі вдерся в затишок. На порозі стояв Ган. Він лиховісно зиркнув на Вайвасвату, потім перевів погляд на Маруіру.

— Чому раб тут?

— Я боялася сама. Я попрохала його стерегти мене...

— Боялася,— прохрипів Ган.— Рабе, вийди геть!

Вайвасвата гнівно бликнув на Гана, рішуче вискочив у двері, з грюком причинив їх. Чаклун розлючено крикнув: — Розбестила ти рабів своїх! Віддам на жертву!

— Він не твій! — з викликом сказала Маруіра.— Не підходь до мене! Не хочу бачити тебе!

— Все моє віднині! — п'яно прохрипів чаклун.— Сам Володар віддав тебе мені! Захочу — підтопчу під ноги. Захочу—кину в океан! Ха-ха! Ти довго зневажала мене... Тепер — кінець! Груди твої недоторкані — мої! Лоно твоє дівоче — для мого сім'я! Ха-ха! Діти твої будуть від мене! Йди сюди, любов моя! Йди сюди! Сам Пір'ястий Змій благословив нас! Чому дивишся, мов скажений носорог?..

— Зневажаю! — прохрипіла з ненавистю Маруіра.— Нікчемна жаба! Дохлий крокодил! Геть!

Вона з огидою поглянула на хрящуватий ніс чаклуна, на червоні повіки, штовхнула в груди. Він похитнувся, схопився за стінку. Мстивий пломінь зажеврів у його очах. Він люто засичав, як гадюка перед нападом:

— Все... все згадаю! Нічого не забуду! Не хочеш доброю волею — силою змушу!

Він підняв руки вгору і забурмотів заклинання. А очі його пронизували Маруіру, пропікали наскрізь. Вона відчула слабість, схопилася за груди, поточилася. Ган метнувся до неї, підхопив, кинув на постіль. Жилавою рукою рвонув плащ, жбурнув його геть. На дівчині залишилась тонка туніка. Під напівпрозорою тканиною тріпотіли дівочі груди. Ган жадібно розтерзав благеньку туніку, оголив тіло.

— Моя! — аж застогнав від жаги, пожираючи поглядом пружну темно-бронзову постать. — Моя!

Маруіра слабко боронилася. Та дарма: чужа воля погасила свідомість, закувала руки.

— Вайвасвато!—жалібно зойкнула вона.—Вайвасвато!

Хряпнули двері. В притулок вдерся Вайвасвата. Ган відсахнувся од дівчини, схопився на ноги. Вайвасвата важко дихав, краплі води стікали по його обличчю. Грозою дихали насуплені брови.

— Геть, рабе поганий! — крикнув Ган.— Хто дозволив тобі входити?

— Облиш господиню!— грізно сказав Вайвасвата.

— Пес нікчемний! — заричав Ган.— Ти посмів любити доньку Володаря! Я бачу це по твоїй пиці! То дивися ж, дивись! Перед тим, як тебе заріжуть у жертву Пір'ястому Змію, будь свідком мого торжества!.. Мара-кара! Мара-кара! Духи підземних надр! Вибирайтеся з лон своїх! Оточіть стіною владику вашого! Мара-кара! Мара-кара!

Незримий вихор вдарив Вайвасваті в груди. В очах потемніло. Страшно захитався корабель, заскрипіли стіни притулку. А Ган бурмотів закляття, і багрові іскри мерехтіли в його очах. Вайвасвата притулився спиною до стіни, безсило опустилися руки, туман оповив свідомість. Спати, спати...

Ган зловтішно засміявся. Став на коліна. Поклав руки на живіт Маруіри. Дівчина здригнулася, застогнала.

— Дивись,— прошепотів чаклун.— Дивись! Мені буде більше насолоди зробити її жінкою на твоїх очах!..

Він уп'явся вустами в дівочу шию. Пронизливо закричала Маруіра. Піднялися і впали тонкі руки, ніби зламані гілки. Вайвасвата почув той крик. З надр серця, з незвіданих глибин духу викликав волю. Глибоко

вдихнув повітря могутніми грудьми. І як тоді, біля цямрини, розірвав товсті ланцюги, так тепер розпанахав у страшному пориві невидимі вірьовки, що обплутали його. Мов блискавиця метнувся до чаклуна. Сильною рукою вхопив його за туніку, одірвав від дівчини, підняв у повітря. Ган теліпав ногами, щось белькотів — горло в нього було здушене. Вайвасвата люто швиргонув його до дверей. Ган вдарився головою об стіну, розплатався на підлозі.

Маруіра, похитуючись, підвелася, накинула на себе плащ. Туманним поглядом дивилася на чаклуна. Потім глянула на Вайвасвату, слабо посміхнулася.

— Він... непритомний? — прошепотіла вона.

— Навряд,— понуро сказав юнак.— Від такого удару... Тепер — нема виходу! Або смерть, або тікати!

— Зажди, Вайвасвато,— тривожно сказала дівчина.— Ніхто не бачив цього! Викинь тіло за борт! Буря — подумають, що сам упав!..

Вона схопила оксамитне покривало, метнулася до чаклуна, накрила його. Потім зупинилася. За стінами лунали відчайдушні крики, прокляття.

— Що там?

Корабель гойднувся. Вайвасвата поточився, впав. Знову схопився, тримаючись за стіну. Дотягнувся до дверей, відчинив їх. Десь недалеко блиснуло. Грізно прокотився грім. Лавина води ринула на палубу. В мороці борсалися люди, чулися розпачливі крики.

— Гинемо!

— Вімана! Де вімана?

— Ранатака! Де вімана?

— Ранатака! Ось він! Хай рятує людей!

Маруіра притулилася до спини Вайвасвати, виглянула з дверей, скрикнула:

— Корабель гине! Стихії несуть помсту! Це кінець, Вайвасвато!

Вайвасвата поглянув на неї. Обличчя юнака в полум'ї грозових розрядів було прекрасне. Він переможно дивився у простір, ніздрі його тріпотіли, ніби в бойового коня.

— Маруіро! Не кінець! Початок! Це — життя, Маруіро! Біля щогл, де були прив'язані летючі човни — вімана,

зав'язалася бійка. Блищали мечі. Спалахнуло блакитне полум'я бойових агніта. Падали чорні тіла вояків, котилися по палубі, скажена хвиля змивала їх в океан.

— Вони поб'ють самі себе,— застогнала дівчина.— Жоден не скористається вімана!..

Всередині корабля почувся глухий вибух. Зелене полум'я пробилося крізь щілини палуби. Корабель нахилився, почав тонути. Біля притулку Маруіри з'явилася висока темна постать. То був Чорний Володар.

— Рабе,— грізно сказав він.— Маруіра жива?

— Жива.

— Батьку! — скрикнула дівчина.— Чого ти ждеш? Що діяти?

— Летимо на вімана! Ці скажені гієни перекусають одна одну! Рабе, неси Маруіру!

Вайвасвата схопив дівчину на руки, обережно ступаючи, рушив за Ранатакою. Вона притислася до юнака, серце її билося біля його грудей. Чорний Володар зупинився на кормі, відкинув полотнище, яке порив бурі метнув у простір. Величезна— хвиля вдарила, хлюпнула всередину вімана. Ранатака впав на дно човна, схопився за перегородку. Вайвасвата ледве втримався на ногах. Корма піднімалася вгору, ніс корабля швидко занурювався. З тріском рвалися вітрила.

Ранатака смикнув Маруіру за руку. Вона опинилася в човні.

— Вайвасвато, а як же ти?

— Що? — гримнув Ранатака.— За раба турбуєшся! Рабу — радість вмерти за господаря!

Він увімкнув механізм вімана. Срібний ящик запульсував, пружне туманне коло відштовхнуло Вайвасвату від летючого човна.

Вімана трохи піднявся в повітря й знову впав на корму. Ранатака злісно вдарив кулаком по борту.

— Мокрий, не підніме двох! У бурю пропадемо!

— Хай летить Маруіра! — крикнув Вайвасвата, захлинаючись від солоних бризок.

— Маруіро, вийди геть!—наказав Ранатака,—Я лечу сам! Доля Атлантіса в моїх руках! Демони долі потурбуються за тебе!

Він викинув доньку з вімана. Вайвасвата підхопив її на руки, неспроможний збагнути вчинку Володаря. А вімана вже піднімався в повітря, зникав у тумані розкошланих хмар, що в ураганному вихорі мчали над розлютованим морем.

Німа, розгублена дрижала біля юнака дівчина. Він не роздумував і миті. Сильним рухом відірвав від кормового бар'єра товсту дошку, став прив'язувати до неї вірьовку.

— Нащо? — слабо скрикнула Маруіра.

— Рятунок,— весело сказав Вайвасвата.— Любо мені! Хай летить Ранатака! Він вибрав собі долю. А ми шукаємо свою! Дай руку! Доки не затонув корабель — стрибаймо! А то втягне!..

Тримаючи в руках дошку, він наблизився до борта. Зняв з дівчини чорний плащ.

— Викинь, заважатиме!

— Залиш, там велика цінність, Вайвасвато!

— Гаразд, прив'яжу до дошки!

Він обмотав плащ навколо вірьовки, потім прикріпив до дошки.

— Стрибаймо!

Висока хвиля ковтнула їх, потім метнула на пінясте верхів'я. Корма корабля щезла в мороці. Маруіра закашлялась, морська вода роздирала їй горло.

— Тримайся! Тримайся за вірьовку! — кричав Вайвасвата.

А грізна стихія несла й несла їх у ніч, у невідоме...

У ПАЩІ СТИХІЙ

Безперервне ревіння хвиль. Невпинні удари солоних бризок. І гойдання... невмолиме потужне гойдання! Грізні буруни перекочуються через голову, забивають дух, сліплять очі.

Скільки минуло часу? День, два чи вічність?

Жовті кола танцюють перед очима Маруіри, судорога корчить ноги. Хочеться заплющити очі й забутися! Забутися...

— Вайвасвато... Більше не можу... Сили немає... Покинь мене...

— Мовчи, господине! Терпи...

— Палить у грудях... Води! Хоч краплю води!

— Терпи, господине!

— Тіло заклякло... рук не чую...

Вайвасвата, обхопивши однією рукою дошку, кінцем вірьовки прив'язує дівчину.

— Господине... ще трохи... Має бути скоро берег... Я знаю! Хвиля висока... мабуть, мілина...

Маруіра знесилено всміхнулася, розплющила змучені очі. Жадібно вдихнула колюче мокре повітря. Закашлялась.

— Води хочеться... спати... спати...

Лютий вал налетів, кинув їх рвучко вперед. Вайвасвата спробував прикрити обличчя Маруіри. З гребеня хвилі вони ковзнули вниз. Ноги юнака торкнулися твердого. Налетіла нова хвиля, штовхнула їх далі.

Серце юнака завмерло. Невже рятунок? Невже берег? Знову падіння. Дно! Ще глибоко, Вайвасваті по шию! Він відштовхується, поривається вперед. Треба не дати, щоб зворотна течія потягла в океан. Знову дно! По груди! Вайвасвата охоплює Маруіру сильними руками, бреде серед хвиль, рвучи їх грудьми.

— Вайвасвато! Що з нами?

— Рятунок, дякувати долі! Рятунок, господине...

— Земля?

— Земля, господине...

Темрява застилає обрій, лютує ураган, гримлять хвилі, намагаючись потягти жертву назад. Та велетень Вайвасвата з останніх сил змагається з ними, прямуючи до берега. В туманній млі чорніють скелі, біліють буруни. Під ногами тужавий, пружний пісок. Вайвасвата несе дівчину разом з дошкою на руках. Хвиля налітає, вдаряє в спину. Він падає, схоплюється, жадібно поривається до рятівних скель.

Нарешті, страхітлива паща стихії позаду. Юнак іде по піску. Наближаються скелі. Він проходить за них. Тут трохи затишніше. Вайвасвата опускає Маруіру на пісок, одв'язує вірьовку.

Дівчина скулюється клубочком під каменем, знеможено шепоче:

— Спати... Спочинку...

Вайвасвата все ще не може отямитись. В голові гуде, руки мовби металеві, ноги дрижать. Свідомість юнака, ніби гірський потік, розсипається на скалки й не може зосередитись. Що діяти далі? Де вони? Що йому до того? Воля, рятунок... Майбуття покаже...

Він поглянув у небо. Хмари розривалися під подихом могутнього вітру. Де-не-де заіскрилися зірки.

Юнак усміхнувся. Опустився на коліна. Ліг на пісок, прикривши собою Маруіру од вітру. Хвиля знемоги налетіла, покотилася по руках, ногах, у свідомості.

Майнули в небі радісні очі Лаоти, спотворене обличчя Гана, постать підступного Ранатаки, білий лебідь у польоті...

А потім добрі обійми сну заколисали його...

САМОТНІ

Теплі, ніжні руки пестили Вайвасвату. Тихий голос шептав ласкаві слова:

— Вставай... Вставай, Вайвасвато... Пора в море, синку...

Хто це? Мати Анура? Вона... За стінами плюскотить лагідна хвиля. Батько вовтузиться з сітями. Зараз вони підуть до човна і попливуть в океан.

Юнак розплющив очі. В підборіддя йому впиралася дівоча голова. Він одсахнувся. Приходячи до тями, оглянувся. Ясніло блакитне небо. Високо піднялося сонце. Океан ледь-ледь хвилювався, дихав теплим вітром.

Вайвасвата зітхнув. То був сон. А дійсність — ось вона. Загибель кораблів, втеча Ранатаки, моторошна ніч серед бурі... І самотність на острові.

Маруіра все ще не прокидалася. Голова її лежала на складених долонях, личко усміхалося. Попід очима залягли темні тіні.

Юнак вирішив не будити її. Хай спочиває. Треба пошукати їжі й води. Потім можна думати, що діяти далі.

Він скинув туніку — з неї лишилися самі клапті,— зробив напоясник. Вискочивши на великий камінь, оглянув виднокіл. Острів був маленький, пустельний. Далеко на обрії в мареві синіли смуги інших островів. Годі було й думати доплисти туди без човна. Вайвасвата знав, що моря в цих місцях кишать хижими рибами.

Він побіг по прибережному піску, розбризкуючи воду. Інколи хвилі викидали з океану рибу, інколи великих черепах. Після бурі Вайвасвата не раз збирав такі дарунки моря разом з батьком.

Надії юнака виправдались. Ліктів за триста він надибав на піску велику клаотлу, рибу-свиню. Вайвасвата зрадів. Цього вистачить надовго. Ще аби води, тоді можна терпіти!..

Біля клаотли порався невеликий орел-стерв'ятник. Вайвасвата гримнув на нього. Орел засичав, люто клацнув дзьобом, важко змахнув крильми і злетів у повітря. Покружлявши, полетів над островом.

Вайвасвата схопив рибину, поніс назад. Попутно зазирнув у заглибини між скелями. Звідти з криком вилітали чайки й буревісники. Вайвасвата знайшов кілька гнізд, а в них десятків два великих синюватих яєць. Він склав їх на купку. Потім понишпорив трохи, розшукуючи ямки в камінні. Надибав на кілька заглибин, в яких залишилася вода. Вайвасвата покуштував її. Вода була дощова. Морська

хвиля сюди не доходила, можна було залишити її на місці, а в разі потреби пити просто із заглибини.

Юнак переніс рибину і яйця до місця ночівлі. Дівчина не прокидалася. Вітер грався з її косою, віяв піском на тремтячі повіки.

Вайвасвата ще раз пробіг понад берегом, поміж скелями. Назбирав сухого моху в щілинах. У кількох місцях море викинуло на берег уламки дощок, тріски. Юнак зібрав їх.

Між камінцями він знайшов кілька жовтавих прозорих кременів. Потім витяг із складок напоясника бронзовий ніж, з яким не розлучався ніколи. Зігнувшись у затишку, Вайвасвата почав кресати ножем об кремінь. Від сильних ударів летіли іскри, мох тлів, але не займався. Юнак кинув кресати, сплюнув. Невже доведеться їсти сиру рибу? Йому нічого, він пробував не раз у морі, а вона... Ні, треба розпалити вогонь!

Вайвасвата ще раз пробіг по острову. Знайшов кілька сухих водоростей. Пощипав їх на тонюсінькі пасма, розтріпав. І знову почав кресати. На цей раз йому пощастило. На кінчику пухнастої водорості спалахнув язичок полум'я. Вайвасвата підсунув мох. Загорілось багаття. Він накидав дощок, трісок. На вогнище поклав два шмати клаотли. Смачно запахло. Юнак перевертав шматки риби з боку на бік, щоб вони не пригоріли.

Маруіра забурмотіла уві сні, солодко потяглася. Впершись рукою в скелю, здивовано розплющила очі. Розгублено подивилася на вогнище, на Вайвасвату. Потім оглянула себе, напівголу, розтріпану. Прикрила рукою груди.

— Де ми?

— На острові,— весело сказав юнак.

— Отже, правда,— прошепотіла Маруіра.— А мені снилися гори. І прекрасні ліси. І ти...

— Бери, господине, їж,— подав на дощечці паруючий шмат риби Вайвасвата.— Доки ти спала, я знайшов на березі. І вода є. Не пропадемо!

Дівчина схопила їжу, жадібно почала їсти. Всміхнулася винувато.

— Дуже зголодніла! Ти не дивись так на мене, Вайвасвато!

— Господине! Я щасливий...

— Не кажи мені господиня! Після того, що сталося...

— Що сталося?

— Сама доля вказала, хто чого вартий. Вайвасвато... Володар втік, покинувши мене напризволяще! Ти рятівник мій! Ти мій володар!

Вайвасвата зблід. Поклав рибину на дошку. Дивився на дівчину ніжно, тривожно й палко. Потім опустив погляд вниз. Стримував себе, щоб не виказати радості. Не треба, а то розвіється марою те, що він почув, втече щаслива мить.

Дівчина доїла рибину. Юнак подав їй кілька яєць.

— Випий.

Покінчивши з їжею, Вайвасвата засипав піском вогнище. Треба берегти дрова. Потім він повів Маруіру до скель, де збереглася вода. Дівчина жадібно припала до прозорої вологи, ковтала цілющу рідину. Вайвасвата торкнувся її плеча, застережливо сказав:

— Не треба багато, бо буде зле.

Вона підвелася з каменя, ступила крок до нього, поклала руки на його плечі. Ніжна й гаряча хвиля струмилася з чорних жагучих очей, хлюпала в сині очі Вайвасвати. Він задихнувся від незнаного почуття, одвернувся. Прошепотів:

— Не дивися так, господине...

— Не так, не так, Вайвасвато,— тихо мовила Маруіра.— Вже ніколи не будеш ти зватися рабом. Маруіра я для тебе. А ти — коханий мій, обранець мій!

Мов багаття обпекло обличчя юнака. Він задихнувся від щастя, прошепотів:

— Повтори... скажи ще...

— Люблю,— ніжно мовила дівчина.— Завжди любила... Одразу, як побачила... Коли ти був у рабстві. Боги мої! Який же ти раб! Ти герой!

— Небо моє,— скрикнув Вайвасвата, підхопивши її на руки.— Блаженство моє!

Він поніс її берегом, колихаючи на руках, мов у колисці. Вона пестила його золотаво-русе волосся, заглядала в сині озера очей. Потім припала до пошерхлих вуст. Так і заніміли вони в палкому поцілунку.

Він опустив її на пісок. Вона скинула туніку і стала перед юнаком — тремтлива, струнка, мов висічена з базальту. Простягла руки до коханого. Він милувався дівочими персами, божественними формами тонкого стану. І кров бурхливіше струмувала по його тілу, лунко калатало серце.

— Вічна моя,— прошепотів він.

Мов шелест вітру пролунала відповідь:

— Тільки ти господар духу мого й тіла...

БЛУКАННЯ

Вони лежали під зоряним склепінням, дивилися в небо. Маруіра притулилася до Вайвасвати, обняла його. Дихав нічний вітер, холодив тіло.

— Щось треба діяти,— промовив Вайвасвата.— Надовго тут їжі не вистачить. Та й холодними ночами замерзнемо...

— Мені байдуже,— муркотіла Маруіра, цілуючи його в шию.— Аби з тобою...

— Чайко моя,— ніжно відповів Вайвасвата.— Доки є сила — треба боротися. Вмерти встигнемо. Може, спробуємо плисти? Я бачив землю на обрії...

— Я боюсь,— сказала Маруіра.— Як згадаю бурю...

— Зараз спокійно. Я спробую змайструвати човник...

— З чого, Вайвасвато? — здивувалася дівчина.

— З шкіри риби клаотли. Дуже міцна шкіра,— запевнив він.— Дірочки жиром замажемо. Так і допливемо.

— А потім? — тривожно запитала Маруіра.— Куди потім, Вайвасвато? Знову в палац Володаря? Знову в руки якомусь чаклунові? Не хочу! Нізащо! Краще згинути тут...

Очі хлопця заясніли радістю. Він аж заскакав од щастя. Потім підняв дівчину із землі і, дивлячись їй у вічі, сказав:

— Я чекав твого слова, прекрасна моя. Ми не повернемось до города Золотих Воріт. Ми попрямуємо до острова Лопала, де я жив, де мої батьки. Візьмемо їх, знайдемо невеликий острівець, де нас не розшукають воєводи Володаря. І заживемо щасливо...

— Як хочеш, любий... Я ладна з тобою хоч на край землі... Роби, як знаєш... їм пощастило. Хвиля викинула на берег невеликого кита. На нього насілася зграя орлів та дрібніших птахів. Вайвасвата прогнав їх, оббілував великий шмат шкіри, виламав кілька ребер. За кілька днів він змайстрував чималенький човник, який легко тримав на воді їх обох.

На п'ятий день вони вирушили на північ. Вайвасвата гріб кісткою, схожою на весло. Маруіра лежала на носі човника, милувалася неозорим небом. Усміхалася хмаркам, ясному погляду Вайвасвати, журливому плюскоту хвиль.

— Я й не знала, яка радість на волі,— зітхала вона.— Нічого не треба... Можна йти куди хочеш, діяти, як підказує серце... І нічого втрачати... все з собою...

— Хіба ти не відчувала себе вільною? — дивувався хлопець.

— О, то страшніше за рабство,— сумовито відказала Маруіра.— Життя осоружне, невідомо для чого, не знати, ради якої мети. Я завжди заздрила птахам, хмаринкам, хвилям морським. Вони справжні володарі долі своєї... А люди...

— Але ж і птахи потрапляють у сильце,— заперечив Вайвасвата.

— То й що? Одиниці потрапляють, а більше на волі... А людей? Людей я не бачила вільних. Всі в рабстві. Той у тілесному, той у сердечному, той у неволі звички або лінощів...

— Ми вийдемо з того чаклунського кола, Маруіро,— гаряче сказав Вайвасвата.— Будемо жити, як хмари небесні. Куди схочемо, туди полетимо. І вітром нашим буде вітер серця...

За бортом човника почулося голосне булькання. Дівчина злякано оглянулася, скрикнула. Показала рукою за корму.

— Що це? Нас доганяє якась почвара! Та не одна! Вайвасвата хутко поглянув, засміявся полегшено.

— Не лякайся, чайко! То моали — мирні тварини. Вони ніколи не нападають на людей. І це вірний знак — де моали, там немає морських хижаків.

Моали підпливли ближче, весело вискакували з води, граючи на сонці пружними тілами. Вони з цікавістю поглядали на людей маленькими очицями, ніби хотіли щось сказати.

Маруіра полегшено зітхнула, похитала головою.

— З тобою нам завжди щастить, Вайвасвато. Врятувалися від бурі, знайшли їжу на острові, змайстрували човник... А тепер маємо вартових од хижаків... Хто ж ти, Вайвасвато? Може, божество в образі людини?

— Ти смієшся, Маруіро,— докірливо озвався Вайвасвата.— Нащо вигадувати? Все роблять руки людські. Відколи пам'ятаю себе — все зв'язано з руками. Сітки для риби плели жилаві руки батька, землю

копали й засівали струджені руки матері... Вони й готували рибу, варили нам їжу, обмазували наш бідний притулок, пестили мене в дитинстві...

— Ти не так мене зрозумів, Вайвасвато,— сказала дівчина.— В людині є темне й світле, зле й добре. Ти — син простих рибалок, але в тобі нема нічого темного... Я дивувалась і досі дивуюся — звідки це в тебе, адже ти виріс серед простих людей?

— Ти погано знаєш людей, Маруіро... Серед простих, як ти сказала, людей є дивовижні самоцвіти. Тільки вони в багні, в злиднях, у пилюці. А в пилюці хіба самоцвіти засяють?

— Я побачу твоїх батьків,— прошепотіла Маруіра.— Все, що було дотепер, хай щезає, як сон...

Наближався скелястий берег. Моали відстали. Вони ще вистрибнули кілька разів з води, піднявши райдужні бризки, потім пірнули в морську глибінь. Вайвасвата провів їх очима, сказав сумовито:

— Мати розповідала мені, що моали — зачаровані люди. Вони дуже розумні. Є такий переказ, що в далекі-далекі часи Земля була вільна. Не було на ній ні володарів, ні рабів. Люди жили дружно та радісно. І мирно жили поряд з ними тварини. Не було тоді хижаків, лише траву споживало все живе. А потім прилетів з далекого краю великий чаклун. Він підкорив собі Землю. І змушував, щоб усі визнавали його владу. Але люди не хотіли бути рабами. Тоді чаклун силою своїх чар перетворив людей на тварин. А з тварин зробив нових людей. Найрозумніші люди стали моалами. А всі інші зробилися левами, вовками, коровами, кіньми, птахами...

— А й справді, це могло бути,— задумливо мовила Маруіра.— Хіба Ган або інші чаклуни — люди? Ні, ні, в кожному з них живе гієна! А Володар? Він холодний і безжалісний, як змій. Є люди слизькі, як жаби, огидні, як павуки, брудні, як свині...

— А тварини є гарні,— додав Вайвасвата.— Ніби

добрі люди...

— Це правда. Найбільше я люблю коней і корів. Як вони сумно дивляться на людей! Які вони гарні... Все трудяться, працюють на інших...

— От і приїхали, чайко,— радісно сказав Вайвасвата.— Добре, що вечір наступає. Пересидимо в скелях біля моря, а потім рушимо в путь...

— Я маю знак Володаря,— заспокоїла дівчина.— Нас не зачепить ніхто...

— Краще остерігатися,—сказав Вайвасвата.— Подалі від поганих очей. Вставай, я перенесу тебе на берег...

Довгі дні. Моторошні ночі... Вайвасвата з Маруірою йшли полями, лісами, обминаючи села. Десь на сході горіли заграви, чулися крики, вітер доносив звідти запах смороду палених тіл, дим від пожеж. Певно, там гасали посіпаки Чорного Володаря.

В лісах утікачі збирали ягоди й гриби, інколи Вайвасваті щастило спіймати в сильце якогось птаха або зайця. Тоді він розводив вогнище в гущавині й смажив здобич на полум'ї.

Чим далі вони заглиблювалися в ліс, тим ставало тепліше. Вайвасвата знаходив глибокі виверти, встеляв їх м'якою травою, листям папороті і робив чудесний затишок для коханої. Вона знеможено залазила в притулок після довгої путі й солодко засинала. А на світанку, вмившися джерельною водою або росою, вони йшли далі, на північ.

За двадцять діб мандрівники вийшли до моря. Ліси порідшали, залишились позаду, а навколо них височіли жовті дюни, громадилися

хаотичні скелі. Здалека чувся гуркіт прибою, вітер доніс запахи водоростей. Вайвасвата тривожно-радісно вдихнув повітря, засміявся.

— Рідне море... Там наш острів.. Вже недалеко... Вони спустилися з дюн, наблизились до води. Хвиля вдаряла в берег, шипіла, бризкала сивою піною. З криком гасали в небі чайки, над землею котилися хмари, купчилися над морем.

На березі вони побачили чорношкірого рибалку. Він порався біля великого човна, розвішував сіті на високих палицях. Уздрівши мандрівників, рибалка злякався від несподіванки, спочатку кинувся тікати, потім зупинився, нахмурено дивлячись на Вайвасвату. На привітання відповів мовчазним кивком, з цікавістю й підозрінням поглядаючи на закутану в плащ жінку.

— Твій човен? — запитав Вайвасвата.

— Мій,— скупо сказав рибалка.

— Перевези нас па острів Лопала. Господиню й мене...

— Звідки я знаю, хто ви? — неприязно мовив рибалка.— Ти кажеш — господиня. Хтось скаже — рабиня...

— Гей, ти! — гнівно скрикнув Вайвасвата.— Як смієш так говорити на жінку?

— Тихо,— втрутилась Маруіра, лагідно всміхаючись рибалці.— Він справді не знає, хто ми. Не треба гніватись. Перевезе нас, а потім воєводи Володаря схоплять його...

— Мудро мовиш,— закивав головою рибалка.— Де доказ, що вона господиня?

Маруіра розкрила плащ, показала знак Пір'ястого Змія. Рибалка зблід, схилився в низькім поклоні до землі.

— Не карай темного раба,— прошепотів він.— Ніхто не знає, чи є сонце на небі, доки його застилають хмари...

— Мудрий знає: коли видно надворі, то сонце на небі, хоч густі хмари закривають його,— заперечив Вайвасвата.

— Я не мудрець,— зітхнув рибалка.— Я лише темний раб. Що накаже господиня?

— Я не наказую,— м'яко мовила Маруіра,— я прошу тебе перевезти нас на острів Лопала. Настане час — я віддячу тобі...

— Не треба нічого мені,— з готовністю заметушився рибалка.— Для господині я все. зроблю. Море бурхливе, але то нічого, я звик. До вечора будемо там...

НЕБЕЗПЕЧНЕ РІШЕННЯ

Пізно вночі Вайвасвата з Маруірою підійшли до хатини над морем. Вона бовваніла в сутінках, ніби підбита стрілою чайка, що злякано причаїлася від лихого ока під скелями. У Вайвасвати гучно забилося серце, сльози підступили до очей. Як тут бідно! Бідно й любо! Чи живі батьки, чи ще чекають його?..

Він, зігнувшись, ступив у чорний отвір входу. Всередині було тихо, дихало пусткою. Вайвасвата прислухався, тихо покликав:

— Мамо... Батьку...

Почувся стогін, нерозбірливе бурмотіння, схлипування. Вайвасвата навпомацки пройшов попід стіною, намацав пічурку, почав дмухати. Зажевріла серед попелу червона жарина. Спалахнув слабенький вогник. У кутку заворушилася темна купа лахміття. З-під нього з'явилася чорна рука — тоненька, як суха лозина, а за нею висхле обличчя жінки.

— Хто це? — пошепки запитала вона.—Чи не духи моря?

— Мамо,— ледве стримуючи сльози, сказав Вайвасвата.— Мамо, невже ти не впізнала мене?

Жінка зойкнула, як підстрелений птах, задрижала в риданні. Син кинувся перед нею на коліна, пригорнув материну голову до широких грудей.

— Мамо... Рідна моя... Як давно я не бачив тебе...

— Синок... Синочок,— примовляла вона, ще не вірячи своїм очам, гладила гарячими пальцями обличчя сина.— Як же ти? Звідки? Відпустили тебе?

— Потім про мене, мамо,— заспокоював її Вайвасвата.— Що з тобою? Ти хвора? Ти заслабла? А батько, батько де?

— Батько помер,— зів'ялим голосом сказала Анура.— А мені добрі люди інколи приносять то шматочок рибини, то коржа маїсового, то води... Та вже кличе мене Діавара... Гаряче в грудях... серце болить, і руки не слухаються... Я дякую Тіанаці... що послала тебе перед смертю... Я щаслива... Ти вільний, синку? Ти вільний тепер?

Вайвасвата хотів сказати правду, але стрів застережливий погляд Маруіри. Так, так, не можна казати всієї правди матері. Це її вб'є...

— Я вільний, мамо,— тихо сказав він.— Мене відпустили... Тепер ми з тобою попливемо на гарний острів... де багато риби, де зелені ліси... Ми заживемо щасливо...

Мати кивала головою, і рідкі сльози котилися по худих щоках.

— Добре, синку... Добре... Хай буде так... А хто ж це з тобою? Ніби дівчина?..

— То дружина моя, матусю... Маруіра...

— О богине долі, яка радість мені! Хай же щастя, не знайдене нами, прийде до вас, діти мої... Схилися, дівчино... прийми благословення матері...

Вайвасвата з Маруірою стали поряд, їхні тіні хиталися на стелі в примарному світлі смолоскипа, а мати, приклавши тремтячі руки до грудей, дивилася на них затуманеним поглядом і тихенько шепотіла останнє сердечне напуття...

Другого вечора її не стало. Вайвасвата поховав матір на скелі, біля могили батька. Звідси видно було неосяжне море, якому віддали покійні все своє життя, думи, надії. Тут їм буде чути шум прибою, тужливі крики чайок, сумне шепотіння хвиль.

Вночі Вайвасвата з Маруірою довго сиділи на кручі, прислухалися до гомону моря, думали. Дівчина дивилася на далекі спокійні сузір'я, щулилася від прохолодного вітру. Потім м'яко притулилася до плеча Вайвасвати і повільно, ніби розмірковуючи, прошепотіла:

— Коханий, нам треба вернутися в город Золотих Воріт...

— Як? — жахнувся він.— Що ти вигадала?

— Не дивуйся,— твердо мовила вона.— Я довго думала, перш ніж сказати про це. Ми лишилися самотні. В нас немає притулку... Куди ми підемо?

— Куди завгодно,— скрикнув Вайвасвата.— Так, як Лаота, мій товариш. Краще загинути в рівчаку, ніж впасти до ніг чаклунів! Маруіро, згадай, що ти недавно говорила?..

— Правда твоя, Вайвасвато! Я й тепер повторю те саме. Ніколи мене не торкнеться чужа рука. Але ми нерозумно вдіємо, коли підемо блукати. Ти помітний, тебе одразу схоплять... Зажди, послухай мене. Знак Володаря не допоможе... Донесуть вість про тебе до Чорного Володаря, він дізнається, що я жива, буде ще гірше! А так...

— Що так?

— Ми прийдемо самі. Ти — мій рятівник! Ти станеш вільним. І може...

— Що? — понуро запитав Вайвасвата.— Вірно служити Ранатаці?

— Ні,—гаряче сказала Маруіра, зазираючи в очі Вайвасваті.— Невже ти не можеш збагнути? Треба терпіти. Адже ми не забули, що Ранатака готує похід. Ти знаєш — куди. Доля всього земного круга вирішується, а ми помандруємо світ за очі. Я знаю, я відчуваю, ти можеш багато зробити для рятунку.

— Якого рятунку, Маруіро?

— Рятунку Атлантіса... Я допоможу тобі.

Вайвасвата довго мовчав, думав, сумнівався. І серед тиші легко, ніби подих степового леготу, почулися тривожні слова:

— Вогняні квіти не бояться ні холоду, ні негоди. У гуркоті битви стверджують мужність воїни!

Вайвасвата радісно стрепенувся. Знову той лагідний, заспокійливий голос друга. Щезли сумніви, лунко забилося серце.

— Маруіро, ти правду сказала. Ми повернемось.

— Ти збагнув, соколе мій?

— Так. Тільки як ми доберемось? Кораблі проходять осторонь. Наші рибалки бояться виходити далеко в море... Ждати, коли хтось навідається з Рути?..

— А Володар? — сказала Маруіра.— Він забере нас звідси.

— Як він дізнається? — знизав плечима Вайвасвата.— Він же не всевидючий.

Маруіра скрикнула радісно.

— О боги! Ти сказав — всевидючий! У нас же є...

— Що?

— Всевидюче Око!

— Ти жартуєш, Маруіро?

— Ні! Де мій плащ?

— Тут, біля мене...

— Дай сюди...

Вайвасвата намацав темний згорток, подав дівчині. Вона розгорнула його, щось здобула.

— Є,— сказала Маруіра.— Аби лиш не зіпсувалось...

— Так ти не жартуєш? — здивувався Вайвасвата,— Всевидюче Око! Це ж казка!

— А вімана хіба не казка для простих людей? — весело запитала Маруіра.— Нахилися сюди... Дивись..

Вайвасвата побачив фіолетовий блиск кристала, недовірливо промовив:

— Оцей камінь?

— Так. Це дарунок Ранатаки. Цим каменем я врятувала тебе, Вайвасвато...

— Не розумію...

— Я побачила тебе вперше у Всевидючому Оці. А потім... Ну все інше ти знаєш. Глянь... Ось я піднімаюсь у небо...

В кристалі замерехтіли зірки, з'явився білий овал острова, темно-синій простір неба.

— Бачу,— вражено скрикнув Вайвасвата.— Далі, далі!

— Я не знаю куди.— непевно мовила дівчина.— Де город Золотих Воріт?

Вайвасвата замислився, поглянув на небо.

— Ми пливли на захід сонця, потім назад. Десь на сході, Маруіро... Прямуй на схід...

— А де схід, Вайвасвато?

— Глянь, он ясна зоря над океаном. То Шукра. Там схід... Скоро світанок. Стане видніше...

Маруіра знову схилилася над кристалом. Помчала думкою над океаном. З'явилися на далекому обрії рожеві промені, потім викотився сліпучий диск сонця.

— Ех, якби так можна було самому! — захоплено мовив Вайвасвата, обнімаючи дівчину. — Мов птах! Ніхто й ніщо не втримало б нас. Полетіли б ми з тобою над світом...

— Я вірю в це, Вайвасвато... Дивись, он гори...

— Бачу... А тепер — будівлі... Город... Город Золотих Воріт... А там — ген унизу — палац...

Маруіра метнула свідомість до золотистої бані. Проникла крізь покрівлю. Замайоріли знайомі переходи. Ось і зала батька. Висока чорна постать стоїть біля вікна, понура й непорушна.

— Він,— прошепотів Вайвасвата.— Але як же ти його повідомиш? Він не побачить тебе...

— У нього є Всевидюче Око. Аби лиш відчув. Тихо. Я спробую...

Дівчина зосередилась. Вайвасвата завмер, дивився на зловісну постать Ранатаки. На темному обличчі Володаря відбилось якесь занепокоєння. Він оглянувся, прислухався. Мить стояв, заплющивши очі. Потім рішуче кинувся до свого столу, розкрив чорний ящичок, такий самий, як і в Маруіри. Очі Володаря наблизились, заглянули прямо в кристал Всевидючого Ока.

— Маруіра,— пролунав голос.— Ти жива?

— Жива, Володарю!

— Хто врятувався? Ган з тобою?

— Ні, він загинув! Мене врятував Вайвасвата,— гаряче сказала дівчина.— Більше нікого нема...

— Де ви? — тривожно запитав Ранатака.

— На північ від Рути. Маленький острів Лопала. Якби не Вайвасвата, я б загинула...

— Я висилаю великі вімана,— обірвав її батько.— Чекайте. Сьогодні знайдемо вас...

Чорний Володар зачинив скриньку. Фіолетовий кристал потьмянів. Зображення зникло. Маруіра втомлено відхилилася до скелі, заховала Всевидюче Око.

Вайвасвата понуро мовчав.

— Мій коханий,— прошепотіла Маруіра.— Ти збентежений? Я розумію... Знову палац, знову чаклуни й жерці, знову криваві жертви... Та нам треба вернутися...

— Хіба що для того, щоб діяти! — рішуче скрикнув Вайвасвата.— Досить мовчазної покори! Дух мій вимагає дії!

— Вайвасвато ,— суворо озвалася дівчина.— Ми ще не маємо ні сили, ні знання, щоб діяти. Май терпіння. Я всього не казала тобі. Нині скажу...

— Про що, Маруіро?

— З допомогою Всевидючого Ока я підслухала таємну змову Ранатаки й Гана. Це було перед походом...

— Тоді, як ти прибігла?..

— Тоді... Слухай же, слухай... Вони говорили про Швета-Двипа...

...Коли зійшло сонце, на обрії з'явилися три чорні цятки. Вони ширяли над островом, роблячи широкі кола. Вайвасвата назбирав сухих водоростей, викресав вогню. Розпаливши багаття, підкинув мокрого моху. Густий сизий дим розіслався над острівцем. Вімана вилаштувались ланцюжком і попрямували на знак. За ними вихрився вогняний потік, ніби хвіст казкового змія. Потужні гарячі потоки вдаряють у землю. В повітря здіймається хмара піску. Вімана сідають на острів. Шум затихає. Злякані рибалки поховалися в хатини.

— Біжімо,— скрикнула Маруіра.

Вони кинулися до летючих кораблів. З вімана вже виходили вояки. За ними по східцях зійшов Ранатака.

На його голові переливався золотом образ Пір'ястого Змія — вінець володарів Атлантіса. Обличчя було замкнуте, суворе. Маруіра кинулася до батька, обняла. Він скупо всміхнувся, поцілував її в голову.

— Я радий,— сказав Ранатака.— Демони долі зберегли тебе. Я молився за тебе.

— Батьку,— палко сказала Маруіра.— Ось мій рятівник. Він не жалів себе, щоб врятувати мене. Він справжній герой, батьку мій і Володарю! Він удруге народив мене! Хай буде вільний!

Ранатака зиркнув на бліде обличчя Вайвасвати, помовчав. Потім хитнув головою.

— Слушно сказала. Воля моєї доньки — моя воля. Хай буде вільний. Підійди сюди, Вайвасвато...

Юнак наблизився до Ранатаки, зупинився, поглянув у грізне обличчя. Але не одвів ясного погляду.

— Дивно зійшлися наші долі,— задумано сказав Чорний Володар.—Та ти показав себе як справжній вояк. Маєш одержати нагороду. Будеш воєводою у моєму війську, в охороні палацу.

— Але я нічого не вмію, Володарю...

— Навчишся. А тепер — в путь. І Ранатака рушив до вімана.

ЧАСТИНА ДРУГА

ШВЕТА-ДВИПА

Хто має крила, той не питає, чи

можна летіти.

З афоризмів Сходу.

ТАЙНИ МИНУЛОГО

Минув рік. Уже не рабом — воєводою живе в палаці Володаря Вайвасвата. На ньому бузкова туніка, чорний плащ зі срібною каймою, білий шолом, увінчаний кучерявою пір'їною страуса.

Вечорами обходить він ворота палацу, ставить вартових. А потім поспішає, до обсерваторії. Старий учитель Маруіри, зорезнавець Нгала, жде його для бесіди.

Вайвасвата сідає на пухкий килим, спирається на лікоть. Так зручно дивитись у небо. Над ними нема даху, зоряний потік тече без упину, в тиші, в тайні, у вічній мінливості. Тривоги дня зникають кудись, забуваються важкі думи, на душу сходить спокій.

Нгала схвально дивиться на Вайвасвату, на його замріяне й натхненне обличчя. Похитує головою, тихо зітхає:

— Дякую долі, що послала тебе, Вайвасвато. Давно У мене не було такого відданого учня.

Темне зморшкувате обличчя вчителя збирається в тисячі промінців, крізь щілинки ласкаво поблискують очі.

— Хто нині прагне до істинного знання? Хто, я запитую? Юрби пориваються до храмів, до видовищ! Їх частують кривавими жертвами, споюють вином і труять чадом! Жерці й чаклуни викликають стихії, не вміючи керувати юши, не знаючи суті їх. Горе нам! Привиди й упирі, дим храмів, боготворіння своїх зображень — ось їхнє знання... А було не так... Не так...

Нгала болісно морщиться, і Вайвасваті здається, що він плаче. Та ось учитель заспокоюється й веде далі:

— Нам дано було прекрасне знання. Ніяких богів. Ніяких рабів. Всесвіт — єдина Мати. Все — її діти. Вона єдино суща, вічний вогняний потік Безміру. Люди — риби Вогняного Моря — пливуть в тому потоці до нескінченної радості. Нема гріха, нема спокути. Є краса думки, прагнення до вічного подвигу. Навіщо приниження перед ідолами? Навіщо криваві жертви? Поглянь угору, на зоряний потік, зупинись! З руками кривавими не ввійдеш у сяючий чертог Матері...

Нгала схлипнув від хвилювання, замовк, тихенько розхитуючись. Вайвасвата торкнувся рукою його плеча, шепнув:

— Ти сказав — дано було знання. Хто дав його, Нгало?

— Риби Вогню,— сказав Учитель.— Такі, як і ми, люди. Лише незрівняно старші за нас. Плавають вони глибше й далі. Між зорями плавають вони, між планетними

кругами...

— Ти мовиш про Швета-Двипа? — озвався схвильовано Вайвасвата.— Вже два роки я чую про неї...

— Тихо,— прошепотів Нгала.— Тихо, Вайвасвато. Ні слова більше. Тут не люблять цієї назви. Коли тобі судилося знати більше — знання прийде до тебе. Не хапай передчасно. А тепер відкрий вуха свої. Ти хотів знати про силу, що діє у вімана, в саморушійних кораблях, у бойових агніта. То слухай...

Ту таємницю нам відкривають рослини. З майже невидимого зернятка виростає велетенське дерево, сягає верхів'ям хмар. Ти збагнув, Вайвасвато? Зернятко випускає з себе коріння, пагони, листя й тягне, тягне для себе силу землі й сонця. Дивна, глибока таємниця. І наші древні вчителі розгадали її. Вони виявили, що можна одразу зібрати ту силу, яка вирощує дерево за багато років...

— Але як, Нгало?

— Всього не можу сказати. То таємниця жерців. Але трохи поясню. Все живе й неживе — люди, зерна, дерева, тварини — оточені холодним полум'ям. Зосередженим поглядом можна бачити те полум'я. Силу полум'я, закладеного в зерні, перетворюють у вімана на грозову силу, таку, як в блискавиці. Ту грозову силу по трубах посилають від головного ящика в потрібному напрямі — вниз, або вгору, або вбік. Якщо вниз — вімана піднімається в повітря, якщо вбік — летить. Так само кораблі. Для летючих човнів вімана було створено дуже легкий сплав, що вагою дорівнює майже пухові. Ти пробував вімана на вагу, Вайвасвато? Їх треба прив'язувати, щоб вітер не підхопив їх в небо. Дивні відкриття, величні знання. Та куди приклали їх атланти? До чого? Горе нам, горе! Істина відвернулась од нас!

— Де ж дорога до істини, Нгало? — запитав Вайвасвата.— Ти багато знаєш. Чому не скажеш?

Нгала тяжко зітхнув.

— Якби я знав... Якби знав... Сумніви й неміч тіла, страх і вічна покора виссали з мене мужність, з'їли мою силу. Тобі, тобі належить шукати, Вайвасвато. Ти питаєш, де дорога? Ти питаєш, де мета? Як вказати тобі, коли ти не прагнутимеш вперед? Іди, шукай... А ще скажу — навіть найвище знання схиляється перед серцем...

— Перед серцем, Нгало?

— Перед любов'ю, Вайвасвато. Хто вміє любити, той знайде вірну дорогу. Знайде...

Старий учитель загорнувся в накидку, зіщулився, прихилившись до стіни, завмер непорушно. Не можна було розібрати, чи він дивиться в небо, чи спить.

— Нгало... Я слухаю далі...

— Досить,— прошепотів учитель.— Я втомився... Іди, Вайвасвато. І пам'ятай — обережність. Довгі вуха... всевидючі очі... Тут не люблять чистого серця... Іди, Вайвасвато, і приходь завтра. Я розкажу тобі про скам'янілих велетнів, що жили в далекому минулому...

Вайвасвата підвівся, поклонився вчителеві. М'яко ступаючи, спустився спіральними східцями вниз. Зайшов до приміщення, де спали вояки після вартування. В ніс ударив сморід немитих тіл. В зеленому промені грозової трубки заворушився десятник охорони, хрипко спитав:

— Що накаже господар?

— Варту зміниш без мене. Я йду у справі.

— Слухаю, господарю.

Вайвасвата вийшов на чисте повітря. Сторожко оглянувшись, попрямував до саду.

ТРИВОГА

В густому саду — чорні тіні. Шелестять лапатим листям пальми. Гудуть тривожно пахучі кедри. Здається, що за стовбурами причаїлися ворожі постаті. Стежать, вичікують, приглядаються.

Вайвасвата йде сторожко, обережно, як лісовий звір. Навіть гілка не хрусне під його ногами. Ось умовлене місце. Віковічний дуб з товстезним гіллям, опущеним аж до землі. Зеленкувате проміння місяця сипле на темне листя срібні краплі, тче чародійну тканину. Тривожно, моторошно, трепетно...

Вайвасвата ступає під густе гілля, згинається. Пробирається до стовбура. Гарячі руки обвивають його шию, полум'яні вуста цілують його щоки, очі, кучеряву юнацьку борідку.

Він обнімає кохану, мовчить, прислухаючись до пульсу молодого жіночого тіла, до стукоту її серця. Вона підводить, обличчя вгору, і йому звижається в її оці блискуча іскра. Плаче Маруіра чи йому здалося?

— Що тобі, чайко моя?

— Тривожно. Серце віщує біду. Я не можу так. Вічні страхи, вічні терзання... І потім... Вайвасвато... У нас буде дитя...

— Правда?

— Я відчула його під серцем. Я щаслива, мужу мій...

— Маруіро! Дякую за дарунок неба! Але ж, крім радості, це й...

— Знаю. Тепер уже не можна чекати! Щось мусимо діяти.

— Ти гадаєш, що Володар згодиться? Що він віддасть тебе мені?

— Не знаю... Не вірю в це... Краще втекти, перебратись через море в далеку Елладу. Там, кажуть, ще нема такого падіння, як в Атлантісі. Нема чаклунів і жерців. Ми б поселилися десь над морем, біля саду... Нічого не треба! Ти, я і дитя... І небо над нами... Вайвасвато, я так хочу простого людського щастя. Що мені батько Володар? Що мені палац і багатство! Облуда, лихо, падіння...

— Маруіро, але ж ти забула... Ми хотіли дізнатись про його плани. Ми ще досі не знаємо всього...

— Так,— сумно мовила Маруіра.— Я пробувала багато разів. Володар після смерті Гана замкнувся, зі мною не говорить. У Всевидючому Оці нікого застати з ним не можна. Та це й небезпечно. Він великий чаклун, може відчути думку. Тоді —біда! Одне знаю: готується похід. І напевне, туди...

— Він мене призначив воєводою,— сказав Вайвасвата.— Та чому ж нічого не сказав про похід?

— То страшна й таємна справа,— прошепотіла Маруіра.— Ти ж знаєш... Швета-Двипа лиш казка для всіх. За згадку про неї переслідують і навіть карають...

— Маруіро, не можна чекати. Я готуватиму втечу. Треба мати надійний вімана. Все інше я здобуду...

— Вімана нагорі, біля обсерваторії. Я дістану ключі. Лиш треба домовитись про час...

— Доки не повіяли осінні вітри. Важко буде летіти...

— Будь обережний. У Ранатаки є таємне коло жерців, які стежать за Атлантісом. У них Всевидючі Очі, у них магічні дзеркала. Недарма тривожиться серце моє...

— Тоді нам рідше треба зустрічатися, Маруіро, щоб ніхто нічого не запідозрив. Тепер — через два дні, о цій же порі...

— Тільки не тут, коханий. У мене в кімнаті. Візьми ключ від дверей. Пройдеш по східцях, з саду. Я замкну вхід з палацу, відпущу служницю. Ми будемо знову разом, небо моє, радосте моя...

Прудкою ящіркою зникає Маруіра в пітьмі. Тихо йде Вайвасвата назад. А місяць щедро заливає принишклу землю сріблом, розкидає блискучі струни по темних деревах. І бринять ті струни тривогою...

КУЛЬТ СИЛИ

Магічне дзеркало мерехтіло багровими спалахами. Сині, фіолетові, срібні вогні пронизували криваву глибінь. Ранатака вглядався в битву кольорів, у химерні візерунки іскор, намагався визначити напругу сил у просторі. Чаклуни, вже після смерті Гана, багато разів говорили йому про страшний промінь, що проникає в простір Атлантіса. Куди прямуй він? Хто приймає його? Що готують вороги?

Зненацька іскри й спалахи, ніби сполохані тіні, метнулися на дзеркалі врозтіч. Блакитна хвиля прокотилася по гладі блискучого овала. За нею бузкова. Потім фіолетова. І враз незрима енергія змела з дзеркала все. Розкрилася безодня Космосу, в ній струмилися величні зоряні потоки. Волосся Ранатаки заворушилося. Похололи руки. Що це означає?

З бездонної темряви виникли ясні очі. Вони дивилися на Ранатаку — прості й мудрі. В них відбивалися жаль і співчуття. Володар ворухнувся, губи його зашепотіли слова закляття. Та очі не зникали. Погляд їх впинався незбагненною силою в чаклуна, змушував його тріпотіти.

— Я пізнав тебе,— глухо, з ненавистю сказав Ранатака.— Навіщо ти тут?

— Ще є час,— линула спокійна відповідь.— Час останній...

— Що тобі до мене? — скрикнув Ранатака,— Хто ти

тут, на земному крузі?

— Людина.

— Ти покинув свою сферу,— люто заперечив Ранатака.— Ти вторгаєшся в долю мого планетного круга. Ти —

порушуєш закон!

— Закон — любов! — почулася відповідь.— Ти сієш ненависть. Планетний круг здригається в конвульсіях. Далекі сфери стрясаються від твого беззаконня!

— Моя воля! — з викликом сказав Ранатака.

— Сваволя, а не воля! Воля — творить гармонію. Сваволя — руйнує, кидає в хаос! Що раз кажу — час останній! Заглибся в себе, знайди іскру творящого вогню!

Злобна усмішка скривила суворе обличчя Ранатаки.

— Людям земного круга не потрібна твоя любов і гармонія. Ти кличеш у порожнечу. Я даю їм видовища й хліб, жертви й богів! Вони йдуть за мною і люблять мене!

— Ти засмічуєш хвилі прекрасного Вогню бридкими творіннями! Хвороба твого падіння пронизує далекі світи! Зупинися! Втретє кажу — час останній!

— Геть! Не хочу! І ніхто не бажає твоєї присутності тут. Ніхто не піде за тобою. Облиш у спокої планетний круг...

Ясні очі почали тьмяніти, відсуватися вглиб. Прозвучав тихий, але владний голос:

— Я сказав!

Дзеркало втратило глибінь, по його поверхні знову попливли фіолетові й блакитні хвилі. Потім запульсувало багрове сяйво, прорізане блискавицями розрядів. Ранатака весь дрижав від напруги. Погляд його був все ще втуплений у дзеркало, губи шепотіли:

— Не можна більше чекати. Вони щось надумали. Час діяти... Але кого? Кого послати?

Він одійшов від дзеркала, сів у крісло. Склавши на грудях руки, замислився. Доки існує на землі гніздо, що породжує казки й химерні надії, спокою не буде. Воно мусить зникнути. Загрожувати Ранатаці? Господарю планетного круга!

— Час останній,— злобно прошепотів Ранатака.— Так я сам наближу його! Я викличу до дії всі сили надр землі, я кину в бій всю міць Атлантіса!..

Перед внутрішнім зором Володаря випливло обличчя Вайвасвати. Ранатака всміхнувся. Ось кого він пошле! Молодого воєводу! Не тих — старих, розжирілих, ледачих і боягузливих, а його — мужнього й безстрашного юнака. Він довів свою вірність. Він очолить похід.

Ранатака задумався. А чи можна посилати просто так, не знаючи думки воєводи? Він захоче знати — куди й навіщо. В цьому поході просто наказ не годиться. Віддана воля потрібна. Сподівання нагороди, вдячності. Так, так... Викликати його... Наблизити... Поговорити... Ласка й обіцянки...

Ранатака вже не сумнівався. Він рішучо звернувся до

мовчазного непорушного слуги:

— Ло! Слуга розплющив очі, блимнув повіками.

— Слухаю, Володарю.

— Піди в приміщення охорони. Знайди воєводу Вайвасвату. Приведи його до мене.

— Слухаю, Володарю.

Ло безшумно рушив до дверей, відчинив їх і зник. Володар усміхнувся.

— Ось які потрібні мені слуги. Ніяких бажань. Ніякого страху. Еге, та це чудова думка! Послати в похід штучних вояків. На чолі — воєвода. В кожному вімана — живий десятник. А решта — штучні. Так, лише так! І тоді успіх забезпечено.

Ранатака радісно підвівся з крісла, підійшов до вікна, відкинув чорну запону. Рожеве світло світанку полилося в залу. Володар замріяно поглянув на схід, де за фіолетовими вершинами мало зійти сонце. Прошепотів:

— Ніхто не зупинить мене. Ніхто...

Він підступив до столу, відкрив чорний ящичок, поглянув у кристал Всевидючого Ока. І коли там виникло зображення, владно сказав:

— Слухайте мій наказ. Всі механіки хай творять віднині штучних людей. Навчати їх лише військовій справі: політ на вімана, володіння агніта. Все. Доки місяць обійде один раз небесне коло, десять сотень вояків повинні бути готові...

Вперше Вайвасвата проходить цим коридором. Мовчазні охоронці раніше не допускали сюди нікого. А тепер штучний слуга кличе його до Володаря. Молодий воєвода йде за байдужим посланцем, напружено роздумує. Що б це могло означати? Щось лихе? Так ні. Досить Володареві наказати — і його знищать. Обережність! Обережність!

Вайвасвата розглядає високі статуї в нішах. Всюди він — Ранатака! Горять перед ним вогні, пливе по переходах палацу задушливий запах.

Юнак наздоганяє посланця. Зазирає в непорушне обличчя, недбало запитує:

— Навіщо вимагає мене Володар?

Слуга мовчить. Вайвасвата зітхає. Одоробло, а не істота. Ні поговорити, ні почути що-небудь. Та дарма! Все з'ясується.

Відчиняються двері. Посланець залишається біля входу, пропускає Вайвасвату вперед. Молодий воєвода опиняється в залі. З вузького вікна вливаються ніжні промені ранку. На стелі — розмаїті грозові вогні. В глибині приміщення — чорний стіл, на ньому химерні пристрої, прозорі посудини. Зі стелі звисає важке чорно-багряне покривало. Під ним заворушилася постать, ступила назустріч. Він! Ранатака!

Обличчя Чорного Володаря спокійне, зосереджене. Нема й тіні гніву, незадоволення. Він показує воєводі на сидіння.

— Сідай, Вайвасвато.

— У мене міцні ноги,— відказав Вайвасвата.— Ти кликав мене, Володарю. Я слухаю тебе.

Дивний вираз — чи то схвалення, чи то невдоволення — майнув на чолі Володаря. Він одступив назад, сів у глибоке крісло. Склав руки на грудях. Оглянув богатирську постать молодого воєводи.

— Ти позбавлений улесливості,— сказав Ранатака.— Це мені до вподоби. Мужність і щирість — окраса вояка!

Вайвасвата мовчки схилив голову.

— Мало у мене відданих людей,— задумливо мовив Ранатака зітхаючи.— Урочий час наступив. А покластись нема на кого...

— У тебе безліч чаклунів і жерців,— сказав Вайвасвата.— Вони служать тобі, вони знають минуле й майбутнє, вони викликають духів стихій. Чого тобі ще потрібно?

— Ніхто з них не думає про долю Атлантіса і земного круга,— сумно відповів Володар.— Все лягає на мої плечі. Ось чому я шукаю вірних помічників. І погляд мій зупинився на тобі, Вайвасвато!

— На мені? — здивувався воєвода.— Хто я, щоб мені довіряв Ранатака?

— Хто не знає улесливості, той гідний довір'я,— сказав Ранатака.

Вайвасвата силою волі стримував свої почуття, щоб не виказати хвилювання. Ось воно! Доля несе йому незвичайні можливості. Аби лиш не злякати пташки химерного випадку. Жодного зацікавлення. Повна байдужість!..

— Та я мушу знати, до чого ти прагнеш, Вайвасвато? — вів далі Володар, уважно дивлячись в очі юнакові.— Що хочеш? Чого шукаєш?

Вайвасвата відчув, як потужна магнетична сила чужої волі підкрадається до його свідомості, мацає незримими щупальцями, перевіряє. Він не одвів погляду, щиро сказав:

— Я хочу знання. Шукаю істини.

— Знання матимеш,— відповів Ранатака.— Вся мудрість моїх книгосховищ відкриється для тебе, коли доведеш свою відданість. А істина... Істина — мара. Слово, за яким нема нічого...

— Звідки ж виникло воно? — здивувався Вайвасвата.

— Вигадка божевільних жерців, що бродять по дорогах планетного круга. Вони виконують волю руїнницьких сил, які відривають людей од землі, кличуть у сфери порожнечі, де нема основи буття, де нема радощів володіння й насолоди...

Вайвасваті зненацька згадалася легенда про Пір'ястого Змія. Виплив образ Білого Лебедя, який ширяє в неосяжному просторі. Ніби перехопивши думки воєводи, Ранатака сказав:

— Великий і мудрий Пір'ястий Змій — незримий творець планетного круга і всього видимого — єдиний Володар сущого. І я — його вияв на землі. Ти збагнув?

— Так,— тихо відповів Вайвасвата, опустивши погляд униз, ніби роздумуючи.— В чому ж мета творення Пір'ястого Змія? В чому твоя мета, Володарю?

Ранатака нахмурився. Грізні вогні спалахнули в його очах.

— Воля й думка Володаря — таємниця для всіх. Хто дерзає знати вищу мету? Та тобі скажу, бо покладаюсь на твою вірність. Єдина суть і мета існування — сила! Все буття стверджує це. Силою Пір'ястий Змій

вирвав із безодні своє володіння, утвердив божественну волю на планетному крузі. Силою я стримую бушування стихії юрби, щоб зберегти спокій на Атлантісі і в заморських володіннях. Безумні пророки проповідують самозречення в ім'я спільноти, в ім'я того, що зветься народом! Безумство й мара! Лише наша особа — основа всього. Зречення її — знищення смислу буття! Радість — в особі, пізнання — в особі, щастя влади й насолоди — в особі! Що поза особою? Несвідомий океан стихій. Ніщо! Самоконцентрація, само-возвеличення — шлях справжнього життя. Боротьба кожного з кожним! Сили з силою! В цьому радість змагання, насолода перемоги! Сила — благо! І коли хочеш, Вайвасвато, знати істину, то лише одне можна назвати істиною — силу! Безмежна сила — мета! Коли сила моя буде найбільшою — хто повстане супроти мене? Ніхто! Такий заповіт Пір'ястого Змія!..

Ранатака замовк, спостерігаючи за Вайвасватою. Воєвода не виказував ніяких почуттів, хоч в грудях у нього бушувала буря. Треба змовчати. Треба почути, до чого він веде...

— Ти теж сильний,— промовив Володар.— Тому ти до вподоби мені, Вайвасвато. Хочу піднести тебе, доручити велику справу. Виконаєш — будеш головним воєводою Атлантіса!

— Що маю виконати, Володарю?

— Полетиш далеко на схід. На планетному крузі є люди, що прагнуть спростувати мої зусилля. Вони бажають захопити владу в Атлантісі, зруйнувати храми, кинути земний круг у хаос безликості. Це вони пускають серед племен і народів химерні казки, сміховинні мрії. Це вони одривають людей від справжнього життя, закликаючи їх до пошуків мари, яку назвали істиною. Це — ненависна Швета-Двипа, притулок безумних руйнівників...

Вайвасвата завмер, як тятива лука, натягнута до краю. Що діяти? Що відповісти? Як вирішити?

В тиші серця прозвучала струна. Ніжне незриме крило майнуло над свідомістю. В душу вкарбувалися нечутні слова:

— Всякий птах повертається до свого гнізда. Та мужність і знання путі необхідні для перельоту.

Тиша в просторі. Але дотик радості залишився в душі. Хто це знову? Звідки? Чому не відкривається таємниця?

Значення дивних слів незбагненне. Та смисл їх вгадується. Сплітаються в подіях життя Вайвасвати якісь необхідні поєднання. Треба йти назустріч поклику. Там, куди з ненавистю прагне Ранатака, може розкритися таємниця...

І Вайвасвата твердо сказав:

— Я полечу, Володарю...

ЗРАДА

Горосата, задихавшись, бігла переходами. Лють клекотіла в грудях. Нарешті прийшов її час! О, вона помститься! Навіть смерть не зупинить її! О, радісне почуття розплати! За приниження, за її втоптане в грязь бажання!

Вона мчала прямо до високих стрілчастих дверей. Іншим разом навіть думка про це не виникла б у її голові. За такий вчинок рабів оддавали на страту. Але нині Горосата не боялася. Її не вб'ють! Її нагородять! Вірність її буде доведена і, може, навіть воля всміхнеться їй!

Шлях перегородив вартовий. Грізно пролунав голос:

— Назад!

— Пусти мене до Володаря,— крикнула Горосата.— Йому загрожує лихо! Чуєш? Пусти!

— Назад,— байдуже повторив штучний вартовий.— Готуйся до смерті, нещасна!

— Дурню безмозкий! — вилаялась Горосата.— Я маю щось сказати Володарю! Він похвалить і мене й тебе!

Вона кинулася до дверей, намагалася відчинити їх. Вартовий згріб її в тяжкі обійми, стиснув. Вона відчайдушно закричала, забилася в ного руках.

Гримнули двері. Пролунав страшний голос:

— Що тут діється?

Горосата побачила Ранатаку, верескливо крикнула:

— Ласкавий Володарю! Я бігла до тебе. Страшне лихо... Я хотіла попередити! А він... а оцей дурень... стиснув мене!

— Відпусти! — наказав Володар.

Горосата вислизнула з металевих рук, стогнучи, поправила накидку. Ранатака гримнув на неї:

— Говори!

— Ви довіряєте Вайвасваті, а він...

— Що?

— Він пішов до Маруіри…

— Що ти базікаєш, негідна? — прошипів Володар.

— Вже давно ходить. Я підстерегла. І ось нині. Тільки що зайшов. З саду. У нього свій ключ. Я не могла витримати такого… Я вірно служу Володарю…

Обличчя Ранатаки потемніло. Так ось якого воєводу він пригрів у себе під боком. А Маруіра! Невже посміла? Чорний Володар і колишній раб! О демони!

Він метнувся до переходу. Потім зупинився. Грізно сказав вартовому:

— Візьми її.

Металеві руки схопили дівчину за пояс. Вона жалісно закричала:

— За що? Я правду сказала! Перевірте! А-а-а! Пусти!

Ранатака махнув рукою. Вартовий коротким рухом загнав блискуче лезо меча в груди Горосати. Пронизливий крик луною розкотився в переходах. Володар огидливо глянув на вартового, кинув байдуже:

— Винеси.

Повернувшись, він рішуче попрямував до виходу…

Вайвасвата зійшов східцями в сад. Повільно пішов стежкою до стіни огорожі. Ще відчував на вустах поцілунки коханої, ніс на грудях тепло її щоки. Тривожно думав над останніми словами Маруіри:

— Він сам ступив крок назустріч. Тепер можна сказати. Я завтра піду. Я зумію переконати...

Думи воєводи порушив шум. Чорні тіні виступили з-за дерев. Вайвасвата схопився за меч. Холодні руки металевою хваткою стиснули його, перейняли меч.

Серце юнака впало. Вистежили! Хтось зрадив!

Він рвонувся. Затріщали суглоби в напасників. Але їм на поміч підскочили ще дві темні постаті. Вайвасвату повалили, зв'язали. Підняли в повітря і понесли. Він стогнав од люті й безсилля.

Колихалися зірки в небі, пливли мимо темні стовбури дерев, стіна, ворота. Ось висока двоколісна повозка. Його мовчки поклали на дно, прикрили смердючим шматтям. Ні слова. Ні звуку. Хто? За що?

Повозка рушила. Заскрипіли колеса, захрустіло каміння. О боги! Невже так нікчемно все скінчилося? Невже кінець? А що буде з Маруірою? Що буде з дитям, яке має народитися?

Хвиля туги й відчаю залила груди юнака. Він один винен! Забув обережність, знехтував порадою серця.

О ганьба!

Повозка в'їжджає в розчинені ворота. Наближається висока кам'яна вежа. Буйволи зупиняються. Хтось підходить до повозки, відкидає запону. Вайвасвату знову беруть, мовчки несуть у похмуре, затхле підземелля. І, розгойдавши, кидають в яму...

В'ЯЗНИЦЯ

Згори падало тьмяне світло. Вайвасвата заворушився, поглянув туди. В запиленому отворі горів грозовий ліхтар. Він освітлював велике приміщення в'язниці, що мало форму півкола. В стіні чорними плямами вирізнялися ніші. Звідти чулося хропіння сонних людей.

Вайвасвата у відчаї застогнав. Люди настільки звикли до рабства, що навіть не прокидаються, коли до них вкидають нового в'язня. Хоч би хто підійшов, розв'язав.

В одній з ніш заворушилася тінь. Виглянуло обличчя чоловіка. Він підвівся, тихо наблизився до Вайвасвати. Схилився, розглядаючи. Похитав головою, поцмокав занепокоєно. Потім уміло розв'язав ремені на його руках.

Вайвасвата зітхнув з полегшенням. Розправив руки, розганяючи кров. Приглядався в примарному освітленні до в'язня. То був похилого віку чоловік з довгою сивою бородою. Голе тіло покрите шматком сірого полотна.

І більш нічого. Впалі щоки, блискучі усміхнені очі, сухоребрий стан.

— Вітаю тебе, брате,— ласкаво сказав він.

— І я тебе,— стримано відповів Вайвасвата.— Де я?

— Вдома,— спокійно мовив в'язень.

— Ти насміхаєшся? — спалахнув юнак.— Невже тут можна так жартувати?

— Брате,— пошепки вмовляв його старий в'язень.— Не кричи. Хто б став з тобою жартувати? Я гадав, що ти мудріший, Бачу — вбрання воєводи. Мабуть, багато знаєш...

— До чого ж твої дивні слова? — понуро запитав Вайвасвата, розтираючи побиті місця.— Я бажаю знати, де ця в'язниця. Мене везли в пітьмі...

— Що нам до того? — усміхнувся в'язень.— Всюди наш дім. Ми вічно міняємо місце. І навіть тіло наше плинне. Воно не має незмінної форми. Ось ти дитина. Ось ти раб. Ось ти володар. Ось ти вигнанець. Ось ти жебрак. Ось ти в'язень. Ось ти мертвий. Хто ж ти, мій брате? Де твій дім? Там, де ти. А де ти? Скрізь. І ніде...

— Дивні слова,—пробурмотів Вайвасвата.—Цікаві й мудрі... Але ж є потреба свободи. Хто хоче бути в'язнем? Кожен прагне вирватися з неволі...

— О нерозумність! — склав сухі руки перед собою в'язень.— Хто може втримати нас у неволі? Ми самі собі наглядачі й власна в'язниця. Не стіни тримають нас у полоні, а несвідомий дух і незнання...

Кого нагадує йому старий в'язень? Хто ще так спокійно сприймав фатальну долю? Соат... Далекий ніжний друг. Знову ти подаєш свій голос з небуття через іншу подобу.

Задзвеніли вгорі ключі. Заскреготіли двері. В жовтому прямокутнику з'явилися наглядачі. Вони вштовхнули до в'язниці тонку жіночу постать. Вона стогнала, чіплялась за ноги своїх катів, плакала:

— Змилуйтесь!.. Не треба... Я ні в чому не винна... Змилуйтесь!..

— Одчепись! Геть! — кричав наглядач, штовхаючи її ногами.

Старий в'язень кинувся до дверей, впав на коліна, схопив наглядача за руку, скрикнув:

— О, не треба бити нещасну жінку, брате! Вона — то ж ти, любий мій брате! А ти — це ж я! Невже не відчуваєш, як болить її тіло, її серце? О ніжний мій, нещасний брате, хто так огрубив тебе?

— Геть, безумний! — з острахом вигукнув наглядач, вириваючись. Він вискочив з в'язниці. Гримнули двері. Забрязкотів замок. Все стихло. Лише чути було схлипування жінки. Старий в'язень підвів її, допоміг зійти вниз, поклав у ніші. Вайвасвата чув, як він шепотів:

— Терпи, сестро. Все мине, моя бідна, моя хороша... Засни... Вспокійся. Не треба плакати...

Вайвасвата дивувався. Що за незбагненна свідомість? Ката свого називає братом. Може, божевільний? Може, в нього справді вселився злий дух? Та ні ж. Він ласкавий і тихий. Розважливий. І відчувається, що то для нього не гра, не хвороба свідомості...

Старий в'язень, тим часом, заспокоївши дівчину, повернувся до Вайвасвати, сказав:

— Страждає, нерозумна... Бо не відчуває нічого поза собою. Лише біль тіла, страх смерті. О незнання! О сліпота!..

Він згори вниз жалісливо дивився на Вайвасвату, потім сплеснув руками.

— Коли ж, коли збагнуть люди, що нема ні ката, ні жертви. Є одне, нероздільне! А ми, мов тіні, мов листя осіннє за вітром, метаємось у житті, шукаючи смислу, рвучи єдину нить, що зв'язує все...

— Не можу збагнути,— вперто мовив Вайвасвата.— Я сам багато думав над смислом життя, шукав істину. Люблю слухати мудрих... Та твої слова не вкладаються в серце моє. Поясни, прошу тебе...

— Ходи сюди, брате. В моїй ніші помістимось удвох... Вайвасвата підвівся з холодного каменя, пробрався за

старим в'язнем до ніші. Приліг на солом'яній підстилці. В'язень сів навпроти, підібгавши під себе ноги. Натхненно сказав:

— У тебе ясні очі. Ти несеш в собі божественний вогонь шукання. Тобі я й розповім про своє знання. Як воно зародилося, як опанувало мене. Мій брате, ти не пожалкуєш за тим, що зустрів мене...

ГІРЛЯНДА СЕРЦЯ

— Мій любий брате... Ти згадуєш свої дитячі дні? Коли ще люди не передали тобі своїх звичаїв і думок, коли ти ще не сформував себе, як воїна чи рибалку, жерця чи моряка... Коли ти не дивився на себе, як на Щось окреме від світу... Ти пригадуєш?

— Пам'ятаю,— сумно озвався Вайвасвата.— Я бігав До моря... Ми жили тоді над морем... І я дивився на хвилі, слухав пісню прибою. Заплющував очі... І мені здавалося, що я в тій пісні... Дивився вечорами на зірки... І здавалося мені, що зірки в мені, що я обнімаю їх своїм серцем, пливу в небі... і забуваю про тіло, про час...

— Так, так, брате,— радо підхопив старий в'язень.— Ти добре сказав. Тоді збагнеш, про що я буду мовити. В дитинстві ми ще не створили в'язниці для духа. Вона лиш будується, мурується кожним словом, кожною звичкою. Ми ставимо перші стовпи для стін. І розум наш крізь діри в стіні, крізь відкриту стелю споглядає проблиски світу. А потім — день за днем, рік за роком закриваються всі отвори, глухі стіни одділяють нас від єдиного моря життя... Залишаються лише вікна, двері... Очі, вуха, ніс... Добре ще, коли ті вікна прозорі, коли господар хатини виглядає через них. А в багатьох людей ті вікна запилені й запльовані, а то й зовсім затулені... Еге, я не вигадую... І ти, мій брате, не заперечиш мені!..

Я теж виростав, як всі. Щоденна праця на нужденному полі, турбота про їжу, про вбрання й житло відбирала все, все. Не було коли думати, мріяти, шукати чогось іншого. Пішли діти, їх було багато. Я приходив з поля знесилений, розбитий. Падав на постіль і засинав... Навіть снів не бачив. Інколи марилося мені дитинство, мерехтіли зірки на ясно-блакитному небі, дивні люди з веселими лицями, з крилами полум'яними... А потім усе забувалося...

Та життя послало мені лихо. Нечуване лихо. Одного разу навесні я сіяв пшеницю. Сходило сонце, парувала тепла земля. Було ясно, сонячно, радісно. Раптом сколихнулося все навколо. Я впав. Заревли злякано буйволи, побігли... На обрії піднялися клуби диму. В тій стороні було моє поселення. Я побіг додому, серце передчувало нещастя. На шляху трапилося кілька широких тріщин. Вони сягали в глиб землі, з них валував дим. В селі стояв лемент, чулося голосіння. Половина людей і хат зникла. Ти розумієш, брате? Просто ніби й не було. Тисячі людей разом з притулками поглинула прірва. Моя жінка, мої восьмеро дітей провалилися в димуючу яму...

Я покинув село, пішов у світ. Що мені ще залишилось? Все життя трудився, мріяв, щоб виростити діток, навчити їх добру, побачити онуків, утішитись, може, щастям їх... Еге! Мов роса ранкова, випарувалося моє щастя.

Я бродив шляхами Атлантіса без дум, без потреби, мов сновида... Їв, що давали добрі люди, спав разом з бродячими псами в канавах над шляхом і йшов, ішов, щоб заглушити біль серця, щоб забутися...

А потім, згодом, вспокоївшись трохи, задумався... Так, так! Те, що сталося зі мною,— страшно! Таке й пережити важко! І навіть не ясно, навіщо переживати таке? Чи не краще просто кинутися вслід за дітками й жінкою в прірву? Та я залишився жити... залишився і, кажу, навіть вспокоївся...

Одного разу я сидів, спочиваючи, під старою сосною, край дороги. Навколо не було нікого. Тиша, степ, квітучі трави. Ліси на обрії. І впав мій погляд на мертвого хом'яка, що лежав у траві. Він уже засмердівся. На ньому сиділа велика зелена муха, пожираючи падло. Потім вона знялася і закружляла над травою, над квітами. І не бачила, що на листочках заснована павутина. Раз! І заплуталася муха в міцні тенета. Забилася, залементувала, закрутилася! Та куди там! Мисливець надійно готував свою пастку. Він вискочив з засідки, кинувся до мухи, жваво обплутав її і почав їсти. Павук був спочатку невеликий. Потім нассався, роздувся, заблищав. Скінчивши сніданок, заспокоївся і став спочивати. Аж ось мимо пройшов якийсь чоловік. Він не звертав уваги ні на мене, ні на павука. Він просто наступив на нього й роздушив.

І тут зненацька щось ніби осяялося в мені. Я збагнув, наскільки все химерне в цьому світі й непостійне. Мені здалося, що я володів землею, мав сім'ю. Саме здалося. То був сой. То був обман. Хом'якові здавалося, що він господар своєї нори, муха вважала, що вона володіє хом'яком, павук радів, що здобув поживу, хоч і сам одразу ж сконав під ногою перехожого. Хто скаже, чи скоро, чи не скоро те саме станеться й з перехожим? Хто скаже? І я почав думати. Ось я живу серед різних речей і тварин, серед дерев і людей. Я стрижу вівцю, щоб зробити собі вбрання, я беру молоко від корови, я здираю шкіру з неї, щоб пошити взуття, я рубаю дерево, щоб побудувати притулок. Ой леле! Безконечне пожирання, обкрадання! Хто скаже, яка міра муки вівці, коли я її вбиваю? Хто скаже, що відчуває дерево, коли його ріжуть? Хто скаже про відчуття корови, коли її на старості ріжуть для м'яса, для шкіри? Мій брате! Де міра моєї муки й муки квітки, тварини і навіть речей? Ти гадаєш, Що речі мертві? Еге! То наша нерозумність каже так.

Вони живі, вони відчувають і страждають, радіють і сумують...

І я подивився на себе в минулому, я подивився на людей. Вони бажають підкорити собі все, що поза ними. Ти збагни — підкорити! Поза ними так багато! Тварини, люди, речі, земля, зірки, небо, духи, поза ними все, все, все!

І я подумав: усе минає. Все вмирає. Народжується. Гине. І навіть найвищі володарі зникають. І пил затрушує їхні могили. І навіть найбільші царства, про які розповідають легенди, не лишили знаку. Як же можна оволодіти тим, що поза нами, коли воно зникає, як зникаємо й ми?

Я став шукати мудрих людей. Ходив по селищах, по великих містах. Заглядав до гірських притулків, де ховалися від людського ока самітники. Питав, вишукував. Наді мною сміялися, мене проганяли. Мене звали божевільним. Мене били камінням. Дехто розраював. Деякі самітники запевняли, що нема смислу в цьому світі, що треба не шукати зв'язку речей і явищ, а кинути все й рятувати безсмертний дух свій. Що цей світ треба прокляти й вирватися з нього.

— Не можу прокляти цього світу,— сказав я самітникові.— Бо краса живе в ньому. Краса в квітах, сонці, в дітях, у жертві заради ближніх, в тиші світанковій, в довірливості тварин, у кожному подиху нового дня, нової весни. Ні, не можу прокляти цього світу! Та й що означає рятувати свій дух? Як рятувати? Від кого? Моя любов жила в цьому світі, тут я трудився, страждав. Тут я мушу знайти й смисл мого духа, і його рятунок...

Я пішов далі. Розпитував, шукав, сумував, що ніхто не збагне моїх дум. Та одного разу на дорозі мені стрівся старезний дід. Я розповів йому про свої пошуки. Він не сперечався зі мною. А одразу сказав:

— Те, що ти хочеш, можливе. Але то страшне знання.

І прекрасне.

— Дай мені його,— попрохав я.

— Воно в тобі,— сказав старий мудрець.— Все залежить від тебе. Ти, як і всі, метаєшся серед речей і істот світу, штовхаєшся між ними,

породжуючи ілюзію окремості. Відмежуйся од всього, вспокійся. Хай ніщо минуле не тривожить тебе. Хай зникне сучасне, майбутнє. Стань, як чистий гірський кристал, здатний пропустити ясний промінь сонця. Відкрий себе хвилі Єдиного Життя, краплями якого ми є. І тоді збагнеш те, що шукаєш. Більше нічого не скажу. Іди й шукай...

Я послухав його, хоч ще не все розумів. Я вибрав собі криївку серед лісу, став там жити. Я забув про свої нещастя. Забув про людей. Намагався заглибитися в себе, здобути відчуття спокою, повного відокремлення від особистого...

Довго я знемагав від даремних зусиль, навіть почав думати, що старий мудрець сказав мені неможливе. І хотів уже покинути свої старання та йти далі, шукати інших мудреців. А потім переміг себе, знову днями сидів у своєму тихому притулку, розмірковуючи над прихованою суттю життя. Одного разу зненацька ніби блискавиця осліпила мене. Мені здалося, що я втрачаю свідомість, що я втрачаю форму й розпливаюся серед безлічі явищ. Еге! Це неможливо, мій брате, розповісти! Мої слова будуть лише слабою подобою, нікчемною тінню того, що я відчув.

То було дивовижно — радісно й страшно, боляче й тривожно! То була мука, біль, надія й розпука!.. Моя свідомість жила в тілі оленяти, яке втікало від лева. Тремтіли від страшенної напруги тонкі ноженята, серце розривало груди, неймовірний страх сповнював все моє єство. Я кричав у розпуці, я передчував, що скоро загину... І не хотів гинути!

Я відчував себе левом, біг за своєю невинною жертвою, сповнений сили, впевненості, люті й бажання. Я риком потрясав околиці, легко перескакував через повалені дерева, через ями. Я вже бачив тонку плямисту спинку оленяти і тремтів від передчуття насолоди! Останній стрибок!..

Мій брате! Горе мені! Я знемагав від роздвоєності, розтроєності, від незліченної своєї множинності! Зі страшним болем прощався я з своєю тремтливою оболонкою в оленяті, з жадобою я пив власну кров у подобі лева, терзав власне тіло, хрумав свої ж кості! І мукам моїм не було міри!

Я плавав рибою в океані, в холодних глибинах. Я жахався кожної тіні, відчував свою самотність і беззахисність. І я був океаном, тримав у собі міріади тварин і риб, драконів і слимаків, крабів і змиїв. Я відчував кожну рибину окремо і разом з собою, кожну хвилю в її народженні й зникненні, бажання всього океану висловити, виявити свою життєву силу в незліченних формах і неможливість цього...

Я був деревом. Старим мовчазним дубом. До мене підходив лісоруб і вганяв гостру сокиру в моє тіло. І тим лісорубом був я. Я стогнав під ударами бронзи, скрипів, жалівся на жорстокість людини. І я був нужденним чоловіком, що мучився тяжко, здобуваючи дерево для притулку, де мали жити його діти. І тими дітьми був я. Я тремтів від холоду разом з ними, я мучився їх голодом, їх нужденністю, я плакав від ударів, від жалю, від образ дитячих...

Я був квітами на луках. Мене безжалісно топтали людські й звірячі ноги. Мене рвали, косили, мене їли корови й вівці, коні й носороги. Мене сплітали у вінки дівчата й надівали на голови. І тоді я радів і умирав з почуттям щастя. О незрівнянне почуття радощів — бути вінком на чолі прекрасної дівчини! О блаженство віддати свій аромат квітів хорошій людині, яка відчуває твою красу, яка береже й жаліє тебе!

Я був хмариною. Я плавав у неосяжному небі, як птах. Я падав на землю дощем, зрошував трави, ліси й сади. Я біг підземними струмками, виривався на поверхню землі, стрибав по камінню срібними водоспадами. Мене пили люди й звірі, мною втишували спрагу.

Я був землею, всім планетним кругом. Я мучився муками всіх дітей своїх, я корчився від їхнього болю, від їхнього зла! Я радів їхніми простими радощами, печалився їхньою печаллю.

Мій брате! Ти не знаєш, як мучиться земля, як мучиться небо, як страждає все суще, відчуваючи безупинні терзання дітей своїх!

І я збагнув те, що шукав! Треба прозріти! Нема нас. Є життя, потік єдиного. І краплі того потоку чомусь стали пожирати одне одного. О горе! Треба збагнути єдність, дружно плисти в єдиному потоці. І то буде радість, і смисл, і щастя, і здійснення!

Збагнувши істину, я покинув свій притулок і пішов по дорогах Атлантіса. І став говорити людям, що всі вони брати. Хай вони забувають ворожнечу, хай обіймуться з ворогами. І все повернеться в предковічне лоно Матері. І зникне роздертий, закривавлений, нещасний світ!..

Я говорив, брате... А наді мною сміялися... Мене закидали камінням. Мене кусали собаки. Мене переслідували жерці й чаклуни. І реготалися, коли діти били мене палицями й плювали на мене. І кричали:

— То ж ти сам на себе плюєш! Радій! То не камінь вдаряє тебе, то ти сам себе б'єш! Будь щасливий!

І справді так! Я сам себе бив, я сміявся сам над собою, і плакав, і терзався, і проклинав, і прощав. А потім мене кинули сюди... Сиджу, радію, що, може, незабаром звільнять мене від в'язниці тіла... і попливу я хмариною в небі, зіркою в просторі, ляжу вінком на чоло дівчини або спочину в лоні небуття...

Ти задумався, брате мій ясноокий! Ти засмучений? Чи не згоден зі мною? Чи не збагнув моєї розповіді?

СТРАТА

Вайвасвата поворушився, зітхнув. Потім сумно сказав:

— Збагнув. Сам інколи думав про це. Та одного не збагну: чого ти досягнеш тим, що будеш називати ката братом, змішаєш воєдино брата й недруга, лева й зайця, щуку й лина, носорога й траву? Чи від твого слова кат перестане рубати голови, а жрець виривати серце в раба? Чи від твого повчання Володарі відмовляться від багатства, а розбійник перестане грабувати? Чи щезне голод і смерть?

— Щезне, зникне! — радісно сказав в'язень.— Коли люди збагнуть те, що я відчув, вони не будуть вбивати, вони будуть жаліти одне одного. І не лише себе, а й тварин, рослин... І від осяяння людини осяється й весь світ, весь планетний круг. І зникне роз'єднання! Зникнуть хижаки, й вороги, й володарі та раби!..

Вайвасвата згадав пустелю, глибокий колодязь, одноманітний скрип журавля, крики змучених рабів. Він згадав нужденну Ануру, жорстокого Гана, невмолимого Ранатаку. З жалем поглянув на старого в'язня, покивав головою:

— Мій мудрий брате. Ти глибоко сягнув. Ти старший за мене. Та слова, навіть найкращі, наймудріші, не змінять світу. Ой, як глибоко в ньому лежать зло й мерзота, сваволя й хижацтво. В самому серці його... Я збагнув твою мудрість. Все породжено в єдиному потоці життя. Мабуть, що так. Це бачить кожен, хто вміє бачити... Та що з того, що мати наша єдина? Адже з дерева можна витесати і мотику для праці, й шибеницю для страти...

А з каменя мурують в'язницю і будівлю для житла, для радощів. В одному колоску виростає і чиста зернина, і чорна сажка, яку одмітають з половою. Мій мудрий брате! Все то з одного соку землі, та господар бере собі добре зерно, а сажку й полову спалює, нищить...

— Ти глибоко мислиш,— схвально сказав в'язень.— Та до чого ведеш?

— А до того, що треба змагатися з ворожою силою, зі злом, мій брате! Бо коли опустиш руки, зла воля опанує тебе, знищить, і не лишиться навіть твого доброго слова...

— Не знищить,— усміхнувся старий.— Все єдино. Я щезну тут, виникну в іншому місці. Все єдино...

— Все єдино,— спалахнув Вайвасвата,— і все буде без кінця повторюватись! Не можу, не можу я терпіти! Сила вимагає дії. Я відчуваю силу в собі, її треба прикласти для захисту добра.

— Де зло? Де добро? Химера, тінь! Оленяті — зло, левові — добро! Дубові — зло, лісорубові — добро! І так все, все! Я відчув єдність всього сущого. Я кричу, благаю: схаменіться, обніміться, володарі й раби, нещасні й щасливі! Всі ви єдині, всі ви — одно! Ваше роз'єднання — мара! Ваші прагнення до володіння — химера!

— А вони не слухають! — насмішкувато промовив Вайвасвата.

— Не слухають,— похилив голову в'язень. Та все ж треба говорити, треба нести їм слово істини. Знову й знову приходити на землю, говорити, говорити, аж доки не впаде стіна роз'єднання...

Двері загриміли. В отвір проникло сіре світло дня, дихнуло свіжістю. Брязкаючи зброєю, до в'язниці ввійшли кілька вояків у темних плащах. В нішах заворушилися в'язні. Вояки пройшли по приміщенню мовчки, вказали на старого в'язня, Вайвасвату й молоду дівчину, вкинуту вночі.

— Ти! Ти! Ти! Збирайтеся. Хутко!

Дівчина жалісно заголосила. Вайвасвата понуро зиркнув на старого в'язня.

— Ось, мій брате, прийшли наші родичі, наші власні подоби. Вони покажуть нам єдність...

— Терпи, мій друже, і радій,— усміхнувся в'язень.— Скоро впаде стіна ілюзії...

Вони піднялися по крутих сходах із в'язниці. Вайвасвата підтримував дівчину. Вона задихалася, безсило спиралася на його міцну руку. Вийшли за ворота. На вулиці їх оточило десятків два охоронців.

Над містом вставав ясний ранок. Море дихало прохолодою. Воно було зовсім недалеко, за стіною темних кедрів і ялин.

— Брате,— ласкаво звернувся старий в'язень до найближчого вартового,— куди нас ведуть?

— Побачиш! — злобно крикнув вартовий.— Замовкни! В'язень жалісно поглянув на Вайвасвату, всміхнувся.

Той мовчав, понуро дивлячись у спину охоронцям. У душу вповзав холод, серце стислося, завмерло. Розум шаленів у знемозі, вишукуючи стежку для рятунку. Що діяти? Так швидко все сталося. Чорний Володар навіть не захотів поговорити з ним. Обурена пиха, вражена гординя деспота! Він навіть забув про те, що хотів послати Вайвасвату в похід! О земні володарі! Як далеко ви од тої єдності, про яку мріє старий дивак! А Маруіра! Бідна моя, зоре моя! Самітна й знедолена залишаєшся ти в світі! Так багато омріяно, так багато задумано... Нічого не здійснилося, нічого не пізнано...

В'язнів привели до храму. Сонце сходило, сріблило гостре верхів'я споруди. На широкому майдані шуміла юрба, щільним кільцем оточивши кам'яний поміст. Біля помосту височіла кам'яна фігура Пір'ястого Змія.

Юрба розступилася. Приречених провели до помосту. Дівчина зацьковано дивилася на двох катів у багрових плащах, з машкарою на обличчях, і похмурого високого жерця.

— За що? За що? — розпачливо шепотіла вона. Охорона оточила поміст, відтіснила цікавих. Жрець

підняв руки вгору, гугнявим голосом став викрикувати закляття. Біля погруддя Пір'ястого Змія, в заглибині, загорілося багаття. Жрець, співаючи гімни, вкинув до нього дві жмені якогось порошку. Важкий дим поплив над натовпом. Пролунали крики:

— Священний Змій дивиться на нас! Він вимагає жертви!

— Бачимо! Бачимо!

— Крові Пір'ястому Змію!

— Жертви! Жертви!

— Крові! Крові!

Старий в'язень журно й лагідно дивився на юрбу, кивав головою:

— О нерозумні брати! Ви бачите примари власної свідомості! Ви спите наяву! Прокиньтеся — і ви побачите, кого хочете кинути в жертву! Самі себе! О нещасні!..

А Вайвасвата, схилившись до дівчини, тривожно запитував її:

— Як ти потрапила до в'язниці? За що?

— Була жрицею при храмі,— тремтячи, шепотіла дівчина.— Мала принести в жертву козеня. Воно було таке біленьке, грайливе. Я пожаліла. І випустила його. Віддала одній сім'ї. А в жертву на вогонь поклала дохлого пса. Я гадала, що богам однаково, який прах нюхати. І те й те смердить, чадить. Я не знала, що старший жрець дізнається про це... Мене схопили й кинули у в'язницю. А тепер... О горе мені! Я сама буду жертвою...

— Радій, дитя моє,— весело сказав старий в'язень, прослухавши розповідь.— Ти пожаліла невинне створіння. Ти відчула закон єдності. За те скоротиться стежка твого страждання в майбутніх життях... Мужньою будь, дитя моє!..

Жрець скінчив співати гімни, щось гукнув. До приречених підступив один з катів, смикнув старого за руку, повів на поміст. Той покірно йшов за катом. Жрець зірвав з приреченого шмат полотна, яким той обгортав своє нужденне тіло. Другий кат приступив до краю помосту, закричав:

— За кощунство над богами, за відмову назвати ім'я своє, за те, що ставив себе вище Пір'ястого Змія, єдиного володаря землі й неба,— призначено цього відступника в жертву. Хай твориться воля Пір'ястого Змія!

Натовп захоплено заревів. Дівчина притулилася до Вайвасвати, заплющила очі. Жрець, тримаючи ніж і чашу, ступив до приреченого. Той поглянув на сонце, на людей, закричав:

— Егей, брати мої! Я люблю вас, бідні брати мої! Ви — це я! Це ж себе ви приносите в жертву!

— Крові! Крові! — завила юрба, скаженіючи.

Кати схопили в'язня за руки. Жрець замахнувся ножем. Приречений спокійно дивився на вбивцю. Він встиг ще сказати:

— І ти, мій брате,— це я!

Тихо, як підтята билина, впав старий раб від удару. Приголомшений Вайвасвата, мов крізь туман, бачив, як жрець розтинав йому груди, як вийняв тріпотливе серце, показав людям, як кинув його в огонь.

Чаділо жертвенне багаття, сморід паленого м'яса плив над майданом, над храмом, над натовпом, дим закривав сонце.

— Ех, нема меча,— в безсилій люті шепотів Вайвасвата.— Дорого б віддав я вам своє серце, підлі вбивці! О мій мертвий, мій ніжний брате! Вогнем треба палити страшне злочинство! Беззбройне добро вміє лише вмирати...

Знову з помосту зійшли кати, схопили дівчину. Вона вже заклякла від жаху й навіть не пручалася. Лише шепотіла поблідлими губами якісь молитви. Вайвасвата опустив голову, заплющив очі. Перед його внутрішнім зором виникла Маруіра. Він благословив її в думці, посилаючи свою любов, своє останнє вітання...

НА СМЕРТНІЙ ГРАНІ

Маруіра зупинилася перед батьком — на ній був чорний саван, обличчя покрите червоною запоною. Ранатака стояв спиною до неї, дивився на жовтогарячий вогник у посудині з білої глини, де курилися якісь пахучі трави. Поворушився, зітхнув тяжко і, не обертаючись, понуро запитав:

— Чого тобі? Маруіра мовчала.

Тоді Володар обернувся до неї. Оглянув з голови до ніг. Вражено скрикнув:

— Що ти дієш? Для чого одягла покров мертвого?

— Бо я йду вмирати,— згаслим голосом мовила донька.

— Безумна,— сказав Ранатака.— Що ти вигадала? Я не допущу цього. Я кину тебе у в'язницю!

— Не зможеш перешкодити,— пролунала спокійна відповідь.— Я знаю древнє закляття. Мене навчила мати. Я вмію покинути тіло. Твоя погроза не страшна...

Обличчя Володаря посіріло. Він збагнув, що донька не жартує. Ступивши до неї, схопив її за руку, намагався заглянути в закриті запоною очі.

— Тоді кажи, кажи! Що хочеш? Для чого прийшла терзати мене?

— Звільни Вайвасвату...

— Ні! — крикнув Володар. Його очі загорілися мстивим вогнем.— Він зганьбив мою честь. Він хотів зганьбити тебе!..

— Що ти говориш, батьку й Володарю? — з гіркотою промовила Маруіра.— Про яку ганьбу мовиш? Ти хотів віддати мене Гану — нікчемному, бридкому чаклунові! То була ганьба! Ти хотів, щоб сім'я хтивого й мерзенного діда влилося до лона доньки Володаря Атлантіса! Яких дітей, а тобі онуків я народила б від такої гидотної спілки? Скажи — яких? Невже можна порівняти його з Вайвасватою? Вайвасвата — герой і вояк! Вій мужній і безстрашний! Він — прекрасний і добрий! Де твої очі?

— Він — раб! — нахмурився Ранатака.— Я підняв його з рабства і поставив воєводою. І ось вдячність!

— Рабство в душі людини, а не в становищі, батьку! Він був вільний! Твої, вояки захопили його. Але він не зігнувся в неволі, а зберіг мужність і честь! Хіба не він врятував мене в бурю? Згадай!

— До чого ведені, Маруіро? — грізно запитав Володар.— Невже б ти хотіла, щоб Вайвасвата став батьком твоїх дітей?

— Він став ним.

— Що?!

— Я сказала. Я несу в лоні дитя від нього. Батьку, я люблю його. Він — радість мого серця. Його повели на страту. Я бачила у Всевидючому Оці. Батьку, як тільки впаде його голова, я теж умру. Ти хочеш лишитись сам? У тебе кам'яне серце! Ім'ям матері я заклинаю тебе!

Як скеля, стояв Ранатака. Не поворухнеться. Хмара нависла над чолом, очі сховались під бровами. Важка думка гризе серце. Справді, поспішив він. Ще тоді, коли домовився з молодим воєводою про похід. Кого тепер послати? Кому довірити?

Він рішуче знімає з голови вінець з блискучими крильми Пір'ястого Змія. Дає в руки доньці.

— Поспішай. Лети на вімана. Цей знак зупинить страту. Тільки пам'ятай — Вайвасвата мусить довести свою відданість. Лише похід дасть йому право ввійти в мій палац молодшим володарем! Ти чуєш?

Та Маруіра вже не чула нічого. Вона схопила вінець, прудко, як антилопа, метнулася до виходу. Скоріше, скоріше, скоріше! Спіральними сходами вгору, до ніші, де заховані вімана. Хутчіше, хутчіш! О як важко

відчиняються двері! Маруіра сідає в сріблястий вімана, натискує важіль пуску...

Дрижить легкий пристрій, здіймається в повітря. Мчить над палацом. Маруіра соколом поривається в небо, пролітає над містом, над каналами, над вулицями, над юрмищами народу. Вона прямує до храму над берегом моря, де має бути страчений Вайвасвата.

— Мати моя, зупини! Богине долі Калауро, змилуйся! Не допусти страшного злочинства!

У вухах свистить холодний вітер, січе обличчя, вихрить червону запону. Маруіра скидає її, рве з голови, викидає геть. Вона вже бачить широкий майдан, бурхливу юрбу, дим біля помосту. Вімана падає вниз, прямо до жерця, який готується вбити приреченого. Кого? Якусь дівчину. А поряд — Вайвасвата. Живий! О радість! Встигла! Вона падає з вімана на землю, потім зривається на ноги, не відчуваючи болю. Юрба хвилюється, вражено замовкає.

Маруіра кричить:

— Ім'ям Пір'ястого Змія — зупиніть страту! — І піднімає вгору вінець Чорного Володаря. Ніж, занесений над тілом дівчини, тремтить у руці жерця, поблискує на сонці, Очі катів злобно світяться в прорізах машкари.

— Жертви! — вигукує хтось в юрбі.

— Крові! — підхоплює натовп.

— Кого милує Пір'ястий Змій? — вороже запитує жрець, невдоволено дивлячись на блискучий вінець.— Чоловіка чи жінку?

— Її теж,— шепоче Вайвасвата.— Обох...

— Чоловіка й жінку! — владно каже Маруіра.— Одпустіть її, вона піде зі мною.

Дівчина, ридаючи від радості й страху, впала до ніг Маруіри. Вайвасвата мовчазно дивився на худе, змарніле обличчя коханої, і губи його тремтіли від нездоланного хвилювання. А в просторі пролунало чутне лише йому:

— Я жду воїна!

У ПОХІД!

Вайвасвата і Маруіра зупинилися на плоскій покрівлі палацу. Недалеко від них, схилившись над письмовою дошкою, сидів учитель Нгала. Обличчя в нього понуре, тривожне. Він неспокійно гортав листи старовинної книги. Відчувши, що хтось дивиться на нього, Нгала підняв голову. У вузьких очах з'явився вираз радості. І одразу ж погас.

— Вайвасвата прийшов попрощатися,— сказала Маруіра.— Учителю, він летить у похід...

Нгала оглянув високу постать воєводи, його золотистий шолом з чорним пером, розкішний гаптований плащ. Відзначив напружений дивний вираз його очей. Глухо мовив:

— Знаю... Летить... Знаю, Маруіро! А куди летить? Куди?

— Це таємниця,—тихо сказав Вайвасвата, винувато опустивши погляд донизу.— Таємниця Ранатаки. Він не велів розповідати.

Нгала прудко скочив на ноги, підійшов до воєводи, різко й з докором сказав:

— Таємниця, кажеш? А я днями й ночами сидів над планами земного круга, складаючи їх на веління Володаря. І найбільше цікавить його одне місце на сході. На сході! Ти чуєш? Його цікавить Швета-Двипа, священний острів...

Голос Нгала упав до свистячого шепоту, в очах скакали іскри обурення. Вайвасвата вражено перезирнувся з Маруірою.

— Я не чекав цього від тебе, Вайвасвато,— гірко промовив учитель.— Ти ведеш страшну лавину на Швета-Двипа! Адже тобі передано плани земного круга. Ранатака хоче знищити острів. О боги! Яке безумство!

— Учителю,— тихо відповів Вайвасвата, блідий і рішучий,— мій любий учителю! Все сплелося так, що не повернеш назад. Я хочу знати істину! Я мушу знати...

— Істину! — спалахнув Нгала.— Ти летиш нищити її, Вайвасвато...

— Що ти кажеш, Нгало?

— Те, що почув! Я мовчав раніше. Тепер скажу. Швета-Двипа — то надія земного круга. То батьки нашого знання. То — наші друзі з далеких планетних кругів. О доле! Що ти натворила! Лише вони, чуєш, лише вони стримують дику силу земних деспотів! І ще скажу тобі, Вайвасвато,— запам'ятай це добре — сила Швета-Двипа незміряна. Безумство Володаря — я не боюся сказати нині цього! — не хоче збагнути, супроти чого воно повстає! О Вайвасвато, краще тобі загинути, ніж летіти в такий похід...

— Учителю! — скрикнула Маруіра, і сльози заблищали в її очах.— Учителю, що ти кажеш?

— Дівчино моя,— жалісно відповів Нгала.— Що ж робити?

Вайвасвата поклав свою сильну руку на плече Нгали. Дивлячись ясним поглядом в обличчя вчителю, сказав:

— Нгало... Те, що ти мовив, я передчував... в глибині серця... Нгало, даючи згоду летіти, я знав, що того не буде, чого ти боїшся...

— Як не буде? — скрикнув Нгала.— Ранатака сам хвалився. Ти ведеш страшне воїнство штучних людей на схід, а інша когорта нападе на Елладу. Володар мріє одним ударом завоювати планетний круг. Ти хочеш перехитрити Ранатаку? О мале дитя!

— Ні, ні, Нгало,— спокійно заперечив Вайвасвата.— Не слід боятися. Швета-Двипа не беззахисна. Ти сам сказав. І я все зроблю, щоб...

— Тихо, Вайвасвато,— перебила Маруіра.— Тихо, коханий... Замкни думку. Вона звучить у просторі...

Нгала пильно поглянув на Вайвасвату, на Маруіру. Тяжко зітхнув.

— Страшне сплетіння,— прошепотів він.— Та відчуваю — це недарма. Надлюдська сила веде тебе, Вайвасвато! Іди. І бережи себе, хлопчику. Бережи... І коли будеш там... коли очі твої побачать її... поклонись від старого Нгали тій землі...

Вайвасвата розчулено обняв учителя. Полегшено глянув на дружину.

— А тепер — пора. Вже піднімаються вімана. Маруіро, думай про мене. Бережись. Врятовану дівчину візьми собі. Вона допоможе тобі з дитям. Хто пожалів козеня, той пожаліє людську дитину...

— Зроблю,— тихо відповіла Маруіра.— Буду ждати. Буду молитися Кал аурі — богині долі. Дивитимусь на тебе, якщо думка моя дожене тебе у Всевидіочому Оці...

— Я б радив,— оглянувшись, сказав Нгала,— покружляти десь там... і повернути назад... Не знайшов, і все...

— Привести страхітливе військо назад? — суворо запитав Вайвасвата.— Нгало! Хай здійснюється справедливе рішення Калаури! Ти знаєш, яке воно буде!

Широкими кроками Вайвасвата легко вибіг на майданчик обсерваторії. Сів у вімана. Маруіра підійшла до нього, обняла, притулилася гарячою щокою до грудей. Потім рішуче одступила.

— Лети!

Вімана метнувся в повітря, закружляв над майданчиком, полинув у небо. А далеко над морем вже летіли рядами, ніби перелітні птахи, бойові кораблі, прямуючи на схід.

Маруіра тамувала ридання, що рвалися з грудей. До сліз в очах дивилася на сріблястий вімана, в якому летів у туманну далечінь світоч очей її. Ось уже човен схожий на морського птаха, потім на ясну цятку. Нарешті, зникає цятка в неосяжному небі, зливається з простором.

Страшна туга крає серце Маруіри, відчай хлюпає, ніби буряна хвиля, в береги душі. Та мовчить вона, тамуючи горе. Прислухається до легеньких ударів у своєму лоні. І здається їй, і віриться палко, що нічого не станеться в далекому краю з ясним коханим. Не станеться нічого злого. Бо ж несе вона його частку в собі, під серцем. Несе, береже і захистить від ураганів земного, такого неспокійного, заплутаного, кривавого, але любого світу...

НАД ПЛАНЕТНИМ КРУГОМ

Маруіро! Далека моя, найближча моя... Чи бачиш ти мене серед небесного простору, серед хмар і птахів, що супроводжують військо Атлантіса?

Лечу над планетним кругом, над океаном, над островами, дивлюся на дрімучі ліси, на гори, вкриті сніговими шапками, на нужденні селища чорних племен. Інколи вражений розум жахається, не збагне, як це сталося. Ще зовсім недавно я жив несвідомим хлоп'ям на маленькому острові Лопала, серед таких же простих рибалок. Вони знали лише свої сіті, радощі доброго улову, втіху жіночих пестощів, спільні святкові обіди, коли можна наїстися на кілька днів. І лише в казці вони, як і я, чули про польоти в небо, про штучних людей, про далекі краї безсмертних.

А нині я лечу до тих країв, веду за собою страшну повітряну когорту смерті. Намагаюся відігнати од себе рій тяжких дум, бути спокійним. Все страшне й радісне попереду. Я знаю. Мов стріла, випущена з тугого лука, мчу в невідому далечінь, але передчуваю, що в ціль попаду неодмінно! Куди і як — не знаю... Та грім нового шляху, вихор долі несе мене в нові краї, заглушує видива юнацьких дум...

Коли я заплющую очі, мені здається, що я йду над прірвою. В руках — дорогоцінна чаша. Під ногами — ледь помітна стежина. Вузенька, слизька. Не поможеш руками собі, не схопишся за рятівну скелю чи дерево. Треба ступати ногою обережно, бо оступишся, послизнешся, полетиш стрімголов у безодню. І чаша розіб'ється. Розтріскається на рій уламків. А я не смію розбити чашу! В ній усе — і доля народів Атлантіса, і наша любов, моя Маруіро, і багато такого, що ще приховане в тумані грядущої долі планетного круга...

Я бачу тебе на покрівлі обсерваторії. Старий Нгала гортає старі папіруси, шукає розгадки сущого в древніх переказах, оплакує падіння земного круга. А ти з тривогою вглядаєшся в обрій на сході, де над морем купчаться чорні хмари. Знаю, що посилаєш вслід мені серце своє,

щоб захистити в невідомих краях. Знаю, що з тим захистом не пропаду ніде, не втону, не згорю, не сконаю в пустелі.

Я лечу на своєму вімана. За мною — сто повітряних кораблів. В кожному з них лише по двоє воєвод, живих людей. Всі інші — механічні вояки, бездушні, моторошні істоти. Я ніяк не можу звикнути до байдужого виду їх, до холодного погляду. Та найстрашніше те, що вони навчені лише вбивати й нищити. Накажи врятувати людину з води — не послухають! Накажи винести дитину з пожежі — не підуть! Ти розумієш, Маруіро, як тяжко мені відчувати за собою лаву таких істот, сповнених чужою, руйнівною волею...

Кілька разів на день ми опускаємося вниз. Набираємо прісної води в ріках, спочиваємо. Спочивають, звичайно, лиш воєводи. Механічні вояки сидять у вімана, байдуже розглядаючи навколишні краєвиди. Чорні жителі розбігаються, забачивши летючу когорту. Я чув крики:

— Вогняні змії! Смерть летить! Посланці Пір'ястого Змія!

Певно, недарма такий жах викликають полчища Атлантіса! Всі народи землі пам'ятають жорстокість когорт Чорного Володаря.

Мені довелося зустрічатися з вождем одного чорного племені. Він догідливо згинався переді мною, всміхався, а десь у глибині очей вождя я бачив тінь страху й ненависті. Мені захотілося порозмовляти з ним наодинці. Двом своїм воєводам я звелів вийти з хатини вождя. Один з них — Руала — заперечував:

— Я твій помічник, Вайвасвато. Чорний Володар заповів мені вести когорту, коли ти вмреш.

— Я ще не вмер! — з притиском відповів йому я.— І доки це станеться, ти будеш слухати мене...

Опущені вії Руали не могли приховати виразу злості й гніву. Але він вийшов. Я вже давно передчував, що до мене приставлено вірних сторожів Ранатаки. І не лише сторожів, а й убивць, коли на те буде потреба. Що ж, тим краще! Володарю я не завдячую нічим, крім підступу!..

Коли ми лишилися на самоті, я запитав вождя:

— Чому твої люди ховаються?

Вождь одвів погляд убік, товсті губи його тремтіли.

— Сила завжди викликає страх, о Білий Володарю! Досі вони бачили силу жорстоку... Не гнівайся на них. Вони сумирні й роботящі. Вони пасуть корів і ловлять звірів. Вони сіють маїс і роблять легкі пироги. І нікому не загрожують... Невже за страх можна гніватись на бідних синів Атласа?

— Ти не збагнув моїх слів,— заперечив я.— Я не гніваюсь. Я лише дивуюся. Де страх — там рабство. Людина мужня не буде рабом. Коли сила навіть подолає її — вона воліє вмерти або втекти, ніж бути рабом.

— Дивно говориш,— прошепотів вождь, і тінь страху поволі танула в його очах.— О якби так було! Якби! Лише казки наші розповідають про таких героїв...

— А чи є у вас казки про Швета-Двипа? — зненацька запитав я.— Чи чув ти що-небудь про той край?

Вождь здригнувся від несподіванки, почувши мої слова. Заворожено дивився на мене. Потім тихо сказав, ніби зважуючи кожне слово:

— Я чув, о білий Володарю, про Швета-Двипа. В серці народ несе образ її. Мріє, що прийде колись на землю царство її. І не буде в тому

царстві бідних, нещасних, не буде смерті й катування, не буде володарів і рабів. Всі стануть рівними. І розум людей, що житимуть тоді, стане ясним, як гірський кришталь...

— А де вона, Швета-Двипа? — запитав я.

Вождь одразу замовк. Зітхнув, розвів руками. Показав на північ.

— Кажуть, десь там... та хто знає? Невідомо, де край безсмертних. Не можна розшукати його. Лиш кого покличуть вони, той знайде Швета-Двипа...

О Маруіро! Серця навіть темних, диких народів віддано бережуть світлі поняття, Вони не вкажуть дороги до омріяного краю безсмертя. Вони не допоможуть ворогам розшукати казковий край...

Я попрощався з вождем. Ми знову полетіли на схід. В польоті я розглядав плани земного круга, складені старим Нгалою. На цупких листах папіруса за островами Рута і Даітья був зображений темною фарбою океан, потім земля чорних рас, а за нею — гори і море, всіяне островами. Вчений не вказав точно, де Швета-Двипа. Ніхто цього не знав, навіть Чорний Володар. Широким червоним колом було обведено велику частину моря й гір, де, як передбачали чаклуни, перебували небесні пришельці. Я мусив розшукати те місце...

Дивні почуття крають серце моє. Тривога стискує груди, морозить душу. Та хай одразу з'ясується все, що такою таємницею оповило моє життя! Не хочу мучити розум, докопуватися до того, що поставило мене в бурхливий потік. Несе, несе течія, і несила визначити, куди вона несе, і які знаки спалахують попереду, і що видно на берегах ріки життя, мимо яких я пливу...

Знаю твердо лише одне — нема шляху для повернення. І від цього радісно, хоч і страшно! Згадується старовинна розповідь про вождя,

який здобув найбільшу перемогу тим, що запалив степ позаду своїх вояків. Не маючи змоги повернути назад, вояки помчали на ворога, зломили його. Так і я мушу діяти! Спалено всі мости через ріки й потоки! Життя чи смерть лиш попереду! І ти, моя єдина і вічна, теж попереду, хоч залишив я тебе позаду...

Пливуть хмари, гримлять грози. Пролітають чорні кораблі над планетним кругом, сіють жах і страх в селищах далеких народів. Все ближче заповітний край. Все густіші ліси, крутіші гори, синіші озера! Розуме мій, загострись, як меч бойовий, серце моє, затихни, як струни зули! Слухай, слухай веління долі...

БИТВА

Безліч днів і місяців ширяли над планетним кругом кораблі Атлантіса. Опускалися вниз, щоб поповнити вімана запасами їжі й води для людей, щоб вкласти в груди штучних людей зерна пшениці, які давали силу механізмам. Знову злітали в небо, пробивали хмари, і воєводи розглядали з пташиного польоту гори, острови, озера, пустелі...

Зустрічні люди уникали розмов з воєводами Атлантіса. А коли Вайвасваті щастило прихилити серце кого-небудь до себе і зав'язати розмову, все одно напрямку до Швета-Двипа ніхто не вказував. Хтось посилав шукачів па північ, хтось на південь, а дехто й на захід. Одні казали, що Швета-Двипа під землею і її не можна побачити, інші твердили, що край безсмертних на летючому острові в небі, треті переконували, що Швета-Двипа незрима для ворожого ока...

Вайвасвата сумував і радів. Та інколи в часи втоми сумніви краяли його душу, і він запитував сам себе, чи не даремні його пориви в шуканні неіснуючого? Чи не за марою свого серця пішов він? Чи не є легендарна країна лише мрією знедолених людей?

Та незримий голос застерігав, кликав, вимагав. Недарма Чорний Володар приготував небачену когорту для нападу. Не проти тіні, не проти мари він послав Вайвасвату.

Летючі кораблі пролетіли кілька кругів до півночі. Там їх зустріли завірюхи, морози, сильні бурі. Воєводи злобилися, бурчали за спиною Вайвасвати. Одного разу він підслухав слова Руали, який ніби мимохідь кинув:

— Вже давно можна було знайти ворогів. Чи не навмисне хтось водить вімана в зворотний бік?

Вайвасвата промовчав. Але тримався на сторона. Він знав, що в грізний час від Руали і його товаришів можна чекати удару. Вони боялися гніву Ранатаки і тому не довіряли один одному. Ця обопільна ненависть єднала їх.

Вайвасвата повернув на південь. Когорта пролетіла над пустелями, минула морські мілини. Спереду видно було високий гористий острів. Він тремтів у голубому мареві. Наближався. Вже вирізнялися вдалині грізні вершини крижаних гір, стіна велетенських дерев. Блищали блакиттю спокійні затоки, біліли незайманістю прибережні смуги пісків.

Зненацька ніби незрима хвиля вдарила у вімана. Вайвасвата відчув пружний опір. Могутній вихор підніс човен угору, почав завертати назад. Вайвасвата розгубився, схопився за важіль керування. Годі було щось зробити. А серце вже тривожно бухкало в грудях, серце співало: ось воно! Почалося!

Перші кораблі з вояками теж врізалися в незриму стіну, круто пішли вниз, розсипаючись на шмаття. Уламки їх шугнули в море. Піднялися високі стовпи води, густі хмари білого диму покотилися над морем.

— Включити агніта! — пролунав лютий голос Руали.

— Не смій! — гримнув Вайвасвата згори, спрямовуючи вімана до цілих ще кораблів.

Але штучні вояки вже зробили свою справу. Вони ввімкнули бойові агніта, цілячи вогняні промені на прекрасний острів. Багрові хмари здійнялися серед лісу. Як світильники, загорілися велетні дерева. Рій тріскучих іскор помчав до неба.

— Зупиніться! — заревів Вайвасвата, кидаючись до Руали. Та механічні люди не слухали його. Він збагнув, що вони слухають лише, руїнницькі накази.— О боги! Навіщо таке безумство? Ніхто не пройде незримого захисту!

Руала з ненавистю глянув на Вайвасвату, закричав:

— Ти зрадник! Ти зрадив Атлантісі Смерть тобі! Він різко спрямував агніта на воєводу.

Вайвасвата шугнув униз, щоб пройти попід кораблем Руали. Та було пізно. Блакитний сліпучий промінь різонув по вімана, спопелив ніс човна. Вайвасвата скрикнув від страшного жару, випав з вімана, полетів униз.

Похололо в грудях. Невже смерть?

Внизу димлять уламки кораблів. У небі пронизують простір блискавиці смертоносних променів. Когорта Атлантіса люто б'ється в стіну захисту, посилаючи на зелене вбрання острова полум'я руйнації.

Поверхня моря швидко наближалась. Вайвасвата намагався спрямувати тіло так, щоб ввійти у воду ногами. Інакше — смерть.

Різкий удар. Потемніло в очах. Вайвасвата пірнув у воду, глибоко занурився. Потім, сильно загрібаючи руками, виплив на поверхню. Відсапнувши, перевернувся на спину. Швидко відстебнув плащ. Пояс з

мечем залишив при собі — невідомо хто стрінеться на острові. Хотів скинути сандалії з ніг, потім передумав. Адже доведеться йти по камінню, по піску...

Він поглянув у небо. Два палаючі кораблі, безладно перевертаючись у повітрі, падали в море. Кінець! Наче й не було грізної когорти Атлантіса! Вся надія, вся пиха Ранатаки була знищена, мов гієна під ногою носорога...

Вайвасвата поплив до берега. З острахом очікував нападу водяних хижаків. Хтозна, які звірі проживають у цих теплих морях? А втім, певно, всі дракони порозбігалися від страхітливої битви...

Наближається берег. Вже відчувається дно під ногами. Вайвасвата швидко вибрався з моря, оглянувся. Людей на воді не видно. Ніхто не врятувався. Лише де-не-де чорніли уламки бойових вімана.

Вайвасвата простягнув руки до сонця, що вже сідало за обрій. Палко подякував за рятунок, за таємничий покров, що захистив його в жахливій сутичці.

"Маруіро! Десь там, на заході, ждеш ти, любиш, сподіваєшся! Я живий, я неушкоджений. Очі мої бачать чарівний край казки. Ноги мої стоять на священній землі. Нгало, ти прохав поклонитись Швета-Двипа? Я виконую твоє прохання, бо це і моє бажання..."

Вайвасвата ліг на землю, притулився щокою до чистого піску. Підвівся прояснений, спокійний...

Що з того, що він самотній? Що з того, що ніхто не зустрів його? Він бачив могуть Швета-Двипа в дії, а тому піде вперед без сумніву! Лише вперед...

ТЯЖКА СТЕЖИНА

Вайвасвата минув погорілий ліс, заглибився в пальмову хащу. Ліани в'юнилися по стовбурах дерев, по великих валунах, загороджували шлях. Юнак коротким мечем розрубував тугі стебла, перестрибував з каменя на камінь. Він поспішав. Треба було до ночі вибратися з низини, заглибитися в гори. Там легше знайти надійну криївку від диких звірів.

Сутінки хутко оповили землю. Між верхів'ями дерев засяяли бліді зорі. В гущавині завивали й ревли якісь тварини, сумно скиглили птахи. Від тих звуків моторошна луна котилася ущелинами гір.

Вайвасвата минув листяні зарості, ступив під віття величних кедрів. Смолисті дерева оповили його тонким запахом, привітно шепотіли. Змовкли крики тварин. Насувалася звідусюди тривожна тиша.

Ноги у Вайвасвати боліли, руки були подряпані, туніка подерлася. Треба спочити. На світанку можна подбати про їжу й рушити далі.

Він видерся на дерево, знайшов розложисті густі віття. Ліанами зв'язав їх, зробив пружну постіль. Ліг, обхопивши однією рукою гілку, а другою тримаючи меч про всяк випадок. Хтозна, кого можна очікувати вночі в гості? Ану якийсь лісовий господар почує запах непроханого зайди! Так буде спокійніше...

Сон знеміг Вайвасвату. Та спав він чутливо, як заєць під кущем. Всякий крик птаха пробуджував його, найменший шелест насторожував. Марилися юнакові блакитні хмари, ясноокі люди в казкових вбраннях, дивовижні зоряні кораблі, яких він ніколи не бачив.

В короткі хвилі пробудження розум вривався в плин сну, турбував. Допитувався. Куди він прямує? Що чекає його? Чи зустріне хто Вайвасвату?

А серце заспокійливо стукало: спи, спи, спи. Вже позаду тривога. Вже ти йдеш по вірній стежині. Спи, спи, сип. Стежка легенди не любить холодного розуму...

На світанку Вайвасвата отямився від дрімоти. Небо в просвітах між кедрами ясніло. Пора йти далі!

Юнак понишпорив між віттям, зірвав десяток великих шишок, загорнув у туніку. Спустившись з дерева, повилузував смачні ніжні горіхи. Потім попрямував далі, обережно обходячи великі виверти кедрів і ялин. По дорозі йому трапилися густі кущі малини, кілька синіх лапатих сироїжок. Вайвасвата поласував грибами, заїв їх ягодами. Потім напився з веселого, дзюркотливого потічка холодної прозорої води.

Довго йшов юнак.

Громадилися перед ним скелі, хащі. Шлях перепиняли водоспади. Він кидався у крижану воду, хапаючись за гостре каміння, розбивав руки, здирав шкіру. Він знав, що треба йти, йти, не зупиняючись...

Зарості ставали все рідшими. Лише поодинокі кедри ліпилися на крутих скелях. Ось уже самі чагарі прикрашають непривітні схили. Темна смуга хащів пропадає внизу, в хмарах. Попереду сліпуче сяють снігові верхів'я.

Нарешті, Вайвасвата вийшов до стежки. Вузенька ниточка сліду тяглася над прірвою, а в темній моторошній глибині беззвучно стрибав, пінився на камінні грізний потік.

Вайвасвата йшов довго, доки сонце не звернуло до заходу. Ноги нили, хотілося їсти, наморочилась голова з незвички до великої висоти. Гнітила тиша, самотність. Він палко бажав почути людський голос, побачити тих, хто зупинив грізну навалу Атлантіса. Де ж вони? Чому такі

дикі й непривітні тут місця? Чи, може, це не Швета-Двипа? Може, це лише якийсь близький острів біля того благословенного місця?

На одному повороті Вайвасвата побачив людську постать над прірвою. Від несподіванки він скрикнув. Людина не ворушилася. Вайвасвата наблизився. Нахилився над постаттю. Людина мала білу шкіру і довге золотаве волосся. Під блакитною накидкою на ній була бузкова блискуча туніка. Нахилившись до вуст, Вайвасвата ледве відчув тихий подих. Людина непритомна. Мабуть, вона впала від виснаження. Треба її брати з собою й нести. Інакше вона впаде в прірву від найменшого руху.

Вайвасвата підняв непритомного, поклав собі па плече. Поволі пішов далі, обережно поглядаючи вниз, де в глибині ущелин купчилися білі хмари.

Ноша була тяжкою, бо незнайомий мав зріст не менший, ніж Вайвасвата. Незабаром юнак упрів, заморився. Кілька разів він перепочивав, зупиняючись у безпечних місцях.

Важко стало дихати, не вистачало повітря. В голові дзвеніло, перед зором пливли розмаїті хвилі — жовті, червоні. Вайвасвата заплющував очі, щоб притишити різкий біль у скронях. Серце гупало в груди, ніби хотіло вискочити на волю.

Маруіро, кохана... Де ти, чайко моя? Чи бачиш, чи чуєш? Не хочу зупинятись, не хочу гаснути напівдорозі. До тебе, до тебе летить моє серце... Ти далеко, але я вірю, що прийдеш, підтримаєш любов'ю своєю, подихом вічної ніжності...

Друзі незримі! Де ви? Чому мовчите, чому не з'явитесь, навіщо покинули серед пустелі? Вам!

Мідний гук велетенського дзвону вдарив по свідомості, заколисав. Вайвасвата похитнувся.

"Аби лише не впасти в прірву",— подумалося йому.

Він впав, чіпляючись пальцями за гострі скелі, притримуючи непорушного товариша. І одразу все оповила пітьма...

БАТЬКО

Пробудження наступило раптово.

Вайвасвата відчув, що лежить горілиць. Ще не розплющивши очей, він знав, що відбулася велика зміна.

Це чутно звуків гір, тиша навколо і спокій. Легко дихати. Не болять рани. Тіло свіже й сильне, ніби й не було важкого й страшного шляху.

Він поглянув угору. Над ним сіріла невисока стеля, викладена півколом з тесаних брил каменя. Праворуч ясніло невеличке відчинене вікно. Звідти лилося м'яке проміння сонячного дня, дихав теплий вітрець.

Вайвасвата підвівся. Він лежав на простому дерев'яному ложі, засланому пухкими жовтавими водоростями. Хто ж врятував його? Де його мимовільний товариш?

Вайвасвата ступив до виходу, зупинився на порозі. Перед ним лежала широка долина, оточена білосніжними горами. Посередині велично виділялася могутня вежа з грізними зубцями, навколо неї ряд менших будівель в оточенні стрункіх ялин і кедрів. Жодного поруху, жодної постаті.

Вайвасвата прислухався. Йому здалося, що в тиші чується невловимий клекіт напруженої роботи. Пружні, незримі хвилі радісної сили пронизували тіло, вливалися в серце.

Поряд з ним з'явилася висока постать. Вайвасвата від несподіванки сахнувся. Почув голос:

— Швета-Двипа вітає тебе, сину...

Вайвасвата жадібно прислухається до тих слів, дивиться, дивиться на постать людини, на її обличчя. Чому таке знайоме довгасте бронзове лице? Де він бачив ці полум'яні очі під густими бровами? Очі, в яких суворість і ніжність, ласка й вражаюча сила. Де він чув тихий і владний голос? Хочеться кинутись до ніг дивній людині, притиснутись обличчям до її колін і заплакати, як плакав колись у дитинстві.

Але його порух перехопили. Незнайомий обняв Вайвасвату, лагідно дивився в його глибокі блакитні очі, де тремтіла сльоза. Прошепотів тривожно:

— Ти пізнав мене, сину?

— Учителю,— вилетіло з вуст Вайвасвати.— Я чув У серці твій голос. Ти вів мене серед бурі. Ти врятував мене. Але я вже зустрічав тебе. Де? Коли? Скажи...

Сиві вуса Учителя здригнулися в посмішці. Погляд затуманився далеким спогадом.

— Тоді над маленьким островом Атлантіса гриміла буря. Я залишив тебе в човні на березі. О Вайвасвато, як сумувало моє серце, сину! Навіть знаючи закони причин і наслідків, знаючи, що рука Швета-Двипа проведе тебе серед хаосу життя, мені було тяжко лишати тебе самотнім. Потім тебе знайшли Анура й Діавара...

— Як? — палко скрикнув Вайвасвата.—То був ти?

— Я,— ніжно сказав Учитель.

— Але навіщо? — не міг ще збагнути Вайвасвата.— Поясни. Навіщо це було потрібно? Для чого?

— Ти про все дізнаєшся,— м'яко відповів Учитель.— Заспокійся. Крім земних батьків, у тебе є батьки на іншому планетному крузі. На Шукрі...

— На ранковій зорі? — перепитав приголомшений Вайвасвата.

— Так. Тільки зажди трохи. Ти повинен сприймати нові тайни послідовно.

— Але ж я... земна людина? Як усі...

— Земний двійник. Ти тут і на Шукрі. Кожне явище мас свій вищий вияв у Безміру.

— Я — там, на Шукрі? — вражено перепитав Вайвасвата.— І я міг би зустрітися з самим собою?

— Ти зустрінешся. Але зажди...

— А Маруіра? Вона як?

— Маруіра — твоя таємниця, — зітхнув Учитель. — Про неї я не можу сказати. Ту таємницю розкриє тобі серце. А тепер я залишу тебе. Незабаром стрінемося знову. Будуть бесіди, буде навчання. Спочивай, приглядайся, сину...

Учитель зник так же раптово, як і з'явився. Вайвасвата тривожно й радісно зітхнув, відчувши в грудях нез'ясовне почуття щастя й заспокоєння. Він приплив до рідних, казкових берегів. Попереду вгадувалися ще значніші, ще бурніші дороги. А нині серце бажало випити повну чашу таємниці й любові...

ЧАРІВНА ДОЛИНА

Вайвасвата повернувся до кам'яного притулку. Там він знайшов на дерев'яному столику череп'яний кухоль з молоком, невеликий запашний корж. На ліжку лежала біла туніка з пурпурною облямівкою, міцні сандалії, темно-синій оксамитний плащ. До слуху Вайвасвати долинув дружній голос:

— Прийми дарунок друга. Одягнись і поїж.

Юнак поглянув навколо. Нікого не видно. Він посміхнувся. Дивуватись не слід. Він в краю казки.

Вайвасвата скинув свою туніку, від якої лишилось саме лахміття, одягнувся в подароване вбрання. З насолодою випив густе, цілюще молоко, заїдаючи коржем. Потім вийшов знову на простір.

До нього наблизився молодий хлопець. Той самий, якого він врятував на гірській стежині. Великі сірі очі хлопця сповнилися безмовним почуттям вдячності. Він обняв Вайвасвату, потім відхилився, сказав:

— У мене був небезпечний дослід. Трохи невдалий. Я опинився в горах. Знепритомнів і не міг повідомити одразу своїм. Добре, що ти трапився...

— А потім? — запитав Вайвасвата.

— Потім нас побачили в магічному дзеркалі. Вислали агнісферу.

— Що це?

— Летючий корабель.

— А чому я так довго йшов сам? Невже мене не бачили раніше?

— Бачили,— спокійно відповів юнак.— Та закон Великого Іспиту вимагає, щоб шукач ішов сам до останньої межі. Лише на грані відчаю посилається поміч. Так наша суть кристалізується самовідданістю, вірою й мужністю... Тобі про все скажуть старші. Ходімо, я покажу тобі нашу долину. Звати мене Хео.

Удвох вони рушили до великої вежі. Праворуч від них, на широкому майдані, закладалися підвалини гігантської споруди з рівних кам'яних брил. Там поралася невелика група людей у темних туніках. Вайвасвата зупинився, спостерігаючи за ними.

На його очах висока скеля луснула навпіл, одсунулася від своєї основи. З неї відпала верхівка, потім посипалися боки. Залишився іскристий гранітний куб висотою до десяти ліктів.

Люди, взявшись за руки, стояли непорушно. Куб безшумно колихнувся, потім поплив у повітрі до основи споруди. Там він тихо ліг на своє місце, доточуючи недобудовану стіну.

— Що це? — прошепотів Вайвасвата.—Хто розколює скелі? Хто рухає їх? Адже люди непорушні!..

— Тіло їх непорушне,— сказав Хео.— А думка напружена й дійова. Субстанція творящої думки — не зрівняна ні з чим сила. Об'єднуючії силу думки, ці люди збуджують у просторі силу єдності матерії, яка породила

все видиме й невидиме. Ти побачиш багато дивного. Безліч прекрасних таємниць у Космосі. Ходімо...

Вони ступили під віття кедрів. Йшли по золотистій глиці, по м'якому моху. Вайвасвата мовчав. Думав. Не міг звикнути до того, що таємнича Швета-Двипа така проста, близька і разом з тим така чудесна...

Велична вежа виростала, закривала небо. Вже видно було чорні отвори, ніби бійниці, в стіні, відчувалася непохитність у обрисах будови, у її темно-фіолетовому забарвленні, в тиші, що оточувала дивовижний утвір Швета-Двипа.

Хео різко повернув праворуч, повів Вайвасвату до невеликого будиночка з плоского покрівлею. Вони увійшли і в двері, стали спускатися вузькими сходами вниз. На стінах де-не-де мерехтіли грозові трубки.

Вайвасвата оглянувся, запитав Хео:

— Ми не підемо у велику вежу?

— Туди рано,— скупо відповів товариш.— Тіло не витримає. Великі потоки сил, космічна напруга. Та вежа — зв'язок з далекими планетними кругами. Жди пояснення старших, Вайвасвато...

Хео відчинив ще одні двері, завів Вайвасвату до темної кубічної кімнати. Біля однієї стіни стояло щось схоже на чорне люстро, на стелі палахкотів один грозовий ліхтар. Хео вказав рукою на чорну площину.

— Дещо схоже на це має Володар Атлантіса.

— Магічне дзеркало? — скрикнув Вайвасвата.

— Так.

— В ньому можна бачити весь світ?

— Можна.

— І Атлантіс? — тривожно допитувався Вайвасвата.

— Можна, Вайвасвато,— прихильно всміхнувся Хео.— Для цього я й привів тебе сюди. Таке веління твого Учителя. Він знає, чого бажає серце твоє. Дивись...

Зникла чорна поверхня дзеркала. Попливли в глибині золотисті, багрові, блакитні тіні. Завихрилися спіралями, спліталися в якісь поєднання. Потім запломенілп зірки на нічному небі. Виникли обриси сферичного купо— і ла, постать жінки з дитям на руках. В грозовому світлі ліхтарів чітко вирізьбилось її обличчя. Сумний погляд, тіні під очима, повні тремтливі вуста.

— Маруіро,— прошепотів Вайвасвата, відчуваючи, як мліють у нього ноги, як хвиля ніжності й жалю підкочується до грудей. — Рідна моя! Маруіро!

Він простягнув руки до дзеркала, ніби поривався обняти її. Хео торкнувся рукою його плеча.

— Вспокійся, брате! Вона жива. Вона має дитя — сина твого. Рука Швета-Двипа над нею...

БЕСІДА

Учитель сидів навпроти Вайвасвати на маленькій зеленій галявині. Їх оточували скелі, десь недалеко тонко дзвенів водоспад. В небі пливли

сріблясті пасма холодних хмар. Учитель промовляв до Вайвасвати простими, короткими фразами, слова його лягали в душу, в чашу розуму, ніби давно знайоме й бажане знання.

— Ти прибув сюди не для спочинку, Вайвасвато. Планетний круг у небезпеці. Наближається руйнування земель і поява нових гір. Земля здригається в болях нового народження. Ти почуєш від мене те, що необхідне, а потім залишиш Швета-Двипа...

— Надовго, батьку?

— Надовго,— сумно сказав Учитель.— Ми не належимо собі, Вайвасвато. Ми належимо еволюції Космосу. Для цього й прибули з далеких планетних кругів. Слухай, я розповім тобі те, що приховали від народів земного круга чаклуни й жерці Атлантіса...

Вони навчають темних людей, що над ними панує верховна істота, яка створила все. А жерці нібито стають тим річищем, крізь яке протікає струмінь мудрості з неба і воля творящого володаря сущого. Такий погляд на Буття злочинний і руйнівний. Він змушує людину принижувати свій розум, свою творчість, своє проходження по земному кругу. Вірячи в свавільну, грубу, страхітливу вищу істоту, яка нібито панує над світом, люди не спроможні піднятися у Безмір, дітьми якої вони є.

Істинне знання просте, як промінь Сонця. Воно давно відоме кращим ученим Атлантіса. За нього згинуло безліч героїв і трударів.

Даремно шукати остаточну причину сущого. Безглуздо шукати кінець у безконечному. В незміряній можливості розвою думки, в нескінченності пізнання й любові — велика радість буття. Приводити тайну початку Всесвіту до волі верховної істоти — це означає зупинити пізнання. Всесвіт — безпричинна Причина. Розкриття таємниці Всесвіту

неможливе, бо ніколи не скінчиться політ творящого розуму до Несказанного.

— Це страшно,— прошепотів Вайвасвата.

— Це прекрасно,— тихо заперечив Учитель.— Як можна конечним розумом пізнати Безконечне?

— Тоді треба самому стати безмірним,— палко скрикнув юнак.

Учитель пильно й ніжно глянув на Вайвасвату. Схвально хитнув сивою головою.

— Ти справжній син Безміру. Ти сказав істинні слова. Цю істину неможливо вмістити на земному крузі, в обмежене тіло. На Землі ми пізнаємо речі і явища як щось окреме. Отже, навіть при неосяжному знанні поза ними буде океан чужих речей і явищ.

Субстанція Буття вічна. Вона не має початку, вона не матиме кінця. Тримаючи в собі безмежні можливості вияву, вона в незмінному і величному ритмі Великого Подиху творить неосяжні світи.

Тепер ти збагнеш, Вайвасвато, все інше. Виникнення сонця або інших зірок, виникнення планетних кругів є закономірне зростання й розвиток матерії. Поява розумних істот є розквітання прихованих сил матерії. Природа йде довго, з великими муками, до створення носіїв Розуму. Та коли вони з'являються, еволюція прискорюється. В її хід втручається воля розуму, який свідомо об'єднує в один потік роз'єднані зусилля еволюції.

Досягаючи космічного вияву, маючи змогу мандрувати до інших планетних кругів, розумні істоти присвячують свої сили для вселенської Еволюції.

Вони звертають свій погляд на інші планетні круги, Вони допомагають первісним народам вийти на свідомий шлях еволюції. Нам теж допомагають ще вищі сфери Буття. З неосяжної далини Космосу долинає радісний струмінь розуму. Він закликає до великої єдності й творчості.

Та не завжди радісні й вдалі єднання різних світів. Бувають руйнації, бувають протидії. Це трапляється тоді, коли сваволя окремості переважає голос єдності.

Так трапилося на Землі.

Тисячоліття тому прибули посланці Шукри на Землю. Тут жили добрі й сильні велети. Вони складали притулки з каменю й повалених дерев. Вони не знали вогню. Живилися первісні люди плодами рослин і травою. Посланці Шукри дали їм вогонь. Вони навчили їх будувати високі теплі будівлі. Але дитина виростає, і нянька дає їй волю до дії. Тим більше людство, здобувши знання та силу, повинне самостійно виявити свою суть, утвердити себе на космічному шляху розвою.

Та ось деякі вожді Землі привласнили знання Космосу. Наш дарунок обернувся на зло. Їм сподобалася могутність, влада, покора своїх підлеглих. Вони приховали вчення Шукри про єдність Всесвіту і створили культи свавільного Творця земного круга, який нібито передав їм право бути посередниками між Небом та Землею. Учні посланців Шукри йшли в народ, боролися протії падіння духа, проти низьких і темних культів, але їх нищили прихильники темряви й виродженого знання.

Посланці Шукри попередили земних володарів і жерців, що зловживанням сил стихій, зневагою до законів єдності вони порушують рівновагу планетного круга. Як невелика рана, завдана руці, спричиняє біль всьому тілу, як запалення тієї рани може привести до загибелі цілої істоти, так і злочинна дія вождів та їх племен потрясає планетний круг.

Вони забули велике знання, передане посланцями Шукри. Те знання стверджує: "Нема незалежності в Безміру. Падіння пера з крила пташки потрясає громом далекі світи. Розумні істоти планетного круга, як найвищий вияв сил і можливостей Еволюції, нерозривно зв'язані з долею своєї матері — Землі. Кожен рух, кожна думка, кожна дія впливає на планету. А в масах людей, яких ведуть злочинні вожді, струмує потоком сила, що трясе материками, перетворює квітучі землі в пустелю".

Великий заповіт було зневажено. Пливли віки. Гинули даремно землі, народи, сили, знання. І нині, на землях Атлантіса, те падіння дійшло межі, за якою вже лежить доля не лише земного круга, а й доля інших світів. Так з'явилася на планетному крузі Швета-Двипа, острів Світла і Знання. Космос протиставляє чорній силі сваволі та руйнації свою творящу волю. Атлантіс приречений. Темні маги викликали до дії страшні, руйнівні сили матерії, не вміючи володіти ними. Лише великою силою Швета-Двипа тримається рівновага Землі. Треба рятувати жителів Атлантіса. Треба виводити їх на чисті, неторкані простори сходу. Тебе й було послано для цього, Вайвасвато. Саме тому ти й народився в Атлантісі.

— Учителю! — схвильовано сказав Вайвасвата.— А чому Швета-Двипа не знищить Ранатаку, чорних магів? Чому не поставить своїх вождів, щоб народи не поклонялися ідолам і не приносили кривавих жертв?

— О сину,— сумно похитав головою Учитель.— Тяжкий шлях піднесення людського розуму в первісних расах. Світло й добро сприймається важко. Людей приваблює зло й розпуста, багатство та влада. Знищивши Ранатаку, ми не знищимо мільйони інших володарів, які дрімають в душах рабів. Ні, ні, сину мій, ми зробили все, що могли, аби планета не загинула. Ми хочемо, щоб народи Землі мали власних вождів, учених, які поволі, протягом віків нестимуть їм зерна Істини, формуватимуть душі високих космічних істот. Тому нам доводиться кидати рідну планету, ув'язнювати власний розум і єство в тіло земних людей. Нам нелегко, може, ще важче, ніж людям Землі. Ми, йдучи по

планеті, не користуємось силою своєї вітчизни, не маємо права на це. Лише інколи звучить в нашій свідомості поклик далеких друзів, батьків, братів. Тепер ти збагнеш, звідки чувся тобі голос у хвилини зневіри. То був мій голос. Наші дзеркала стежили за тобою з дитинства. Я бачив тебе в рабстві, в зневірі, в радості, в горі. Я відчував кожну думку твою, я серцем приймав кожен біль твій, сину мій...

— Але все ж я не збагну... Навіщо такий дивний шлях? — мовив Вайвасвата, ніби прокидаючись з важкої задуми. — Чому не можна було мені піти звідси дорослим?..

— Я вже сказав тобі, що цього не можна робити,— мовив Учитель.— Треба стати людиною земного круга. Треба народитися серед них, вирости, жити їхніми болями, знати їхні потреби. Такий закон поступу. Люди вже мають власну волю й свідомість. Стати їхнім вождем, прийшовши з силою чужої сфери, руйнівно. Такий вождь дасть їм знання, над яким вони не змагалися, не страждали, якого вони не шукали, воно ввійде в їхню суть, в розум, як непорушний закон, а не живе пізнання, воно буде не розквітанням власного єства, а голосом небесного деспота. Тому для тебе було підібрано новонароджене дитя на далекому Атлантісі і з'єднано з його розумом твою суть. Ми вже давно вміємо на Шукрі робити власних заступників. Потім батьки дитини померли. Я довго шукав нових родичів. Зрештою, на великому острові мені сподобалася проста сім'я. Анура й Діавара не мали дітей і палко мріяли про них. Вони були чесні й працьовиті. Острів був небагатолюдний. На ньому дитинство твоє мало пройти спокійно... Все інше ти знаєш... А тепер досить. Ти втомився, спочинь. Подумай, зосередься. Те, що я розповів, лише поштовх до дії. Все інше—в тобі. Воно пробудиться, коли ти зустрінешся сам з собою. Коли смертний побачить безсмертного. Тепер я йду. Жди мене...

ШУКРА

— Шукра старша від землі. Її люди мандрують між зорями. Єднаються з іншими сферами. Користуються енергією думки й простору.

Відчувають єдність Безміру так, як люди Землі бачать барви предметів. Жителі Шукри безсмертні.

Ти здивований? Я поясню. Життя Всесвіту всеосяжне. Воно вічне. Окремі прояви його, як хвилі в океані, плинні. Можна говорити про початок виникнення хвилі й кінець, як про життя певної форми. А субстанція, що ввійшла в ту хвилю, залишається. Лише єдине життя Безміру невмируще, незмінне в праоснові, а конечна форма його виникає й розпадається.

Розумна істота, усвідомивши себе, відбивши в своєму розумі світобудову, прагне залишити відчуття своєї неповторності, тобто жити завжди. Це бажання всього сущого. Доки істота не зможе своєю волею оновлювати форму вияву — вона смертна, вона зникає.

Та еволюція неминуче веде розумну істоту до космічної могутності, коли розум сам собі творить необхідну форму, відповідно до потреб вияву. Так є на Шукрі. Так буде й на Землі в далекому майбутньому.

Коли виникла необхідність допомогти земному кругу, група друзів Еволюції з Шукри прибула сюди. Але в нас інші елементи субстанції, інша напруга сил, інша форма. Силою кріяшакті — творящої думки — було створено наших двійників для праці на Землі у формі людей. Так породжений і я, і ти, й інші наші брати. Наша форма теж не вічна, хоч і довголітня. Знаючи закони оновлення, можна продовжити життя земної оболонки на тисячоліття. Але все ж наступає кінець. Тоді знову створюється новий заступник. Він продовжує дію попередника.

— Але ж я не пам'ятаю, Учителю. Чи я вже діяв тут, на Землі?

— Діяв. Народившись в Атлантісі, ти втратив тимчасово стару пам'ять. Повністю її зберігає Людина Шукри — твій вищий двійник. Наступить час — ти згадаєш. Нині цього не треба.

А тепер облишимо мудрість знання. Наступив час битви. Прийми Всесвіт, як вічну домівку, як безмежну дорогу подвигів, як розквітання єдиного древа Життя. Все інше збагни без слів.

Важко людям земного круга. Вони плутаються в хащах культів та бажань, захлинаються від злоби й ненависті, властолюбства й жадоби насолод.

Процес падіння триває, загрожує самій еволюції планетного життя. Наші апарати показують — загибель островів Атлантіса наближається. Треба поспішати, Вайвасвато.

Ти повернешся назад. Збиратимеш людей, які згодні піти за тобою на нові землі. Закликай, попереджуй! Хай їх буде небагато, але вони стануть основою нового народу. Тобі допоможуть друзі, їх досить, ми вкажемо тобі па них. Ви пройдете по островах Рута й Даїтья і проголосите волю Космосу. Хто зрозуміє, хто піде за вами — Врятується. Доки ще є час — хай виходять з нещасного краю...

— Учителю, в Ранатаки і його жерців велика сила. Вони можуть знищити мене і людей, яких я знайду...

— Не знищать. Швета-Двипа дасть вам свій щит. Ніхто не торкнеться наших посланців. Ти здобудеш силу проникати крізь простір, ти станеш невидимий і невразливий. Колись люди земного круга теж стануть такими. Колись... Довгі шляхи, мій сину, на цій планеті, багато сумних жертв, без яких можна було б радісно творити в рідній сфері. Та розумні істоти не сумують. Вони йдуть туди, де найважче, де еволюції загрожує падіння. Така воля єдиного життя.

Ти будеш самотній серед людей. Їм неможливо пояснити все. Лише частку знання сприймуть вони. Все розвивається не одразу. І дерево зростити — треба прикласти багато праці. А людська еволюція — це вічність. Готуйся до вічності, Вайвасвато.

Навчай помічників. Клич дітей. По ясних очах шукай грядущих вождів народу. Дітям можна дати більше. Вони легко приймають спільне володіння речами, вони розуміють єдність, вони чисті серцем. Вони понесуть твої заповіти в казках і легендах. Чуєш, Вайвасвато? Закони не збережуться, вони будуть спотворені людьми. Але їх ясний вогонь, їх правда іскрами залишиться в піснях і казках. Ті іскри не погаснуть ніколи.

Минуть тисячоліття. Опустяться на дно океанів острови і землі. Нові землі підіймуться з морських лон. Пройдуть у плині всевладного часу племена, народи й раси, шукаючи мети. Вони знайдуть її колись, сину мій. Знайдуть, якщо не схиляться покірно перед ідолами богів, тим згасивши власну силу шукань. Та воля еволюції невмолима. Крізь товщу зла й темряви проб'ється вона в затуманені серця, щоб метнути їх знову в буряні пошуки. Іди на ту важку стежину, Вайвасвато!

ДВІЙНИК

Забув лік Вайвасвата дням і ночам. Вихором котився для нього час, наснагою навчання, незміряними глибинами космічних пізнань.

Кожного дня Учитель вів його в чистий невеликий притулок на лоні гір. Магнетичною силою думки він поволі розкривав приховані сили Вайвасвати. Потужні хвилі незримих енергій пронизували тіло, інколи здавалося, що воно не витримає, розтане, спопелиться й полетить хмаринкою, в небо. А потім хвиля відкочувалась у безвість, наступала полегкість, і після того ніби тонкі струни з'являлися в серці Вайвасвати, бриніли передчуттям нового розуміння життя.

Одного разу Вчитель сказав:

— Незабаром прощання. Ходімо до Головної вежі.

— Так швидко? — зітхнув Вайвасвата, сумно дивлячись на Вчителя. Зовсім дитячий вираз з'явився в його синіх очах. Дивно було бачити ті прозорі юні очі на мужньому обличчі. Учитель з любов'ю дивився в них, мовчав.

Потім лагідно мовив:

— І в земному тілі ти зберіг дитяче серце, Вайвасвато. Таким пам'ятаю тебе завжди. Таким і відпускаю тебе в бурю. Пам'ятай, сину, що лише дитячому серцю належить відкрити браму Істини. А тепер — ходімо. Шукра відкриє тобі обличчя своє. Ти спалахнув огнем чекання. Тихо. Слів не треба.

Вони ввійшли в невеликі ворота. Двері одразу зачинилися. Лункими коридорами в пітьмі вів Учитель Вайвасвату по мерехтливих сріблястих знаках на стіні.

Потім звуки кроків розкотилися попід високою стелею. Певно, коридори скінчилися. Учитель зупинив Вайвасвату. Взяв за руку. Почулися слова. Вони були промовлені в думці, беззвучно:

— Залишайся тут. Я піду. А ти наповнись величчю Безміру. Слухай, думай, дивись. Стань часткою цілого. Стань краплею Океану...

Учитель одступив. Вайвасвата залишився на самоті. Глуха тиша оточила його стіною, непроникліва пітьма пливла всюди. Потім у просторі виникли яскраві барвисті цятки, схожі на іскри, вони єдналися в чарівні прекрасні квіти, візерунки і ткали, малювали на темному тлі тремтливий зоряний покрив якоїсь вселенської тайни. Той покрив хвилювався, дихав, ніби від зітхання космічного вітру. Почулися ніжні, кришталеві, лункі акорди неземної мелодії. Потужні хори дитячих голосів влилися в гармонійний потік, і Вайвасвата чуттям серця вловлював значення тривожно-радісної пісні Космосу.

Вийшли в поле давно ми,

Заростають стежини зірками.

Отчий дім розтає

І щезає в потоці Буття.

Тяжка ноша зерна,

Та жнива будуть любі,

Ми зберемо врожай

Таємниці, любові, надій.

Ми нащадки Вогню,

Ми не знаємо в праці спочинку.

Вайвасваті здається, ніби з нього спадає якась пелена. Він виростає, сягає плечима зірок, вдихає морозний простір Безміру, сповнений зоряним пилом древнього Молочного Шляху. Розум глибоко сприймає велич пісні синів Безміру, розділених неосяжними океанами Часу, роздроблених неймовірними прірвами Простору.

Як з'єднатися? Як обійняти Безмір? Не заспокоїться Розум на меншому, не зупиниться напівдорозі!

Відлунює пісня Синів Вогню, котиться вдалину Всесвіту. А назустріч їй леготом ніжним, ритмом життєдайним плине чарівне слово надії. Його співає Мати, що народжує і посилає на подвиг.

Діти мої, любі мої,

Сіячі й пісенники!

Зерна мої, думи мої

Я дарувала вашим серцям.

Я дала вам в дорогу

Подарунки чудові —

Вуха чутливі, очі видющі,

Розуму дар променистий!

А в таємному схові

Найніжніший дарунок,

Неповторний дарунок —

Серце — іскра моя!

Я кричу навздогін вам:

— Не забудьте про серце,

Лиш по ньому в тумані

Відшукаєте путь...

Срібними передзвонами попливли чарівні звуки в безвість, згасли. Вайвасвата тремтів від жагучого передчуття чогось таємного й бажаного.

І ось у фіолетовій темряві неба спалахнула яскрава зоря.

"Шукра!" — задзвеніло в свідомості.

Зоря стала диском, наблизилась. Чому вона така близька, така рідна? Виростає планета, повільно обертається; закриває простір.

Блискавиця розпанахує непрозорий покрив. Колишуться срібнолисті дерева, купають віти в ніжно-лазурній воді. А на березі Вайвасвата бачить постать Людини. Губляться форми в легкому тумані, золотими хвилями грає волосся, а очі — мудрі й печальні — заглядають у душу Вайвасваті. Він летить до тих очей, хоче заглибитись у них, стати їхньою іскрою. Він згадує, згадує!

Це ж він сам у минулому!

Це ж він сам у майбутньому!

Пливе тиша безмовності. Єднає дарунком всерозуміння двох розрізнених братів.

— Я — ти,— сказав Вайвасвата.

— Ти — я,—зітхнув далекий.— Частки єдиного серця. Доки ми в розлуці — я не маю спокою. Розум мій крається твоєю тривогою, серце моє клекоче гнівом твоїм, болем твоїм, очі мої сповнені кривавими загравами твоїх видінь і битв. Та йди далі, брате. Ми лише ланка в безмежному потоці. Ми виконуємо волю потоку.

— Збережи мій біль, мою любов,— сказав Вайвасвата.— Коли я повернуся в іншій подобі — відкрий мені великий круг пройденого. Я не хочу забути нічого...

— Збережу,— сказав далекий двійник.— Іди в життя. Не склади зброї розуму, не опусти рук, не зневірся в зраді. Все проходить, все мішає, лише несказанний заповіт Космосу вічно звучить: об'єднати світи полум'ям Любові. Іскри вогню сяють всюди — не пропусти, не загуби. Пісню підтримай, мужність відзнач, щирість вислухай, любов влий у своє серце. І лише зраду одсічи і розвій попелом за вітром битви! Ти чуєш, Вайвасвато?

— Чую! — сказав Вайвасвата.— Ще одно слово. Маруіра...

— То тайна твого серця,— усміхнувся двійник.— Хіба не сказав тобі Вчитель? Запитай сам себе...

— І ти теж не хочеш сказати?

— Ти вже давно розгадав її, брате! А тепер — пора. Дорога кличе!

Він привітно підняв трепетні руки. Синє полум'я полилося з його очей.

Біла запона туману покрила краєвид планетного круга. Перламутровою сферою велично попливла Шукра між зірками. Загубилася в розмаїтому потоці небесних іскор.

Хтось торкнувся плеча Вайвасвати. Тихий голос Учителя мовив:

— Сила Космосу в серці твоєму. Ходімо, Вайвасвато, до старших. Час останньої битви настав...

ЗУСТРІЧ

Одного вечора Ранатака прийшов до кімнати доньки. Темною тінню стояв біля дверей, мовчав. Маруіра тривожно підвелася, тулячи сина до грудей. Тіні від брів падали на батькові очі, погляду не видно було, та в тих чорних ямах блищали грозові іскри.

— Хай служниця вийде,— нарешті мовив Володар. Маруіра тремтячими руками передала теплий згорточок служниці.

— Оналі, вийди. Приспи Ані...

Оналі поклонилася Володарю, прудко, ніби кізка, метнулася в сусідню кімнату.

— Маруіро,— похмуро сказав Ранатака.— Тяжкий удар впав на Атлантіс...

— Що таке? — ледве чутно вимовила Маруіра.

— Когорта Вайвасвати загинула...

— Ні! — закричала Маруіра.— Ні! Ти неправду сказав! Цього не може бути!

— Так! — ударом молота прозвучало заперечення. — Замовкни і слухай. Наші магічні дзеркала бачили битву. Когорти нема. Наше військо в Елладі відступає назад.

Сильні землетруси, підземний вогонь знищили всі вімана й агніта. Тепер навіть нікчемні жителі Афін можуть безкарно переслідувати моїх вояків! О прокляття! Рука Швета-Двипа занадто довга! Та Ранатака не здається. Його ненависть не має меж! Маруіро, настав останній час!

Маруіра, бліда й помертвіла, байдуже прошепотіла:

— Що ти ще вигадав, батьку?

Ранатака схилився до доньки, очі його загорілися? мстивіш вогнем.

— Вони думають, що перемогли мене! Вони бажають забрати в мене силу й міць! Та Ранатака ще має силу. Я звільню підземні стихії вогню, я розкую таємні сили атома в серці земного круга. Планета розлетиться на частки...

— А ти? — промовила Маруіра, відчуваючи, як холодна хвиля жаху пливе поза спиною.— Куди подінешся ти, Володарю?

— Ми перейдемо в царство Пір'ястого Змія,— гордо сказав Ранатака. — Лебідь не поверне собі своїх крил, пі! Я й далі буду Володарем міріадів душ у царстві тіней!

— Ти збожеволів, батьку,— гірко відповіла Маруіра, приклавши руки до грудей.— Ти мариш від ненависті. Замахуєшся на красу живого світу, хочеш перейти в примарний світ! О схаменися! Зупини хвилю злоби!

Ранатака різко відступив від неї, прошипів люто:

— Ти не достойна бути донькою Пір'ястого Змія. Ти напоєна вигадками нікчемних провісників любові. Тоді залишайся в світі химер і сподівань! Я волею і силою своєю зруйную планетний круг, щоб створити новий — покірний мені й відданий до останнього атома! Я залишаю тебе. Сиди й жди кінця!

Ранатака круто повернувся, привидом виплив з кімнати. Далеко в переходах палацу відлунали його кроки. Запала тиша. Лише з-за дверей сусідньої кімнати чулася колискова пісня Оналі.

Ти рости, виростай,

Ясне сонце стрічай,

Підеш в зоряний край

По сумній, непривітній Землі...

Маруіра опам'яталася, у відчаї заломила руки, мовчазно звертаючись у простір. Хто допоможе? Хто зупинить жахливу волю Ранатаки? Він хоче погасити ясне сонце, надію й радість всього живого! Він хоче кинути в морок первісного хаосу потік життя, який такою важкою дорогою вийшов до обріїв духа!

Вона тихо прочинила двері до сусідньої кімнати. Оналі підняла руку, застерігаючи.

— Спить?

— Спить, господине. Всміхається. Може, грається з духами радості...

— Бережи його. Замкнися. Нікого не пускай. Чуєш,

Оналі?

— Чую, господине. Та що сталося? Мені страшно...

— Мовчи, Оналі. Я сама ще не знаю.

Маруіра хутко попрямувала до виходу. Вона піднялася па покрівлю палацу. Небо хмурилося грозовими хмарами, на обрії миготіли блискавиці.

Нгала сидів у проході між двома рядами ящиків, де були складені древні рукописи. Маруіра наткнулась на його скулену постать, покликала.

— Га? Хто це? — злякався учитель.— А, то ти, Маруіро? А я шукаю. Шукаю пояснень тому, що твориться нині. Ти відчувала, як страшно дрижала земля позавчора? Два храми зруйновані. В округах бідноти завалило тисячі людей...

— Учителю,— сказала Маруіра, сідаючи біля нього. Вона провела пестливо пальцями по його худій жовтій щоці, зітхнула.— Учителю мій. Вже не треба гадати. Нині до мене приходив Ранатака...

— Приходив? Чого йому треба?

— Він сказав, що Вайвасвата загинув. І вся когорта Атлантіса. Він сказав, що військо, послане супроти Еллади, втікає назад...

— А-а! Калаура підняла меч справедливості,— закивав головою Нгала.— Я знав... Знав!

— Учителю,— прошепотіла Маруіра.— Що діяти? Як жити без Вайвасвати?

— Без нього? Ти правду сказала, доню. Нема для чого жити, коли зникає світло. Але ж хто переконав тебе в смерті мужа? Лише слово Ранатаки? Що мовить

серце тобі?

— Серце стукає — він живий, учителю! Серце кличе

його...

— То вір серцю, Маруіро...

— Учителю, хай боги благословлять тебе. Ти розвіюєш мою тривогу. Я буду ждати. Я вірю, що він прийде. Тільки одне бентежить... Ранатака погрожує, що зруйнує планетний круг. Він каже, що викличе до дії сховану силу атома. Невже це можливо?

Нгала завмер від несподіванки. В затуманених очах заблищали іскри гніву.

— О, Маруіро, то не пуста погроза. Злоба має велику силу. Ти не дивись, що круг такий великий. Все можна зруйнувати. Розум будує і руйнує. Та будемо вірити...

— Учителю! Не ждати, діяти треба. Тут, на покрівлі, є вімана. Я маю ключі. Збирайся, я візьму дитя, служницю... і втечемо.

— Куди, Маруіро?

— На схід. Туди, де сходить сонце. Де Швета-Двипа... Очі Нгали знову потьмяніли.

— Куди мені, Маруіро? Я лише подоба людини! Витягнеш на вітер — розвіюсь, як порохнява. Лети сама. А я лишуся біля книг. Тут і загину...

— Учителю, я не покину тебе...

— Не треба Маруіро. На новій дорозі потрібні мужність, сили... Я втратив їх... Хіба в наступних життях воскресне мій дух... А тепер — ні... Іди, доню... Іди...

Маруіра сумно повернулася назад до своєї кімнати. Довго стояла біля вікна, дивилася на далекі спалахи грози. Вже чулися лункі удари грому, синюватим сяйвом палахкотіли високі вежі.

Потім вона рішуче підійшла до ніші, витягла теплий плащ. Склала на купу дитячі пелюшки, хутряну запону, все загорнула у вузол. Дістала скриньку з Всевидючим Оком. Навшпиньки підступила до кімнати, де спало дитя. Пора будити. В грозу можна непомітно пролетіти над містом. Потім відпочити — і через море. Завтра вони будуть на землях Атласа. Вона летітиме на схід. Коли Вайвасвата живий, то зустріне, де б не були вони, А як ні — хай чужі землі поглинуть її прах...

Роздуми Маруіри зупинив дивний шелест. Почулися ніби звуки слабкого розряду грозових іскор. Жінка злякано озирнулася. Біля стіни стояв Вайвасвата. Темно-золоте волосся було непокрите, постать облягав простий синій плащ. Він дивився на дружину ніжно й схвильовано. Мовчав.

Вона тихо скрикнула, схопилася за двері. Простягла руку вперед, ніби захищаючись.

— Ти мертвий? Ти прийшов із світу тіней? Чому мовчиш?

Вайвасвата хутко наблизився до неї, поклав долоню на її щоку. Вона здригнулася.

— Не бійся, чайко моя. Чуєш — жива кров струмить в тілі моєму? Не мертвий я. Швета-Двипа врятувала мене...

Вона провела пальцями по його волоссю, по очах, торкнулася високого чола. Затремтіла від гарячої хвилі, що заливала її груди, рвалася риданням з серця. Маруіра палко обняла Вайвасвату, ніби боялася знову втратити його, цілувала щоки, шию, сильні руки.

— Прийшов,— чулися судорожні слова.— Прийшов, мій єдиний... Сонце моє... Життя моє.

Вайвасвата пестив її чорно-сині коси, вдихав ніжний неповторний запах їх, думав про недавнє неймовірне видіння Шукри, коли далекий Брат сказав: розгадка Маруіри — в серці твоєму! Він сказав правду.

Маруіра поглянула на мужа, зорями блищали її заплакані очі. Вона тривожно прошепотіла:

— Як ти пройшов? Велика сторожа. Тебе можуть побачити. Ранатака схопить. Адже ти повернувся без когорти...

— Маруіро. Ніхто не схопить мене. Швета-Двипа дала мені такі сили, які непідвладні Володарю Атлантіса...

— Я збиралася втікати. Ранатака хоче зруйнувати планетний круг...

— Це йому не вдасться. Лише Атлантіс загине. Та ще є короткий час. Треба попередити людей.

— А я, Вайвасвато? Наш син Ані?

— Залишайтеся тут. Скоро я заберу вас. Тільки тихо. Ні слова. Будь готова кожного дня...

— Хочеш побачити сина?

— Покажи, зоре моя. А потім я зникну. Дай мені Всевидюче Око. Буду стежити за тобою. Стане небезпечно — прийду...

ВЕЖА СМЕРТІ

Над островами Атлантіса прокотилися урагани. Дрібні острови на півночі потонули в океані, глибокі тріщини розкололи в багатьох місцях Руту й Даітью. Стовпи диму й вогню піднялися над вулканами. На майданах міст, у селищах з'явилися пророки, покриті шкірами мускусних биків. На палицях вони тримали знак Сонця. Підіймаючи ті знаки вгору, пророки казали:

— Чаша злочинства переповнена. Доля Атлантіса завершена. Вийди, народе, з проклятої землі. Хай впаде кара на чорних чаклунів, що зганьбили закон любові й світла. Хто чує — рятуйся!

Лютували воєводи Ранатаки. За наказом Володаря загони озброєних жерців Пір'ястого Змія гасали по шляхах Атлантіса, щоб спіймати бунтарів. Та посланці Сонця зникали так само таємничо, як і з'являлися.

Юрби людей котилися по дорогах, шукаючи рятунку. Багато людей перебиралися через теплі протоки на захід, на великі лісисті землі, не заселені ніким. Вони наспіх будували там селища, вирубуючи віковічні хащі серед буйних рік і широких озер.

Інші валом скочувалися на схід. Лаштували кораблі, човни, виходили в море. Шторми кидали ті благенькі посудинки у вихор стихій, топили в безодні. А нові шукачі щастя все котилися й котилися до берега, благаючи чужинецьких моряків перевезти їх на землю Атласа.

Чаклуни й жерці Пір'ястого Змія в ті дні зібралися в палаці Ранатаки. В глибокому підземеллі вони зустрілися з Чорним Володарем, який розкрив перед ними долю земного круга. Найстаріші таємно готували дивовижні речовини, ЯКИМИ Ранатака хотів викликати руйнівні сили.

Маруіра не виходила ні в сад, ні до Нгали, щоб не викликати підозри. Годувала сина, сповивала його, передавала Оналі. А потім стояла біля вікна, непорушна, як статуя, прислухаючись, придивляючись. Може, прийде... Може, з'явиться, як блискавиця, як промінь світанку...

Одного ранку в кімнату вдерся Ранатака. За ним стояли двоє охоронців у багряних плащах. Маруіра як побачила їх, так і захолола. Вона збагнула, що батько знає про все. Кинулася до дитини, закрила її собою, як пташка, закричала страшно:

— Не дам! Не смій!

Ранатака одірвав її від дитини, відіпхнув Оналі. Грізно заревів:

— Сама себе видаєш! Зрадниця! У тебе був Вайвасвата. Він повернувся зі сходу сам, без когорти. Він завдав удару Атлантісу! Де він — кажи?

— Не знаю! — пересохлими губами прошепотіла Маруіра, зацьковано дивлячись у грізне обличчя Володаря.— Не знаю, не бачила...

— Брехня! Його бачили в багатьох містах Рути й Даїтьї! Він підбурює чернь! Він готує згубу мені. Ось його дяка за мою ласку! Де він?

— Не знаю...

— О підле сім'я! — скрипнув зубами Ранатака.— Ні, не з мого єства ти породжена! Моя негідна жінка прийняла в лоно вороже зерно! Візьміть її! Служницю й малу гієну теж! У Вежу смерті!

— Володарю! — простогнала Маруіра.— Зупинися. Ще є час. Може, остання мить. В тебе є сили... Швета-Двипа зупинить руїну...

— А-а-а! — страшно заревів Володар, обпікаючи поглядом дочку.— Ти віддала серце моїм ворогам! Я відчув це давно! Слуги! Ведіть їх. Одну ніч вони будуть у Вежі смерті. Не скажуть — уранці в жертву! Чуєш? В жертву Пір'ястому Змію!

...Темно на вежі. У вузьке вікно заглядає холодне око місяця. Свище вітер. Повзуть по небу хмарини, ковтають зорі, а вони знову виринають з полону, привітно мерехтять.

Маруіра ходить по кам'яниці, пригортає Ані до грудей. Дитя спить, смішно плямкає губами, щось бурмоче. О невинна душа! Ти не відаєш, яке лихо нависло над тобою! Навіщо вона залишилася в проклятому гнізді? Навіщо послухала мужа? Тепер сюди не проб'ється ніхто, рятунку не ждати.

А втім — чому вона печалиться? Вся земля гине — кохана земля батьків. Вже не зійде над нею сонце, не шелестітимуть віти дерев, не співатимуть птахи на світанку. Не пройдуть буйволи по широких нивах Атлантіса, прокладаючи масну борозну для посіву, не гратимуться діти в піску над морем, не стогнатимуть матері від мук народження, не співатимуть дівчата любовних пісень. В лоно вод, в незміряні прірви ляже приречена земля.

Маруіра зупиняється, дивиться на скулену постать Оналі, яка горнеться в легенький плащ, тремтить від холодного вітру.

— Тобі страшно, Оналі? Скажи? Ти не хочеш вмирати?

— Мені страшно щурів, господине. Чуєте — бігають. Я дуже боюся їх...

— О дурненька! Я питаю про смерть. Адже завтра нас уже не буде.

— Господине,— зітхає Оналі,— я вже готувалась до смерті. А вона не прийшла. Ти тоді врятувала мене. А тепер прийде він... білий господар Вайвасвата...

— О якби-то, Оналі! Якби...

— Прийде, господине,— запевнює Оналі.— І синок Ані виросте, стане мужнім вояком. Чуєте? Ми підемо далеко на схід. Там чудові землі, господине. Там сині озера, густі ліси. Там високі, високі гори й бурхливі ріки. Я бачила їх уві сні...

— Тихо, Оналі... Ніби шкребеться хтось у двері...

— Ні... То почулося...

— Може, за нами?

— Ще далеко до ранку...

— Ні, ні... Я чую шум... Тут, за вікном...

— Тепер чую і я, господине...

Темна тінь закриває світло місяця. В'язні злякано туляться до стіни. Ясний овал виникає в кам'яній стіні. В голубому тумані з'являється у в'язниці постать Вайвасвати. Скрикнула Маруіра, похитнулась. Оналі підхопила дитину. Ані прокинувся, закричав.

— Тихо,— прошепотів Вайвасвата.— Тихо, бо почують. Весь палац оточений вартою. Напоготові агніта. Добре, що хмари на небі. Якраз закрили місяць. Пора...

Оналі заколихала дитину, щось примовляючи. Маруіра метнулася до мужа, схопила його за руку. Від нього пахло грозою й холодом.

— Коханий! А як же ми? Як вийдемо?

— За стіною великий вімана. Хутко. Давай дитя! Оналі підняла дитя до отвору. Чиїсь руки прийняли

Ані. Вайвасвата підняв Маруіру на дужих руках, поміг їй стати на підвіконня. Вона глянула вниз, жахнулася. Вімана притулився біля Вежі смерті, сильний вітер колихав його, як човен у морі.

— Стрибай,— владно прошепотів Вайвасвата.

Вона заплющила очі, впала на щось м'яке. А коли підвелася, поряд з нею вже сиділи Оналі з дитям на руках і Вайвасвата. Незнайомий супутник дивився вперед, вів летючий човен круто вгору.

Майоріли хмари довкола, хиталися зірки у високості. Маруіра заплющила очі, тримаючи сильну руку мужа в своїх руках. Мовчати, бо знову розвіється радісна мить, бо знову все стане марою.

— Маруіро! Вже далеко город Золотих воріт. Ми над океаном. Не бійся. Нас не доженуть...

Вона знеможено дивиться в його обличчя, торкається кінчиками пальців гарячих вуст Вайвасвати.

— Я боюся, щоб це не стало сном...

— Сон позаду, єдина моя,— сказав Вайвасвата.— Лише тепер настало пробудження. Глянь — там унизу морські кораблі. На них ми прибудемо на землю Атласа. Я зібрав нове плем'я. Серед них сіячі й рибалки, вояки й жерці... Всі, хто вміє любити й бажає свободи. Ми підемо на Схід, там запалимо новий вогонь. Грізне знання руйнівних сил буде заховане на багато тисячоліть. Воно зруйнувало Атлантіс, бо дало силу, не прищепивши любові. Наші нащадки знову відкриють таємниці атома й зерна. Вони не повторять злочину володарів Атлантіса...

Маруіра поглянула назад. У багряній далині клубочились хмари, Атлантіс пропадав у млі. Біль пронизала серце жінки, але вона не

виказала його. Лише сльози покотилися по її щоках, видаючи тугу душі. Вайвасвата помітив блискучі іскри на віях дружини, зітхнув.

— День і ніч залишилося жити Атлантісу,— прошепотів він.— Всі, хто не повірив попередженню, не врятуються.

На сході з'явилася рожева смуга світанку. Маруіра відвернулася од заходу і вже дивилася лише туди, де мало зійти сонце нового дня...

ЕПІЛОГ

Ще цілий день пливли втікачі через море. Ввечері пристали вони до піщаних берегів Атласа. Тут Вайвасвата наказав виходити на берег, виводити коней, в'ючити припаси.

Діти стурбовано питали батьків:

— А чому ми сходимо на землю? Так цікаво плисти.

Батьки відмовчувались, занепокоєно поглядаючи на захід.

Ішли цілу ніч не спочиваючи. На світанку зупинилися на високому гірському перевалі. Тут розв'ючили коней, пустили пастися між камінням.

На півночі рожевим блиском красувалася висока вершина Атласа. Нижче грізно клубилися хмари.

Зморені люди лягали спати. Хто в похідному наметі, хто просто так, проти неба. Лише Вайвасвата, розпаливши багаття, не спав. Дивився в невтомне полум'я, думав. І чоло його прорізувалося зморшкою великої печалі.

Маруіра та Оналі з дитям спочивали в наметі. Ані, розкривши беззубий ротик, усміхався, здригався вві сні. А мати його дивилася на грізне небо, що виднілося в отворі намета, прислухалася тривожно.

І ось колихнулася земля. Десь недалеко заіржали коні. Маруіра скочила з постелі, вибігла надвір. Вайвасвата стояв на повен зріст, дивився на захід. На обрії повзла чорна мла, прорізана блискавицями й багряними полисками.

Знову затряслася земля, ніби в муках народження. Маруіра похитнулася, схопилася за плече мужа.

— Мужу мій,— прошепотіла вона.— Я чую ніби поклик у просторі. Атлантіс кличе. Хто б це міг бути? Гляньмо у Всевидюче Око...

Вайвасвата кинувся до намету. Зі скриньки добув заповітний кристал. Разом вони схилилися над ним. Кривава заграва мерехтіла в глибині Ока, глухо гримів простір.

Якась тінь промайнула в кристалі, потім з'явилися безумні очі.

— Ранатака! — скрикнула Маруіра злякано.

— Ранатака! — зловісно повторив Володар.— Він! Сам Пір'ястий Змій — зраджений і покинутий! О ти, Вайвасвато, перевершив мене у підступі! Ти не залишив мені жодного вімана! Ти закрив мені шляхи для втечі з безодні жаху, що вирує тут! Ти захопив мою доньку! Ти ведеш моїх підданих! О, прокляття вам всім! Проклинаю кожен твій крок! Проклинаю ту, яка ділить ложе з тобою! Проклинаю сім'я твоє і плід чрева її! Проклинаю ваше майбутнє! Ха-ха-ха! Ти гадаєш, що позбавишся мене? Ха-ха-ха! Я йду з тобою, Вайвасвато! В кожному з твоїх супутників живе Пір'ястий Змій. Він прокинеться, коли час наступить! І я знову народжуся серед твоїх обраних — ха-ха-ха! — серед обраних племен!

— Демоне жаху,— суворо сказав Вайвасвата, з жалем дивлячись на Ранатаку.— Ти сам пожинаєш посіяне тобою. Ти зневажив закон Буття, закон Любові. Про який підступ говориш? Чим загрожуєш? Знаю, що сім'я твоє розкидане в серцях людей. Знаю, що повернешся ще в далеких нащадках. Будуть битви попереду. Смерть і жертви... Все буде, підступний Пір'ястий Змію! Тільки ж прокляття твої даремні! Білий Лебідь невмирущий. Чуєш мене? Безмір посилає йому сили свої. Він збере свої крила, заживить розтерзане серце...

— Ніколи! — з ненавистю проревів Ранатака.— Ніколи! А-а!.. Кінець! Безодня розкривається!..

Спалахнуло полум'я. Чорна тінь Ранатаки махнула руками, ніби широкими крильми, і зникла. Пролунав оглушливий грім. Вайвасвата перевернув кристал, заховав його в скриньку. Мовчки поглянув на Маруіру. Вона була спокійна й бліда.

— Сталося,— прошепотіла Маруіра.

Знадвору чулися крики. Вайвасвата вийшов з намету. Дорослі й діти зібралися на гребені перевалу, лементуючи. Всі дивилися на захід. Звідти котилася по долинах сіра блискуча хвиля, змітаючи по дорозі ліси, каміння, селища. Видовище було настільки грізне, що люди замовкли.

— Ми вчасно вийшли на гору,— прошепотів Вайвасвата.— Океан затоплює землю...

А земля дрижала, стугоніла, несла відгомін страхітливих подій по всьому планетному кругу. І чорні хмари мчали на схід, викрешуючи блискавиці в грозах і ураганах.

Оналі винесла дитя з намету. Ані простягав ручки до матері, сміявся.

— Ма... ма...— белькотів він, дриґаючи ногами.

— Що тобі? — ніжно запитала Маруіра.— Що тобі, синку?

— Ані вимагає молока,— серйозно сказав Вайвасвата, поклавши руку на плече дружині.— Йому пора в путь. Чуєш, Маруіро? В далеку путь... Вічну...